

CSOKONAI-PILLANATFELVÉTELEK.

Irta: Erdős Jenő.

*«Sokat botanizálnék, nem lenne semmi gondom,
Lesném a fák alatt a gyöngyvirág szerelmét,
Ballagó bogarat kék párjához terelnék
S a pók kötélhágcsóit csodálnám a falombon.»*

TÓTH ÁRPÁD álmodozik így az Úrnak 1922-ik esztendejében a debreceni Péterfián, ahol hat évszázad görnyeszti az ódon civisházak tűzfalát és a szem pillái közé fér Csokonai Kollégiuma, vele szemben Csokonai szobra, a Péterfia végén Csokonai Nagyerdeje. Itt csak arccal a mult felé fordulva lehet élni a szellem emberének. S Tóth Árpádnak, ha a Kollégium antik frontján a kőhomlokú mitológiai alakokat nézegette — lehetetlen volt nem gondolnia a Nagyerdő «tölgyhomlokú, bozontos Istenére», akihez oly sokat futott egy kondorfürtű poéta 150 évvel ezelőtt —, menekülve a Kollégiumból, amelynek homlokzatán a mitológiai alakok éppen úgy ráncolták szemöldöküket, éppen olyan buzgalommal, mintha a saját keretükre féltékeny és legkevésbé se mitológiai professzorok helyett fejeznék ki rosszalásukat a pillangós szellemű Csokonai viselkedése felett.

Amíg azonban Tóth Árpád a Nagyerdő fái alatt háborítatlanul andalog, mi próbáljuk kibogozni egy nemes hagyomány fel-felbukkanó fonalát, mely másfélszáz esztendőt és nemzedékek hosszú sorát köti össze: a magyar vidéket a világgal hatványozó, Debrecen európaizáló Csokonai Vitéz Mihálytól, Hatvani professzortól: a Magyar Fausttól, a poéta-botanikus Fazekas hadnagytól és Földi Jánostól kezdve Arany Jánosig és Tóth Árpádig.

I.

Egykori feljegyzések tudósítanak, hogy a debreceni kereskedőknek Konstantinápolyban saját szállásuk volt s portékájukat Teheránig elhordták. Csokonaiéknak, Fazekaséknak nem volt házuk idegen országban, de ők is utaztak, ha nem is Teherán felé, hanem inkább Nyugatnak, ha nem is karavánokkal s legtöbbször képzeletben. A zsiros civis-Debrecen felett egy eszményibb Debrecen lebegett. Ezt a súlyosat, a lentit Méliuszok, főbírák, kereskedő polgárok súlyosították el, horgonyozták az anyagi világ gazdag megkötöttségéhez, kálvini dogmához, pusztai gulyákhoz, Csizmadiaszínhez és Céhekhez. De felettük fűszeres, légies könnyedséggel bontakozott a «botanikus Debrecen».

Verne valamelyik regénye szól arról, hogy egy napon a japán és kínai városok a levegőből éteri muzsikát hallanak: Verne fantáziája a repülőgép feltalálása előtt a hódító Robur légcsoncsait repíttette felettük, amelynek körvonalait nem láthatták, csak a zenét hallották és elcsudálkoztak. De a debreceni botanikusok körvonalaikban s látható külsejükben époló rezesszerű civisek, pipaszagú publicus praeceptorok voltak, mint minden jóra való debreceni polgár habitusához illik. Elhátjasodottak, atillásak, peckesléptűek, pipázók. Szegény Csokonait például azért ítélte el a kollégiumi

szédesz, mert a Nagyerdőben éppen vastag tajtokból pófékelte felügyeletére bízott tanítványaival.

De a lelkük másalkatú volt.

Könnyű jambusok mértékére léptek belül, míg hatalmas csizmájuk sarka épúgy döngött a sáron-poron végigfektetett deszkapallókon, mint a faggyúszagú szappanfőző városatyáé, akinek nincs füle a belső léptek zenéjéhez. A zsírjukba fulladó polgárok, ha már a város statútumaiban meghatározott 16 nyilast (90 holdat) elérték, a messze Érmelléken vásárolnak szőlőt, hogy legyen mód feles pénzük hasznosítására. Fazekas is vett egyet helyben, méhest alapít, virágot ültet és kapálgat benne száraz, csaknem éterikus derűvel, nagy racinális nyugalomban.

Aztán a méhes alacsony hárságyán oldja-köti herbáriumát, csendes örömmel konstatálja, ha a ligeti csormolya szépen beszáradt a szellős présben és felragasztja a család tagjai közé. Így lepi meg legtöbbször Csokonai :

Haj, az én nemes barátom

Hogy használja az időt!

Ő, akinek Bellonától

Magasztalva van neve,

A gögösség hagyományától

Irtózáván, kertész leve.

Ő a tomboló vígságnak

Futja ünszolásait

S egy félig fejlett virágnak

Lesi biztatásait.

Számlálgatja víg orcával

Az ezüst jácintokat,

Az ibolyák aranyával

A szagos gyémántokat.

— — — — —
Majd a rendtartó méheknek

Kedvetelve dicsorog,

S érzi, hogy az embereknél

Az ország nem így forog.

Már meglátott: gereblyéjét

És kalapját elteszi

S félig harmatos Linnéjét

Pipája mellé teszi.

Jer, barátom, lépegessünk

Kiskertednek utain

S dohogás nélkül ne vessünk

Mások bolondságain.

Jer s érezzük, hogy nagy telket

Sokezer fának ad az ég,

S kis jószágot és nagy lelket

Bírnai boldogabb sors még.

Erre a kietált főhadnagy így felel :

Hogy Márstól végkép búcsút vettem,

Nyugodalmat itt kerestem,

Mások baját nem irtgyelve,

*A természetet énekelve
Ott egy kis bodzafa árnyékában,
Emelkedett szívem magányában.
Szép nyughelyeim! viruljatok,
Kellemes árnyékot adjatok,
Hogy vidulásom lelhessem
S kis lantom kedvemre pengessem.*

II.

Míg Csokonaiék így mulatják az időt, egy nyiri bucca tetején, zsúptetejű kúriában, lomha pipafüstben, dohogó gondolatok közt a meggyfa-téka alatt irdogál lassan az osztrák császárnő mellől kivénhedett magyar testőr, Bessenyei s kapuja előtt Debrecen felé zörögnek a szekerek, egész sor, hogy megre meg belé a lantornás ablak és furcsa, puffogó hangot ad. Mokány, feketekéjú, ordasnézésű szatmári kisnemesek kuporognak kurta fehér gubákban óriás csikos- és halas-kádak felett: a debreceni piacra viszik eladni, mert Csokonai idejében a Kollégium emberanyagát, amely parasztösök évszázados intellektuális pihenése után frissen lépett a kultúra világába: jórészt az ecsedi lóp vidéke és Szatmár megye adta. Az Alma Mater — bármilyen jó édesanya is volt a tudományos nevelésben — még a XVIII. században sem igen gondoskodott növendékei testi alimentálásáról. S a tógátus diákok parasztpapái szekéren hozták a csíkot, halat eladni, hogy egy-két rénes forintokat juttassanak árából fiaiknak s a kaszfarban gyümölcsöt, izes, parázs lápi sulymot s idomtalan kőedényekben kész ételt. Fiaiknak, akiknek tekintete ilyenkor már régen Nyugatra, az egész Európa felett uralkodó protestáns szellemi demokrácia igézete felé fordult, tógátus korokra jórészt be is kalandozták a híres nyugati egyetemeket s inkább éltek a tudós professzorok szellemi táplálékával, — de, persze, sokkal egészségesebb egyensúlyban, testiség és lelkeség sokkal emberibb összhangjában tudtak maradni — s erre éppen Csokonai életformája adott nekik példát! — hogyszem vértelen filozófiai spekulációkba merülve, ne várták volna nehezen a coetusok döngő lépcsőin ismerősen felhangzó parasztléptek csizmás csoszánásait — melyek egy árnyalattal nehézkesebben ritmizáltak a professzorokéinál — és ne fogyasztották volna jó étvágygal az izes hazait is.

Ne zavarjuk étkezésüket s hagyjuk magukra őket, mert ezalatt Csokonai *tessera* nélkül kilopódzott a kollégiumi janitor mellett, kinttermett a piacon s alkudozásba, beszélgetésbe bocsátkozott a csikos szekereknél s szép szatmári leányokkal, akik nyulánkak, kellemetesebbek és hajlékonyabbak voltak a tömzsi cívis-hajadonoknál. Az alkudozásból udvarlás lesz s minden szekérenél ismerték már a kedvesszavú, csigásfürtű és diószemű poéta-deákot, aki csinos verseket olvas nekik s azt mondja róluk, hogy ő fábrikálta.

III.

Ime, néhány ellesett pillanat a «boldog» Csokonai életéből. Meglestük ritka pillanatait, amikor reális nyűgökkel, pizsmogó részletekkel nem küszködött. Voltak ilyen súlytalan percei is, mert ha nem is tette meg a hivatali előrejutást, a karrier akarnok számvetéseit s élete kereteit nem fixálta polgárhoz illően, — merészelt s tudott időt szakítani magának, mikor zavarlatlanul fűvészkedhetett «megelégtetésének ibolyái» között.

De vessünk egy tekintetet az érem súlyosabb oldalára is!

Milyen heroikusan bontakozik állandó boldogtalansága, ha például olvassuk Domby Márton kedves barátja és mulató cimborája életrajzát. Fatális, állandó boldogtalanság közepette csak egy korán sirbaszállt élet árán fenntartott rokokó fikció volt: boldogság, fűvészet, szerelem! Domby Márton, a művelt, felvilágosult s a zseni iránt tisztelettel viseltető kortárs talán a legéletteljesebb és legszebb életrajzot írta meg literatúránkban («darab munkátskájában», mely meglepően hozzáértő kézzel s szerényen háttérben maradvá próbálja tíz évvel Csokonai halála után felidézni azt az ellenállhatatlan varázslatot, melyet Csokonai lelkének zseniális fuvallata gyakorolt rá életének leginkább foszforeszkáló — tervek, csalódások, adósságok, töredékek és az Árpád-éposz nagy szándéka közt elég — utolsó negyedfél esztendejében. Domby ezt az állandó boldogtalanságot egy példátlanul mohó, virulens, életigenlő és szellemi-testi bővelkedésre vágyó ifjúkor lelki alap-sérüléséből vezeti le, — akkor, amikor még híre-hamva sem volt Freudnak. «Ez a tanulni s tudni kívánó tüzzel», «eleven s termékeny képzelődéssel», «erős emlékezettel s könnyen fogó elmével», «actori érzékenységgel» és «szabadságért élő, haló lélekkel szerencsésített» serdülő-zseni félesztendeig tartó preceptoroskodása után összeütközésbe került a Kollégium merev szabályai-val és kereteivel: vaskalapos professzoraival s a tanács kegyetlenül kicsapja és rútol megbélyegezve «az egész Calvinistaság előtt infámissá, az egész haza előtt boldogtalanná, minden esmerői előtt tilalmassá» teszi. Csokonai Sárospatakra megy, de ott sem leli helyét s lelkében a végzetes sérüléssel, egy állandó belső megcsonkulástól szorongattatva nekivág a túl a dunai tájnak. Ezután már ahelyett, hogy elfogadott s vállalt volna egy korszerű polgári életformát, a maga filiszteri kereteivel — különös bohémcsavargóvá vált. Garaboncás-író lett belőle, aki adósságai helyett inkább a köznemesi kúriák és bolthajtásos városi polgárházak füstölgő kéményeit tartotta számon. Itt átmenetileg jól is érezte magát, hiszen Komáromban ismerkedett meg Lillával. «Ez a Lilla tette Csokonait nagyobb részént poétává» — írja Domby s boldoggá is boldogtalanságában. De amikor egyestendei csurgói tanárkodás után — mialatt Lilla «egy betsületes Komáromi Fa Kereskedő»-höz ment feleségül — visszatért Debrecenbe: itt újult erővel kerítette hatalmába fogyatékosági érzése.

«Míg a Kollégyiomi eset ötet nem érte — szól az életrajz —, a leg-társaságosabb lény volt; *gyanú nélkül* repkedett az ő lelke mindenfelé, hol magához hasonló embereket, pajtásokat, örömet, társaságot látott. Ő volt a maga arany idejében elkezdője, folytatója, elvégzője s lelke a Kollégyiomi Társaságoknak. De a Kollégyiomi szerencsétlensége hirtelen más... természetűvé tette ötet. *Az emberek gyanúsak, gyűlölségesek kezdtek lenni előtte.* A hideg látogatást, esmerkedést, aufführolást, audentiát, ... gyanús, üres s csak az unalom üzésére való discursust ki nem állhatta ... és ha történetből a Társaságokba belekerült, ott unalmas, kedvetlen, hallgató volt ... és könnyen azt lehetett róla mondani, a' mit a Párisiak a hozzájuk érkező Huméról, kinek látására először mint a Görög az Oraculumhoz, egymást törve futottak, mondván: Ez a Hume Úr tsupa barom».

Egy befeléfordult, önmagát marcangoló beteg lett, aki mégsem elég önmagának. Még a napfényt is kerüli, «mert az a reális ... világot felfedezte, melyet ő utált és megfosztotta az ideál ... világtól, melyet ő kedvelt. Nappal többnyire vesztegett, vagy aludt, s mikor a nappal együtt a világ megholt:

ő akkor éledt fel, akkor élt, akkor repkedett a setétség fiaival, a baglyokkal, *akkor teremtette semmiből a maga világaib*. Kiss Imre salétrom-inspektor, Fazekas Hadnagy és Nagy Gábor Úr kicsiny baráti körére határozódott az ő társasága.

Ilyen körülmények közt sorvasztotta az «*aszkor*» a keserű fiatal halál felé amúgy is gyenge alkatát, melyről valóságos kretschmeri alkattani terminológiával számol be Domby: «Már maga a természet... önéki sovány, gyenge, delicat, fain szálatskájú, csaknem csupa érzékenységből álló testet adván, mely az ingerlékenységek elfogadására legalkalmasabb; az ő élete környül állási pedig ötöt annyira elérzékenyítették, hogy az ő egy pár szerencsétlen s szerelmes fátuma, az ő betegeskedése, bosszantása, üldöztetése lassú tüzénél csupa érzéssé szublimáltatott».

Csak egyszer volt még újra nagy társaságban. Temetésekor, a kollégiumi tanulóifjúságában, amely felejthetetlen varázsú egyénisége után szomjazva teljes számban kivonult a végtisztességre. A darabosutcai nádfedeles házacskától a hatvanutcai temetőig hullámzó «*társaságban*», mint egykori felejthetetlen kedélyességek idején — megint ő volt a központ.

IV.

De Csokonai sorsát csak mégjobban állandósította talán éppen ebből az ifjúkori sérülésből származó másik nagy hiánya: *nem volt viselkedési kultúrája*. Mélységes sajnálatra indít kortörténeti dokumentum értékű levelezéséből egynehány, amelyekben főúri pártfogóival szemben való viselkedését igyekszik menteni, emberi biztonságát velük szemben is megőrizni, egensúlyát, önérzetét, ha már kibillent, valamiképpen, de mindenképpen visszanyerni. Nem olvashatjuk mély belső megindultság nélkül a bizonytalan társadalmi helyzetű Csokonainak egy Rhédei Lajos cs. k. kamaráshoz írt levelét. Ugyanis Rhédeiné temetésén olvasta fel, zuhogó esőben, híres filozófiai költeményét a Lélek halhatatlanságáról, mellyel egyrészt a gyászoló közönség közt nem nyert teljes elismerést, másrészt meghűlt, tüdőbaja kiújult s csakhamar maga is utána ment az elbúcsúztatott nagyasszonynak. Nyomában azonban pletyka keletkezett, mert nem vett részt a «*búcsú komplimenten*». Erre levelében április 8-tól július végéig kínos részletességgel bemutatja napi programját — csakhogy viselkedését megokolja és mentse. Bár ma, irodalom-szociológiai érdekességétől áthatva, a legnagyobb figyelemmel tudjuk olvasni a hosszadalmas védőbeszédet — hiszen az írói életforma kialakulásának oly fontos dokumentumai ezek a levelek, akár a kor másik nagy mécenásához, Széchenyi Ferenchez írottak —, mégis, azt hisszük, a méltóságos kamarás nem búvárlotta túlzott érdeklődéssel. Másik levelét, melyben affelől mentegetődzik, hogy Széchenyi egy pénzküldeményét állítólag nem kapta volna meg, mert nem kézbesítette a kihordó: talán a nemes irodalompártoló gróf is enyhe bosszúsággal és arisztokratikus fölényvel dobta félre — nagyúri elnézéssel a tehetséges, de sehonnai költő iránt, akit — nem lenne csoda — ha demoralizálna bizonytalan társadalmi helyzete.

V.

Viselkedése nem volt főúri pártfogóinál szalonképes, de ez csak a szalonok hatássugarai mentén okozott neki kellemetlenségeket. Apróbb boldogságainak egyébként éppen ez volt kútforrása, mert társalgási kultúrája

annál jobban megfelelt a falusi középosztálynál. Csokonai fellépése, egész modora jellegzetesen «kollégiumi» volt s hogyne felelt volna meg ez a modor, mondhatjuk nyugodtan: életforma a rusztikus nemesek, honoráciorok, papok, jegyzők, kántorok közt, hiszen a kollégiumi viselkedési formát — melyben szellemiség és testiség, szórakozás és magasabb élvezet népi ízű hagyományokkal és antik világirodalmi reminiszcenciákkal keveredett — éppen ők alakították ki. Ők parasztosították el a Kollégiumot s vaskos tréfák, pátriárkálisan kedélyes mulatságok, dévaj nóták, figurás névnap-i köszöntők kis faluját lopták be a civis város kollégiumába — egy tisztán szellemi testületbe, mely Európát ápolta tagjai szívében —, tisztán vegetatív, rusztikusan magyar kedélyességet. A Kollégium diákszobáiban éppen úgy alakultak ki a cimborák együvé tartozó társaságai, mint a falukban. Itt is egy a többinél hazulról nagyobb oldalszalonnákat, kerekesebb és domborúbb kenyereket és bővebb rénesforintokat kapó tógátusnál gyülekeztek össze, éppen olyan kedélyes társaság, mint az országban Csurgótól Hajduböszörményig, Porc-alma és Csenger mezővárosáig bárhol összegyülekezhetett ezidőben névnapra, köszöntőre, ünnepre. Nem hiányzott a verselő kántor sem, aki dévaj rigmusokba szedte az ünnepektől érdemeit, ódát írt a csikóbőrös kulacsához, a pipázás örömét dicsérte: Csokonai, aki Anakreon modorában tartotta köszöntőre a bors finakat és futtatta lúdtollát versre. De ő az óriás oldal-szalonnák között, melyekből lett, mint egy ázsiai kacagány keszeg hátát beborította volna s a malomkő nagyságú mikepércsi kenyerek között, melyekből melle gyenge boltját talán egy is beszakítja: maradéktalanul európai is volt s más alkalommal ugyanezekkel a társakkal a korabeli francia, német, angol, olasz könyvpiacok újdonságairól számoltak be egymásnak.

E jellegzetes kép után talán gondoljunk ismét Tóth Árpádra, aki a debreceni Nagyerdő méla fái alatt oly gyakran kereste Csokonai elenyészett lábanyomát... A fák alatt, ahova annyiszor menekült pillangós szellemével a kálvinista költő-deák a meggyfapipaszáros professzorok nehézkessége elől, vadmenták tövében verset írni Lillához — ha már Nyugatabbra, Versailles-ba, Trianonba, a Schönbrunn tündéri kertjeibe nem menekülhetett! S mormoljuk el Tóth Árpáddal ott született versét:

*«Vitézem, oh te nem voltál a zordság
Vitéze, vén diák csak, kálvinista,
Ki kósza farsang víg kulacsát itta
S a gráciák kezébe tette sorsát.*

*Am bús homok szent venyigéje, hordád
Lelked szelíd fűrtjét és drága, ritka
Borából új fájdalma méla titka
Halk verseinkbe dús ízekkel forrt át.*

*Oh látlak: lomha árnya nőtt a fáknak,
Már láz gyötört s a rózsás gráciáknak
Lárvája hullt és párka-arca lett,*

*S míg görnyedtél egy édes rím felett,
Szemedben végső fényt gyúlt, hűnyó csillám,
S kezed lassan, reszkelve írta: Lillám!»*

ADÓSZEDÉS.

Irta: *Somfay Margit.*

HAJNALI SZÉL száguldott a Dnyeper-melléki mezőségek felett. Rá-ráfeküdt az embermagasságú fűre s az mint a tenger vize, hullámozott, ringott alatta. Az apró felhőkkel telehintett tavaszi ég kékjében eleséget kereső madarak röpködtek. Neki-nekilendültek a mérhetetlen magasságnak, majd lecsapva onnan, elmerültek a hullámozó fűben. Csipogásuk, trillázó füttyük remegtető édes hangon zengett a végtelen térben. Kívülük nem látszott más élőlény, mert ami volt, az szárnyak nélküli volt és elveszett a fütengerben. Elhagyott volt a határtalan mezőség. A folyón sem volt élet. Egyetlen csónak, egyetlen bárka, ember vagy állat nem szelte a Dnyeper habjait.

Csönd, béke, magány uralkodott messze távolságig. Míg egyszer csak, Kiof felől, a kelő nap lángoló sugarainak aranybíbor fényzőnében mintha egyenesen az égből ereszkedne alá, fegyveres sereg törtetett előre. Megbontották a csöndet és legázolva a fűvet, széles utat vágtak a mezőségen keresztül.

Igor volt, a kiovi nagyfejedelem és kísérete.

Felcicomázott lovaik, tarka öltözetű alakjuk, mintha folyón keltek volna át, elveszett a nyakig érő fűben. Mindössze sisakjuk, lándzsájuk ragyogó hegye meredt a magasba s mint villogó ezüstpatak közeledett, szélesedett.

Legelől a gridik jöttek, a nagyfejedelem földie, a varég testőrök. Öles termetüket a hosszú lándzsa és az óriás pajzs még félelmetesebbé tette. Szemöldökig húzott sisakjuk alól összefont hajcsimbókok lógtak ki. Bajuszuk állon alul csüngve takarta szájukat. Felsőtestük meztelen volt. Hatalmas csontjaik, kidagadó izmaik páncélmélységgel feszültek a napsütötte bőr alatt. Bőrnadrágjuk fémmel kirakott övéből rövid kis ivópohár lógott. Csupasz, hátukra vetett tegezükben nyilvesszők hegye állt kifelé. Villogó szemük olyan magabízó göggel meredt a ragyogó reggelbe, mintha a körülöttük hullámozó fű sarjadása, a nap kelte, az ég kékje, a madarak éneke és minden létező, az ő erejükből jött volna a világra.

Mögöttük a druzsinikok, a fejedelem tanácsosai ügettek. Ahányan, annyiféle öltözetben. Bőr-, nemez- vagy bársony-nadrágban, vállravezett prémekben, arannyal, ezüsttel kirakott fejdísszel. Dereuk köré drága selyemkendő volt csavarva. Szerelmes órák édes emléke, leölt ellenség gőzölgő vére, eladott rabszolgák szívszorongása, könnye, jajja vagy átká lengte körül a fényes, puha anyagokat, aszerint, hogyan került viselőjéhez. Mint asszonyi ajándék, rablott holmi, csereáru vagy adóbér?

A druzsinikok között jött a fejedelem. A harmadik ebben a méltóságban, amióta a szlávok hívására a három varég-testvér: Rurik, Szineusz és Truvor átevezett a Balti-tengeren.

Igor útja két éve is e mezőségen vezetett keresztül. De ekkor nem ily méltóságteljesen és elégedetten törtetett előre. Akkor tépetten, megviselten, tajtékozó dühvel rohant a smaragd szín fűőcéánban. A görögöket akarta megsarcolni, de ehelyett futnia kellett. Valami átkos tűzzel világcsúfjára elkergették egész seregével együtt.

Két éve bőszen, átkozódva rohant az úton, de rá egy évre olyan sereggel ereszkedett alá Czárgrád ellen, hogy előre tudta győzelmét. A félelmes híru besenyőket szerezte meg szövetségésül. Mint bőszi viharfelhők árasztották el a Boszporusz környékét. A nagycsászár, a kelet-római birodalom ura, meg sem várta, hogy fegyverrel rohanják meg, alkudni kezdett. Harc nélkül megígért mindent.

S ma is adófizetője.

Az egy év előtti sikerből még most is vetődött valami Igor arcára a büszkeség és öröm fényéből.

Derékig meztelen volt, akár a testőrei. Fakéreg színű bőrnadrágját drága bizánci selyemszövet szorította derekára. A himzett piros szőlőfürtökkel díszített aranyszín-selyem nemrég egyik Czárgrád körüli kolostor oltárát takarta. Előtte Istennek szentelt görög apácák imádkoztak a gyertyafényes, tömjénfüstös templomban. Míg Igor katonái rájuk törtek. A sikongó apácákat elhurcolták, az ezüst, arany holmikon megosztottak. S megosztottak a drága selymeken, vászonféléken is. Előbb azonban a nagy fejedelem elé hurcoltak mindent, hogy kivegye zsákmányából a neki legjobban tetszőt. Igor a terítőt választotta, meg egy drágakövekkel, gyönggyel kirakott aranykelyhet és egy fiatal apácát.

A terítőt a derekán viselte, a kehely a kiovi nagyfejedelmi házban volt, a görög apácát pedig megölette, mikor megdühödött könnyeitől, karmoló, visongó ellenállásától. Kidobatta a kiovi udvaron dorobéoló katonái közé.

Ma már nem is emlékezett rá. Egy év telt el, az igaz, de a rabzolgaként elhurcolt nők százai fordultak meg azóta Kiovbén, a nagyfejedelmi házban. Az ijedten engedelmeskedők, vagy a tébolyult erőlködéssel menekülni akarók arcára egyenkint ugyan ki emlékezhetne?

Most, hogy a Dnyeper-melléki végeláthatatlan fütérségen üggett, különben sem asszonyi arcok emlékezete forgott eszében. Sőt, egyéb sem, ami mögötte volt időben és térben, hanem azokra gondolt, akik a közeljövőből néztek feléje. Azokra, akikhez vitézeivel igyekezett.

A drevliánokra.

A szláv törzsek legharciasabbjára. A Balti-tengertől Bizáncig terjedő földön ők okozták a legtöbb gondot a fejedelmeknek. Úgy kirítottak a többiek közül, mint szelíd macskák közül a hiuz. Mostanában ugyan behúzott körömmel ültek, de épp ezért nem lehetett hinni nekik.

A köteles adót is azért akarja ily rajtaütésszerű látogatással elvenni tőlük, mert így azt kell adniok, amit kiválaszt és nem, amit ők küldenének. S mert látja, mennyiből választ, nagyobb részt tud kicsikarni.

A kémei nagy prémkészletekről, a görögöktől szerzett értékes zsákmányról és Kercsben eladott rabszolgákért kapott ritkaságokról beszéltek. Olyan kincsekről, minőket eddig semmiféle néptől nem hurcoltak még el a nagyfejedelem katonái.

Egyes dolgokat különösen megjegyzett a nagyfejedelem.

Ilyen volt a hétszínű madár, amely beszélni tudott és az emberhez hasonlóan két lábon járó állat. Aztán különös görbe kardok a nagyormányú, hosszúagyarú állat hazájából. S az ugyancsak onnan való és gyönyörű táncokat tudó nők, illatos olajok, gyümölcsök, gyöngyök, selymek.

Ugyan az utóbbiak, a nyalánkságok és hívságos cicomák nem őt érdekelték, hanem a feleségét. De épp ezért kellett azokat mindenáron megszereznie.

Az adó jó ürügy volt erre.

Annyira tudta, hogy mit és mennyit kell kapnia, hogy a sereg mögött ott nyikorgott az adó számára hozott üres szekérsor. A kocsik elé fogott lovak nyihogva ficáncoltak. Jó legelőn nevelődött bővérű állat volt valamennyi. A vászonujjasú, merev csimbókú szláv kocsisok rövidre fogott gyeplővel is alig tudták lépésben tartani őket. No majd visszafelé megcsendesednek, amikor keréktörésig tele rakták a szekereket.

Lassankint fogyott a mezőség. A nyakig érő fű mindig alacsonyabb lett. Végül már csak a lovak térdéig, a szekérekerekek küllőjéig ért. Színük is más volt, fakóbb, fénytelenebb.

A csöndesség is elmaradt róla, a néptelenség és magány is. Nagy csordák, nyájak, ménesek lepték el a rövid fűvű réteket. A pásztorok zúgó hajkurászással terelték a fegyveres sereg útjából az állatokat. Néhány az őrzők közül lóra kapott és megeresztett gyeplővel rohant előre, hírül vinni a sereg közeledését.

Csapkodott lóval rohanó alakjuk eleven segélykiáltás volt a békés tavaszi reggelben. A közeli városban, Iszkoroszczyben hangossá vált minden ház, minden kis kaliba a földsáncok közé rontó, ordító pásztorok híretől. Mint a megbolygatott hangyaboly forrongott a város. Verejtéket sajtoló sietséggel ásták el az értékes tárgyakat. Asszonyokat, leányokat bujtattak, ajtókat torlaszoltak. Női sopánkodás, férfi parancsszó, türelmetlen kiáltozás kavargott mindenfelé.

Igor serege pedig közeledett.

A földsáncok réseiből már látni lehetett a hosszú menetet, melyből a sisakok, lándzsák hegye messzire kiragyogott. A sereg előtt, kiváltan a többi közül, két vitéz száguldott. Két druzsinik. Követként siettek előre, hogy megjelentsék a drevliánok fejedelmének a kiovi nagyfejedelem érkezését.

Vágtató alakjuk láttára eloszlott az aggodalom az Iszkoroszczybeliekről.

Barátságos látogatók a közeledők.

Szétbontották a torlaszokat, kiengedték az elbujtatott nőket. Az elásott arany és ezüst holmikkal azonban nem vesződtek. Idő sem volt hozzá. Meg aztán ilyen dolog még barátságos látogatás idején is biztosabb helyen van a föld alatt, mint a föld felett.

A város sáncai alá ért két druzsinik hangos kürtszóval hívta fel a városiak figyelmét. Aztán falakon átzúgó hangon kiáltották:

— Tárjatok kaput drevliánok! Közeledik a kiovi velikij knez. Örvendve jöjjetek fogadására és boruljatok le eléje! Hé, iszkoroszczybeliek! Hé, drevliánok! Becsüljétek meg e megtiszteltetést.

A földsáncokon túl álló városlakók komor tekintettel hallgatták a felszólítást. Anélkül is tudták, mit kell tenniök. Amióta az északi nagy vizen átkelő varég testvérek a szlávok fölé kerültek, bizony fejét kell előttük hajtani. Nem kell azt külön emlegetni. Hajolnak a szlávfejek maguktól is. Földig hajolnak. De a szívük keserősége ég felé emelkedik. Minél mélyebbre kell a fejeknek hajolni, annál magasabbra szállnak az ég felé küldött panaszok.

A kitárt városkapun megjelenők arca azonban a panaszokból nem mutatott semmit. Meghajoltak a felszegett fejjel álló két druzsinik előtt és mindaddig úgy maradtak, míg azok bevágtattak a városba.

Mögöttük becsukták a városkapukat.

Az iszkoroszczy-i fejedelmi házban már várták a követeket. Mikor az udvaron leugrottak lovaikról, tárt ajtók fogadták őket és egészen a küszöbig terítették eléjük szőnyegetek.

A zsúpfedeles házak sövénykerítése mögött leselkedők türelmesen váraoztak rájuk. Rövid idő után fel is tűntek ismét, a városi katonák kíséretében. Mintha nem is követek, hanem fejedelmek lettek volna, oly gögösen ültek a nyeregben: S elnéztek az előttük hajlongók fölött.

Az iszkoroszczyak sóhajtvá bólogtattak:

— Nem csoda, hisz még a hatalmas görög császárt is adófizetőjükké tették.

Alig ült el utánuk a felvert por, már indult a drevlián fejedelem a városkapuhoz, hogy illő tiszteletadással fogadja az érkező nagyfejedelmet. Mögötte sorakoztak válogatott testőrei, tanácsosai, rokonai és fiai. Mindenkin rajt volt minden értéke, legszebb fegyverei, legdrágább prémje, nehogy szegénynek lássanak a nagyfejedelem kísérete mellett. Elérték, amit akartak. Aki nem ismerte őket, az pompás külsejük, öltözetük után őket nézte volna a nagyfejedelem csapatának.

Az iszkoroszczybeliek büszkeségtől dobogó szívvel nézték a fejedelem mellett lovagló fejedelmet.

De a sereg után nyikorgó tíz üres szekér láttára elborult a homlokuk. Ismerték az ilyen üresen érkező szekereket. Megrakva mennek

azok mindig el. A fejedelmük pompája keltette büszkeségüket-leverte az aggodalom. Mi mindent kell előkotorni és odaadni, míg ez a tíz szekér színültig, sőt felpúpozva megtelik?

Aznap éjszaka énektől s duhaj kurjongatástól volt hangos Iszkoroszczy. Az égő fáklyák rőtes lángja magasan lobogva világította be az éjszakát. A fényben a mulatozók, evők, ivók árnyéka gigantikus nagyra vetődve mozgott az asztalok körül, fákön, falakon. A táncoló rabnók kis dobjai s a dobokra aggatott apró csengők zenéje, a guszla pengetése, az énekesek dala felváltva hangzott egészen hajnalig s már pirkadt, mikor még mindig forgatták, sütötték a nyársrahúzott öz-, disznó-, marha-fertályokat és a hosszú asztalokon, a világ különböző tájairól rabolt arany és ezüst serlegekben még mindig folyt a bor.

S mikor földrenyomva eloltogatták a fáklyákat s a kelő nap rózsaszín fénye ömlött a városra, másféle zaj váltotta fel az éjszakait.

Hordták az adót.

A fejedelmi ház udvarán állt Igor és kísérete. Sunyi és telhetetlen arccal nézték az eléjük rakott prém-, fegyver-, ruha- és élelmiszer-halmazokat. S bár némelyik halom magassága már meghaladta a legmagasabb varég vitéz nagyságát, Igor még mindig nem mondta, hogy: elég!

S mikor elmaradt az adót halomba hordó szolgasereg, Igor bosszús arccal nézett a mellette álló drevlián fejedelemre.

— Még adj!

— Nincs több.

— Akarom!

— Nem lehet.

Igor sértődötten kiáltott:

— Hát csak ennyit érek neked?

— Tízszernél is többször ennyit — felelt óvatosan a drevlián fejedelem —, de már nincs miből adni. Minden kamra, verem üres már. Ha nem hiszed, győződj meg saját szemeddel róla!

Igor tekintete az iszkoroszczybeli fejedelem arany csuklóvértjén járt. Arasznyi széles volt s zöldszerű s piros drágakövek díszítették. Rámutatott.

— Ha igazat beszélsz, add ezt nekem.

S mikor már a saját kezén ragyogott a csuklóvért, kajánul súgta:

— De a hétszínű beszélőmadárról is tudok, meg a kétlábon járó állatról is, meg a jószagú olajokról, az átlátszó ruhákról, a ritka gyümölcsökről, sőt a különös táncokat tudó tengerentúli lányokról, akiknek homlokára pont vagy háromszög van festve s a testük vékony és hajlékony, mint a nád — hátbadöngette a drevlián fejedelmet. — Mit szólsz hozzá?

— Én is hallottam ilyenekről — mormogta sötét tekintettel.

Igor belekarolt és tovavezette a többiektől.

— De én mindezt látni is akarom! — a hangja fenyegető volt,

de kezét csillapítóan tartotta a drevlián fejedelem elé. — Azt nem kívánom, hogy a többieknek is megmutasd!

A drevlián fejedelem nem tudta, mit feleljen. Igor beszédéből megtudta, hogy elárulták. Hiába tagadna. Mindaz, amit a nagyfejedelem elősorolt, van. A hétszínű madár a legkedvesebb asszonya mellett él s naphosszat kiabálja: «Te vagy a legszebb!» A kétlábon járó állatból három is van, a jószagú olajokból jó néhány korsóra való, ritka gyümölcsök, sőt festett homlokú leányok is vannak. De egyikből sem ad. Mielőtt szólhatott volna, Igor megelőzte.

— Ha látnák, mindegyik akarna belőle. Adnod kellene s végül neked nem maradna semmi. De ha én láttam csak, még ha mindegyikből adnál is, akkor is sok marad neked. Ne szólj semmit. Elvonulok vitézeimmel s kis idő multán egyedül visszatérek. — Rátette tenyerét az előtte álló szótlan fejedelem vállára. — Tudod, hogy a csernigori fejedelem után te vagy a legkedvesebb nekem. Úgy tégy, hogy kedves maradj előttem mindig.

— Várom, hogy visszajöjj! — mondta a drevlián fejedelem.

Igor a burkolt ígéret hallatára széles mozdulattal fogott kezét a drevlián fejedelemmel.

Minek láttára az iszkoroszczybeli vitézek fellélegzettek. Fejedelmük komor arcából rosszat sejtettek, de mikor a nagyfejedelemmel kezét csapott, látták, hogy rendben van minden.

Lassankint a halomba rakott adó felkerült a szekerekre s azok szép sorjában kifelé indultak a városból. A pajzsos, dárdás, sisakos óriás varég testőrök mentek a szekérsor előtt és mögött. Sisakjukon, pajzsuk és dárdájuk fémjén villódzva ragyogott a délutáni nap.

Útjukból, a rövid fűvű mezőségen legelésző barmokat hangos kurjantással kergették a pásztorok.

Igor a druzsnikok között vonult kifelé. A városbeliek fejet hajtottak előtte s a fejedelem és vitézei tiszteletadóan kikísérték a kapuig.

— Hol vársz rám? — kérdezte Igor a búcsúolelés közben.

— A város mögötti erdő szélén — válaszolt pillanatnyi gondolkodás után a drevlián fejedelem. S most az ő ajka körül bujkált kaján-ság. Alig tudta az erőszakolt tisztelettel palástolni.

— Napnyugta után — mondta Igor és még egyszer megszorította a drevlián fejedelem jobbját.

Az bólíntott. E fejbólíntás volt az oka, hogy tekintete a ravaszul elkért csuklóvértre esett. E csuklóvért miatt pedig az ajkai harapósan egymásra préselődtek.

Igy ilyen összeszorított ajakkal lovagolt ki napnyugta után Iszkoroszczyból. Mindössze két vitéz kísérte. De a nagyfejedelem kivonulásától napnyugtáig, egyenkint annyi vitéz szállingózott ki a városból, hogy mire a fejedelem útnak indult, tele volt velük az erdő. Az erdő szélén azonban csak ő várákozott s a velejött két vitéz.

Igor nagyfejedelem is harmadmagával jött. A kísérői varég test-

örök voltak. Az egyiknek oldalán tülök-kürt lógott, a drevlián fejedelem tudta, hogy ha a tülök hangja végigreszket az elcsöndesedett esti tájon, mindazok visszatérnek, akik a nagyfejedelem kíséretéhez tartoznak. Csak a szekerek rohannak Kiof felé. Ők itt nyüzsögnek majd, hogy az ígért ritkaságokat szintén lássák és részt kérjenek belőle.

— Visszajöttem — mondta köszöntésül a nagyfejedelem.

— Eléd jöttem — hajolt meg a drevlián fejedelem.

— Siessünk — türelmetlenkedett Igor. — Hol van, amit mutatni akarsz?

— A városban.

— Itt akarom látni! — parancsolta Igor.

Az iszkoroszczybeli fejedelem engedelmesen fejet hajtott.

A nagyfejedelemmel jött egyik vitézt és a vele jött egyik drevliánt beküldte a városba, azzal az üzenettel, hogy amit a belső udvaron szigorú őrizet alatt kirakatott, azt tegyék fedeles szekérré és hozzák eléje, ide az erdőszélre.

— De csak ti ketten jöjjetek a szekérré — rendelkezett Igor.

Míg az elmenők visszatérére vártak, a fejedelmek kísérői tüzet raktak. A sötét erdőszélen járkáló alakjukat vérvörösre világította a lobogó lángok fénye. Igor a városkapu irányába figyelt, hogy mikor látja a szekeret kísérők fáklyáit felragyogni. A varég testőr dárdájára támaszkodva állt mögötte. Ő minden irányba figyelt. A gyanutlan nagyfejedelem helyett is gyanakodott, de csönd volt mindenfelé. Csak a nyugovóra tért madarak forgolódtak a fészekben s az esti bogarak puha szárnya csapkodta a levegőt.

A drevlián fejedelem komoran mozdulatlanul állt. A nagyfejedelem a ravasz emberek titkos örömeivel nézte. Szinte előre látta, miként fogja a szekér megérkezése után a magával hozott óriás varégek segítségével fához kötni és a szekér ritkasággal elhajtatni. Nem válogat, mindent elvisz. S hogy a festett homlokú tengerentúli lányok jutottak eszébe, megkérdezte:

— Szépek a vékony táncosnők?

— A görög leányok szebbek — felelt a drevlián fejedelem.

— De legalább fiatalok?

— Tíznel több tavaszt nem élt egyik sem. Még gyermekek, csak táncra valók.

Igor csalódottan húzta fel ajkait. Nem sok értelme, hogy magával vigye őket. Gyermekek! Arra gondolt, hogy nem viszi magával őket. Nem érdemes. Gyermekek van elég Kiofben is. Olyan is, aki táncolni tud. Majd csak a ruhát szedi le róluk.

Ebben a percben hatalmas lökés érte. A hátamögött álló varég testőr teljes súlyával nekidült. Mindketten térdrebuktak s mikor fel akartak ugrani, öten is rohantak rájuk. A testőrt egy fához kötözték. Száját felpeckelték.

A nagyfejedelmet pedig földre rántották, kezeit összekötözték.

Lábaira külön-külön kötötték kötelet. Aztán akik körülötte álltak, egy lábukat rátették, hogy fel ne kelhessen. Ugyanazok, akik reggel még hajlongva álltak előtte. Aztán az erdőszélen, egymással szemben álló két fát lehajtottak. Egyikre ráerősítették a nagyfejedelem jobb-lábára kötött kötelet a másik fára a ballábára kötött kötelet. Jó szorosan. Aztán elengedték a lehajtott falombokat.

Metsző hasítás és vérfagyasztó ordítás süvített az estébe, aztán meleg vér hullt a két fatörzsre.

A drevlián fejedelem a kifosztott városra, üresre hordott kamráira, vermeire gondolva, az igazságot tevő elégedettségével morgogta:

— Osztozkodtunk.

S katonái élén visszatért Iszkoroszcybe.

ÖNARCKÉP.

Irta: *Heinrich Lersch.*

*Vagyok, mint te, szegény cseléd,
Proletár, Isten kegyelméből.
Jót, rosszat rám rakott e lét:
Ember kapta az Úr kezéből.*

*A munka még mint gyermeket
Elragadott karjába zárva,
S mit anyám szűz szívémbé tett,
Népárban szétfolyt, mint a pára.*

*Füstben, koromban múlt napom,
Csetlő-botló mámorban estem.
Lomb, cserje csalt vak utakon,
Züllött csavargó, összeestem.*

*Igy kóboroltam árva lélek.
Gyűlölet, gond izzott alattam.
De ezt láttam az Úr kezének,
Mit áhitattal megragadtam,*

*Hogy a porból emelne ki.
S Istenben kelt életem napja
S ezt szóm, dicséretül neki
Most véreimnek hírül adja.*

Kállay Miklós fordítása.

MUSSOLINI BESZÉL.

Irta: Tóth László.

HA ELLENFELEINK jelen lehettek volna a mi gyűlésünkön, meggyőződhetek volna arról, hogy a fascizmus nemcsak cselekvés, hanem gondolat is! — a Duce egyik beszédének ez a büszke mondata jutott eszembe, amikor a Piazza Venezia-ről végre kezdett elvonulni a tomboló tömeg.

Az Adunata, a nagy Nemzeti Összejövetel estéjén volt ez, amikor Mussolini bejelentette Abesszínia megszállását ezzel a rövid mondattal: «Ethiopia e italiana!» — Etiópia olasz! — és önérzetesen és visszatántoríthatatlanul közölte a világgal az új római impérium megalakulását. Ha valaha volt jó alkalom, hogy a Ducet és a római népet, a szónok Mussolinit és a hallgató — ó, micsoda hallgatás ez, amely viharerővel zeng, mint a mennydörgés — igen, a hallgató olasz tömeget együtt lehessen megfigyelni és megérteni, akkor ez a májusi alkonyat volt az, amelyben egy harc győzelmes befejezése és egy új impérium diadalmas elindulása harsogott az égig.

Már egy nappal előbb jelentették az esti lapok és szétszórta a hirt a rádió: másnapra Nemzeti Összejövetelt hív össze Mussolini.

— Adunata... Adunata...! — zúgott, zengett végig az Örök Városon és végig egész Itálián. Mindenki érezte, mindenki tudta, rendkívüli lesz ama szó, amit ezen a Nemzeti Összejövetelen ki fog mondani Mussolini. Hogy a győzelemről lesz szó, abban nem kételkedett senki. Hiszen amikor az Adunata-t bejelentő közlést kiadták, az olasz csapatok már csak pár órára álltak Addis Abebától. De azt, hogy ezt a győzelmet hogyan fogja bejelenteni, hogy milyen történelmi következtetést fog hozzá fűzni s hogy mit üzen majd ezen az estén Itáliának és a világnak ez a rendkívüli ember, azt a tömeg kigyulladt képzelettel és felajzott idegekkel várta. Bár a beavatottak már suttogva adták tovább: nem befejeződik valami, — valami kezdődni fog!

Másnap, amikor a szelid naplementében a gyöngyházfényű kupolák puhán olvadtak bele az aranypáris láthatárba és az idegenek a Pincio tetejéről áhitatos csöndben nézték Róma csodálatos látképének felejthetetlen pompáját, — hirtelen éles, kemény szirénahang bűgött föl.

A következő pillanatban pedig megmozdul Róma népe.

— Adunata... Adunata...! — dübörög végig a városon, amelynek képe a pattanásig feszült idegek izgalmában egy perc alatt megváltozik. Az üzletek bezárnak, a munkások abbahagyják a munkát, a hivatalnok főugrik íróasztala mellől, az asztalos leteszi a gyalut, a kovács a kalapácsot, a kőműves a kanalat, a gépmester leállítja a gépet, — az olasz asszonyok ott hagyják otthonukat, a gyerekek az iskolakönyvet... Mindenki rohan a Piazza Venezia felé! Az utcák csak úgy ontják az emberek áradatát. A messzi síkátorokból még csak kis patakok futnak ki a szélesebb utcákba, ahol már emberfolyók hömpölyögnek a nagy útvonalak felé. Ezeket pedig mint valami árvíz vihardagálya bűgva ömlik a nép a Piazza Venezia irányába. A gyalogosok között kocsik, autók próbálnak utat törni maguknak. De hamar elakadnak s aki benne ül, kiszáll és gyalog rohan tovább a többivel. Az útestek közepén fascista légiók vonulnak dübörgő lépésekkel.

Az Örök Város egyetlen pillanat alatt megindul politikai központja felé. A házak, üzletek, műhelyek, irodák, a fasciók különböző gyülekezési helyei kiapadhatatlanul öntik az utcára az embereket.

Nem telik bele félóra és a Piazza Venezián százezer ember dübörög, ordít, harsog, lelkesedik. Várja Mussolinit.

— Du-ce!... Du-u-ce!... Du-u-u-ce!... — zendül fel a tömegeből újra meg újra az ütemes kiáltás. A nép közben hullámszik, mint valami óriási búzatábla a szélben, kavargog és örvénylik, mint tenger a viharban. A téren már akkora a szorongás, hogy egyik ember valósággal rápréselődik a másikra s egy-egy előretörő csoport rohama mint valami óriási hullám söpri végig az embereket.

A római nép Mussolini beszédét várja.

— Du-ce!... Du-u-ce!... Du-u-u-ce!... — dörög a hang végig a Piazza Venezián szünetlenül és közben zúgva sivít a szirénák sikoltása az egész városban. A Piazza Veneziától jobbra és balra, a Corso Umberto-n és a Via del'Impero-n végig szakadatlan és szakadatlan emberáradat, amely folytonos, újra meg újra megújuló hullámveréssel ostromolja a tér szoros falanxba préselt tömegeit.

A Piazza Venezia erkélye még sötét. De a fényszórók már kigyulladtak s a palota ablakaiban megjelenik a fascizmus vezérkara, lent pedig harsog a nép:

— Du-ce!... Du-ce!...

Nagy lobogók röpdösnek, apró kis zászlók libegnek a százezer fejű tömeg fölött. Fascista zenekarok a Giovinezza-t s a Marcia reale-t játszák és százezer meg százezer ajak énekel velük:

Fiatalság! Fiatalság!
A szépségnek tavasza!

Ez tart vagy másfél óráig.

Háromnegyed nyolc órakor egyszerre megszólalnak a dobok, felharsannak a kürtök. Kivilágosodik a palota erkélye mögött a hatalmas üvegajtó. Mint a közelben lecsapó villám hirtelen dörgése csattan fel százezer és száz-ezer szájról a kiáltás:

— Du-ce!... Du-ce!...

Azután feltáron a nagy ajtó. Óriási ragyogó fénycsóva járja végig a teret s a palota ódon sárgás-vörös falát. Az óriási fény egyszerre rávetődik az erkélyre és — ott marad. A tündöklő fehér fényzőn előtt pedig hirtelen megjelenik Mussolini zömök, fekete alakja.

Nem lehet leírni, nem lehet elmondani a feléje áradó hódolatnak, rajongásnak és odaadásnak azt a csodálatos zengését, amely egyszerre felzúg erre a téren.

Ott állok ötven lépésnyire szemben a kapuval, az erkély alatt. Tízezer és tízezer ember közé bepréselve olyan különös érzésben, mint amikor valakin egyszerre úrrá lesz az a tudat, hogy egyetlen óriási testnek egy kis részecskéje lett. Körülöttem karját fölemelve kiabál mindenki és én egyszerre látom, hogy a haromat felemelem és hallom, hogy magam is tombolva ordítom:

— Du-ce!... Du-ce!...

De ekkor egyetlen karlendítéssel csöndet parancsol Mussolini. Nem egyszerre, — lassan, nagyon lassan lesz csönd. Mert a hátrább meg hátrább lévő tízezrek és százazrek csak későn kapják meg a jelt. De végre mégis

csönd lesz. Olyan csönd, hogy a suttogást meg lehetne hallani. A Palazzo Venezia fényben ragyogó erkélyének ajtaja előtt pedig ott áll, ott ég és ott lobog egyetlen óriási fekete fáklya: Mussolini. Ott áll, kicsit előrehajol, jobbkezét az arca elé emeli, — aztán hirtelen kinyújtja és beszélni kezd.

Azaz beszélni kezdene. De egyelőre minden szavát elnyomja a dörgő taps, az éljenzés, a «Duce! Duce!» kiáltás. Kendők lobognak, zászlók lengenek, kalapok röpülnek a levegőbe és felemelt karok százezrei nyúlnak ki az erkély felé. A Duce láthatóan meghatva és megindulva áll, de ismét int és lassan megint elhalkul a lárma, Mussolini végre elkezd beszélni.

Ez a beszéd valami egészen különös élmény. Az ember azt érzi, hogy itt minden szót márványba diktálnak. Mikor az erkélyről erőlehajolva Mussolini leszól a tömeghez, megszólítja testvéreit, a fascista miliciát, megszólítja Olaszország férfait és asszonyait, Olaszország minden barátját azon a különös mélyen zengő, de ércsel teli hangján, amelyet a megafonok dübörögve visszhangoznak, a tömeg megbüvölten csöndesül el és — hallgat.

Van valami egészen különös kisugárzás abban, ahogy Mussolini minden egyes mondatát beledobja, beleégeti az őt hallgató tömegbe. Szinte azt kellene mondani: belekalapálja szavait mindenegyes hallgatója agyába, de nem úgy, hogy azok külön elszakított mondatrészek maradnak, hanem mint teljes megértés, mint egész átérzés tündökölnék már abban a percben minden olasz büszke homlokán.

«A fascista egyén jobban bírja a szabadságot, mint egy elszigetelt ember: mivel az állam oltalmazza, ő része az államnak, az elszigetelt ember azonban védtelenül áll!» — mondotta egy beszélgetésben Mussolini. Aki pedig valaha együtt látta a beszélő Ducet és a hallgató fascista tömegeket, az tapasztalhatta, mit tesz az, amikor százezrek és százezrek között nincs semmi szigetelés s így nincs is semmi elszigeteltség. Hanem van ehelyett valami olyan rendkívüli összetapadás — és pedig egyformán a szónak fizikai és szellemi értelmében —, hogy aki benne van, aki oda szorult közéje, még akkor is lebírhatalatlanul hatása alá kerül, ha nem fascista, sőt ha nem is olasz. Az óriási tömegeknek ez a fizikai összeszorulása egészen különös lelki összeolvadással jár együtt. Aki belekerül, nem azt érzi, mint zsúfolt villamosban, hogy hering módra van összepréselve, hanem ellenkezőleg: valami csodálatos felszabadulást, bensőjének különös kitágulását érzi. Az a tudat lesz benne úrrá, hogy egyetlen óriási méretű szervezetnek egyik apró, kicsi, de vele élő sejtje lett. Ebben az érzésben majdnem megsemmisül az ember zárt egyénisége, de felébred a nagyobb és magasabb közeleti egységhez való tartozásának önérzete. Ez pedig már büszke arra, hogy nem egyedülvaló elszakított rész, hanem annak a nagy egységnek egyik sejtje, ami az olasz nemzet, az olasz állam, ma már — az olasz impérium.

Amikor Mussolini beszél s kissé előrehajolva, felemelt és kinyújtott kezének körbe szorított hüvelyk- és mutatóujjával szinte magyaráz — a szeme élesen, keményen a tömegre néz. De ez a tekintet olyan különös és — nem tudok rá más kifejezést — olyan egyetemes, hogy mindenkit átfog és mindenkit megfog. A százezres tömegben is mindenegyes ember úgy érzi, hogy ez a szem egyenesen az övébe tekint bele. Vannak képek, amelyeken a szemet a művész úgy festi meg, ahogy mondani szokás, úgy hozza tengelybe, hogy az ember akármelyik oldalról, akármelyik sarokból látja, azt véli, hogy a kép őt nézi, a szeme őt kíséri. Így van a százezres tömeg a Duceval. Az óriási térnek akármelyik oldaláról, akármelyik sarkáról tekint rá a százezerszemű

népből akárki, a Duce őt nézi, neki beszél, őt győzi meg, őt ragadja magával. Ha van titok Mussolini szónoki hatásában, először ez a csodálatos szemtekintet az, amelybe százezer és százezer másik szempár kapcsolódik bele és százezer és százezer szempárnak kell bekapcsolódnia úgy, hogy a beszéd tömeghatása mellett mindenkiben egy külön egyéni hatás is nyugózi le a szellemet és az akaratot.

A Duce egészen egyszerűen beszél. Tömören, világosan, cicoma nélkül. Mégis, vagy talán éppen ezért beszédének összhatása rendkívüli és elkápráztató. Vannak írók, akiknek minden harmadik sorában gazdag pompázó szavak vannak: bíbor, smaragd, gyöngy és ezek azért mégis unalmas szürkeségbe olvadnak. De vannak írók, akik csak azt mondják, hogy: pöszméte, vagy azt írják, hogy: kankalin s mégis az egész tarka rét, az egész csodálatos kert kibontakozik a szavuk nyomán. Mussolini a szónak e nagy mesterei közé tartozik.

Mussolini beszédei általában rövidek. Még ha nagyon is sok a mondani-valója és hosszabban kell szólnia, akkor sem mondja el a harmadrészét annak a szómennyiségnek, amivel más szónok élne a helyében. Az embernek az az érzése, hogy Mussolini sohasem rögtönöz, még akkor sem, ha véletlen és váratlan alkalommal kell szólnia. Mert az, amit mond, az ő lelken már százszor és százszor átszűrte, önbírálatának hajszálfinom mérlegén ezerszer pontosan lemért szó: a benne állandóan élő és dolgozó eszmeiségnek egy-egy leváló, új életet indító gondolatsejtje. De mégis, még az olyan különleges alkalmakkor is, amikor kétségtelen, hogy minden mondatát előre szigorúan megfogalmazta — hiszen hazája, a nagy Itália sorsáról, esetleg Európa és a világ sorsáról való döntés, kezdeményezés vagy eligazítás lehet bennük, — nincsen soha egyetlen szaván sem az előre elkészítettség mesterkéltége vagy kihült merevsége. Ellenkezőleg. A belőle előretörő szó forró lángfolyó, mint a kiömlő láva, vagyis helyesebben olyan tűzpaták, mint amelyik a besszemeracél körtéből vakító fényességgel és perzselő hővel ömlik ki, de nem folyik szerte pusztítva, zúzva és gyújtogatva, mint a láva, hanem előre kitervelt formákon és elhatározott kereteken át egyenes acélsínekbe keményedik. Acélsínekbe, amelyeken át a jövőendő villámmodzonya rohan!

Mussolini hangjában zengő érc van. De a bronzharang zúgása mellett az ezüst csengése is kihallatszik belőle. Az összecsapó és szikráztató acél csattogó élessége mellett az albanoi pásztorok sípjának enyhe és szelid fuvolahangja szól a szavában, mint ahogy kemény és haragos szemöldöke alól szikrázó szemének rabul ejtő tekintete mellett, az ajka körül egy kedves és jókedvű fiúgyerek mosolya játszik.

Mikszáth Kálmán a régi magyar politikai élet híres szónokait három osztályba sorozta: orátorokra, rétorokra és fecsegőkre. Mussolini mind a háromtól távol van. Nem orator, mert nincs benne semmi abból a modorságból, amely a tömegek feje fölött beszél és bámulatot vár a néptől; teljesen hiányzik belőle az a hosszadalmas körülírás, a szónak az a lassú és széles hőmpolygése, ami kerülőkkel, nagy kitérésekkel lassan viszi célja felé a maga eszmehajóját. Még kevésbé rétor, mert beszédei sohasem szabályosak, nincsen mesterséges széttagolásuk, nincsen egymásra épített skatulyázásuk, — hiányzanak belőle a szóképeknek és szóvirágoknak díszítő elemei, épügy, mint a rejtett fenntartások kibuvói és a titkos szándékok csapdái. A fecsegéstől pedig olyan távol van, mint a föld egyik sarka a másiktól. Éppen az ellenpólusa annak. Senkisé tud kevesebb szóval többet mondani, mint ő.

Mussolini voltaképpen nem is szónokol a tömegnek, nem is beszél a tömeghez, hanem *a tömeggel beszél*. Minden mondata egy-egy válasz azokra a kérdésekre, amelyek a tömegből valami titokzatos módon ismeretlen áramhullám szárnyán érkeznek hozzá. Minden mondása közlés, amely tényeken és cselekvéseken át eszméket és a gondolatokon át tényeket és cselekvéseket hoz a tömeg tudomására.

Mussolininek nincsenek ismétlődő frázisai, de vannak állandó és visszatérő eszméi.

A szónok Mussolini mindenesetre óriási utat tett meg amaz időtől kezdve, amikor a munkásgyűléseken szocialista meg szindikalista elméleteket hirdetett még, egészen mostanáig, amikor egy világbirodalom ormáról már szinte kinyilatkoztatásként dübörög alá a szó, amit kimond. Sőt azóta is, hogy a fascizmus diadalmas légióinak erejével átvette Itália kormányzását, beszédeinek stílusa — és ezt írásainak, beszédeinek gyűjteményén keresztül világosan meg lehet látni — rendkívül leegyszerűsödött és megnemesedett. A heves szenvedélyesség helyett, amelyben például még tizenkét év előtt is lángolni láttam a Palazzo Chiggi erkélyén, — most mintha valami fehér izzásban ragyogna minden szava. Nem a belső hőfoka lett kisebb. Sőt! Csak a saját összefogó ereje, tömören való kifejezési képessége lett erősebb és teljesebb. Akkor minden mondata fellobbanó és gyújtó láng volt, most mindegyik egy világló szövétnék. Talán nem is ez a helyes kifejezés, azt kellene mondani: minden szava egy óriási sugárerejű fényoszlop. A régi szónok Mussolininak még voltak vakító rakétái, kápráztató, de szóthulló és sötétbe eső tűzcillagai. Ma minden szava ragyogó fényírás, amelynek tündöklése sokkal erősebb a réginél s aki szemben áll vele, olyan világosan és félreérthetetlenül olvassa, akár egy nyitott könyvet. Mintha valaki hirtelen az esti égre kifeszítene valami láthatatlan óriási hálózatot és azon jelennék meg a hatalmas villanybetűk csoportjai: a Duce szavai.

Kényes kérdés: van-e a Duce beszédeiben póz? Hiszen nagy szónokot nélkülül alig ismert a világ. Ezt azonban legfeljebb csak azok kérdezhetik, akik csak a hangos hirdők képeiből és hangfelvételeiből ismerik a szónok Mussolininit. A fényképező és vetítő lencse néha tényleg ezt hazudja. Az igazság azonban az, hogy a világon semmi póz nincsen benne. Mert póz az, ami természetellenes, amit valaki magára vesz, ami külsőleges és csinált. De Mussolininak nincsen egyetlen mozdulata, nincsen egyetlen arcizomrezdülése, amely ne volna az övé, amely ne volna egyéni és ne volna páratlanul közvetlen és csodálatosan természetes. A méltóság, amely nagy egyéniségéből sugárzik, az öntekintély, amelyet nem a hatalom birtoka, nem is az uralkodói kegy és nem is a népszerűség ajándékoz, hanem ami a rendkívüli emberből magából kiárad, sohasem lehet póz. Ahogy nem póz, amikor a katona a sorban cövek egyenesen áll, ahogy nem póz, amikor a pap letérdel, ahogy nem póz, amikor a gyermek kitarja karjait az anyja felé, úgy nem póz, amikor Mussolini leborul Isten előtt, kitarja hazája felé karját és keményen áll őrhelyén, — ahová nem a sors, hanem a saját akarata állította. Az volna a póz, ha a rendkívüli pillanatokban valami léha könnyedséget, valami közönséges nem-bánomságot erőltetne magára.

Mussolini, amikor a tömeggel szemben áll, egészen adja magát és egészen odaadja magát a tömegnek. Igen, majdnem azt lehetne mondani, hogy Mussolini beszélget egy óriással, aki hol némán, hol dübörgő felkiáltásokkal hallgatja. Amikor egy-egy fontosabb mondatának végére ér a Duce,

hirtelen megáll a beszédben. Két kezét a csipőjére teszi és feszülten figyelő arccal kissé lehajol a tömeg felé. Várja, mit felel a nép arra, amit ő mond. Mert ők ketten : a Duce és a nép, a Palazzo Venezia erkélyéről lehulló keményveretű acélmondatokban és a Piazza Venezia fel-felharsogó tömegfelkiáltásokban, — a legcsodálatosabb dialógust folytatják. Csak a görög tragédiákban van meg ez a rendkívüli és különleges egység, a scene előterében felmagasodó egyéni szó és a kórusok felmorajló hangjai között. A kettőnek együtt van értelme igazán.

A próféták mindig világosak, csak az emberek gondolkozása sötét, akik nem értik meg. Mussolini azonban politikai próféta, akinek mindig le kell mennie a tömegeknek arra a színvonalára, amelyen az megérteni és felfogni tud, hogy az értelem e síkján magához emelhesse a tömeg lelkét abba a magasságba, ahol az ő eszméi és gondolatai szárnyalnak. Mussolini tehát igyekszik mindig félre nem érthetően, azzal a közönséges és mégis magasabbrendű világossággal beszélni, amivel valamikor Szokratész az athéni utcán beszélt. Annyi bizonyos, hogy a Duce nem Cicero iskolájából való, stílusa sokkal inkább hasonlít Caesaréhoz, mint ahogy egyénisége is Itália történelmének ehhez a rendkívüli alakjához áll legközelebb.

Mussolini beszédei sohasem egyoldalúak és sohasem hízélegnek a tömegnek. De bármilyen lenyűgözőek, azért sohasem bántóan parancsolóak. A napoleonok mindig kötelességükre figyelmeztetik az alattuk álló tömegeket, a néptribunok a hízélgés és bálványozás hangján mindig a jogairól beszélnek. A Duce a kötelességről és a jogról sohasem beszél külön, mert gondolatában — ahogy ő fejezi ki magát — a fascizmus doktrínájában, — ez a kettő el nem választható. Soha nem csillantat meg egyetlen reményt sem anélkül, hogy a kiküzdés nagy veszedelméről és felelősségéről ne beszélne, de sohasem követel semmit a néptől anélkül, hogy ne tenne olyan ígéretet érte, amelyről mindenki tudja, — ezt meg fogja tartani.

Mussolini egész szónoki egyénisége annak az elvnek megtestesülése, amelyet egyszer úgy fejezett ki, hogy ők szembeszállnak a kényelemmel, ezzel a bálvánnyal, amelyet a XIX. század elpuhult polgári gondolkozása mint valami legfőbb jót állított az emberiség elé. Mussolini minden szava harc, küzdelem a magasabbrendűségért. A jobbnak, az igazabbnak és a szebbnek a győzelméért való küzdelem. Ahogy egész lénye és egész államférfiúi egyénisége a cselekvés jegyében áll, a szónok Mussolini is cselekvő államférfi. Szavain át a tett, a cselekvés, az erő és az akarat indul mindig újra meg újra hódításra és — győzelemre.

E FEKETE SZAVAK MÖGÖTT ZENÉLNEK.

*Ezek a fekete szavak is élnek:
Nem gyász a létük és nem holt betű,
Ezek mögött egy messze hegedű
Zokog derűt az emberek szívének.*

*E fekete szavak mögött zenélnek:
Nem látni meg, a hirt ki zengeti,
Nevén kívül csak szíve van neki
És aki szól, az is csupán a lélek,*

*A lélek, aki lelkeket keres,
Akiknek még zenélni érdemes
Bús halk zenét a ritka jó örömről,*

*Csendes zenét, mert érzik, mint
magam,
Az ajtó zárva csak hiába van:
A vén halál fülel és ránk dörömböl.
Zalai Fodor Gyula.*

MIÉRT GYŰLÖLTE BALASSI BÁLINT A SELMECIEKET?

Irta: Szitnyai Zoltán.

BALASSI Bálint Kékkő és Szitnya várának ura, utóbbi tartózkodási helyén, Selmechányával tőzsomszédos várúr volt. Erről a szomszédi viszonyról a keserű harag hangján emlékeznek meg a selmeci magisztrátus évkönyvei. A tekintélyeket tisztelő, békés hajlamú selmeci polgárok holta napjáig ádáz gyűlöletet tápláltak Balassi iránt s Balassi maga mindent elkövetett, hogy ennek a gyűlöletnek lángja a selmeciekben le ne lohadjon.

Miért gyűlölte Balassi Bálint a selmecieket és a selmeciek miért gyűlölték Balassi Bálintot? A selmechányai levéltárban őrzött iratok csak évtizedes pörösködésük történetét világítják meg, de nem világítanak be Balassi indulatainak vulkánmélyébe, ahol leküzdhetetlen ellenszenvet táplált mindennel szemben, ami selmeci. Nem valószínű, hogy a selmeciek kezdeményezték volna a viszálykodást, mert ha gazdagságukra rátarti, gőgös polgárok voltak is, mégis polgárok voltak, akik a békés gazdagodás útjait és nem a harcot keresték. A gyűlölködés első csóvját a közeli Szitnya hatalmas várura vethette el s az ő haragjának is mélyebb oka lehetett annál, ami a periratokból megállapítható. A selmechányai egykorú tanácsi jegyzőkönyvek németnyelvű szövegéből egy meglehetősen durva hangú, magyarnyelvű versecske tekint ki az olvasóra :

*Ty selmechányai polgárok kyk vattok
Mert ty igen hazugok vattok
Ott is arattok, ahol nem szántottatok
Mert az nereségből részt kívántok
Kire nem vattok méltók,
Mert értünk ország kapitánnak irtatok
Kire röviden lött választotok.
Azért ne haragudjatok
Mert ezuton nem hiszik el szótok.
Jobb nektek az bőrt foltozni
És a varga sulafát övetek mögé nyomni
Ez való ty néktek németek
Mert ebben születtetek
Azért igazat mondjatok
És minden álnokságot elhagyatok
Mert ez nem fogják szótokat hinni
Ha gyakran hazugságtok fogtok költeni.
Azért hála Istennek megjött kapitánunk
Ki itten Tirannusok ellen leszen oltalmunk.*

E csúfolódó versezetet egy kora reggel, templomuk kapujára szögezve találták a selmeciek. A felháborodott városi tanács Krusits János kapitányhoz fordult panaszával a névtelen versíró ellen. Tőle várta, hogy megtorolja a becsületükön esett sérelmet, mely panasziratuk szerint oly súlyos, hogy utódaik emlékezetében is gyalázzal veszi körül nevüket. Az eljárás megindult, de semmi nyom arról, hogy a vers írójának személyét kiderítették volna. A selmecebányai vármúzeum igazgatójának, Baker Alajosnak állítása szerint a vers szerzője csak Balassi Bálint lehetett. Mert ki más pengetett volna magyar szavakat azon a tájon és abban a korban? A selmeciek árulkodó panaszíratára való hivatkozás is erre vall. A vers keletkezésének ideje pontosan egybe esik azzal az idővel, amikor már javában dult a per a selmeciek és Balassi Bálint között. Aki ismeri Balassi leveleit, azt a vers néhány vaskos kitétele sem lepi meg. Olyan ember volt ő bizony, aki nem sokat keresgélt a szavak között, ha haragra gyuladt. Meg más idők is voltak azok, az emberek nem sokat finnyáskodtak a szavak megválasztásánál. Ha a vers maga nem is méltó Balassihoz, tartalmának lobbanó haragállapota óréa vall. Lehet, hogy e vers valóban egy újabb bizonyítéka Balassi és a selmecebányaiak közötti ellenségeskedésnek.

Bizonyíték, de még mindig nem magyarázat. Azt valahol, mélyebb lelki síkon kell megtalálni s talán ismét a selmeci tanácsi jegyzőkönyvek alapján, melyek Balassi ifjúságának idejéből örökítik meg Melchior György, a Selmeccel tőszomszédos Bélabánya bírájának, illetve Dorottya nevű lányának megrázó történetét. Ezt a szép és sudár fiatalágú Dorottyt kegyetlen ítélettel a hóhér kezére adták, aki előbb meggyötörte, megtörte végtagjait, aztán nyakig a földbe ásta s végül hegyes karókat döngetett az elásott, fiatal testbe. Bűne az volt, hogy tiltott szerelemmel emberéletet hozott a világra. Ezt az ítéletet a Bélabányával szomszédos Selmec bírái hozták meg, mivel Bélabánya bírája, Melchior György, nem ítélezhetett a saját lánya fölött.

E kegyetlen ítéletről sokat beszélhettek akkoriban és titkon zúgolódhattak is ellene azok, akik a törvényszék szigorától való félelmükben csak suttogni mertek. Valószínű, hogy Melchior Dorottya szomorú sorsának híre eljutott a Balassiak várába is, mely ezer méternyi magasságban, a közeli Szitnyahegy déli lejtőjén állott, óriás sziklák falai közé rejtve. Ugyanebben az 1561-ik esztendőben nyerték el a bárói rangot a gyarmati és kékkői Balassiak. Királyi kegy övezte őket, holott köztudomás szerint a protestantizmus védelmezői voltak. Az ő udvaruknál paposkodott a híres prédikátor, Bornemissza Péter. Balassi Bálint még csak tíz éves volt s nemcsak jargáló, harcos őseinek heves temperamentumát örökölte, hanem Bornemissza oktatásából korszerűbb, emberibb életszemléletet szívott magába. Később s nem minden érdek nélkül, áttért ugyan a katolikus hitre, de lelkében megmaradt mindvégig pogány életimádónak, szerelmet és veszedelmeket kedvelő, duhaj magyarnak, aki verseivel asszonyszívekért, kardjával

a dicsőségért harcolt. Egészen bizonyos, hogy már kora ifjúságában undorral töltötte el a selmeciek ítélete a szép nemért egész életében hevülő Balassit s ezt az indulatát később is megőrizte a szomszédos, gazdagságában rátarti s vele sűrűn akadékoskodó civitasz polgári uraival szemben.

1578-ban már nyílt ellenségek. Valószínű, hogy korábban is lehetek közöttük kisebb jelentőségű összetűzések, melyeket nem örökített meg Selmec krónikái, vagy nem akadtak még azoknak nyomára. Másként nehezen képzelhető el az a túlzott önérzet és szívós gyűlölködés, mely egy jelentéktelen sérelem miatt a selmecieket egész a királyig menő végestelen pörre szította. Az történt ugyanis, hogy Balassi egy nyári délelőttön, lovászával átnyargalt a selmeciek tulajdonában lévő Vihnye-fürdőre s ott, fürdőzés közben, a vele kötekedő és csúfolódó Rubigallus-gyereket, dúsgazdag selmeci bányatulajdonos fiát, alaposan helybenhagyta.

Ebben az időben Balassi huszonhét éves férfi, önálló jargáló vezér, aki komoly harci multra tekintett vissza. Sínylődött már fogolyként Báthory István udvarában, majd vele megbékülve, szűkebb kíséretéhez tartozott Lengyelországban, amikor Báthoryból lengyel király lett. Még huszonegy éves sem volt, amikor királyi étekfogói címet kapott Bécsben s kedveltté tette magát az udvar, de főként hölgyei előtt, ismert és sikeres szereplésével, amikor a magyar juhásztáncot bemutatta. Nagy úr volt, gazdag ember is, aki korán megszokta a parancsolást. Izgága, pörösködő, nem egy esetben veszélyes hatalmaskodó, aki zsarnoki kegyetlenséggel gyötri a foglyul ejtett törököket, hogy aztán busás váltságdíjért szabadon bocsássa őket. Kora főurainak minden szertelenségét, de ritkán föllelhető széptulajdonságait is egyesítette magában. Olyan ember volt, akinek elég oka volt a bűnbánatra, de aki ép elég okkal tarthatott is magáról valamit.

Ezzel a hatalmas és hatalmaskodó úrral szálltak szembe a selmeci polgárok. Ennek megértése végett tudnunk kell azt, hogy selmeci bányatulajdonos polgárnak lenni sem volt éppen lekicsinylődő dolog. Az arany, mint minden időkben, akkor is adott hatalmat fegyvertelenül is és az erkölcsi elismerés javait is megszerezte. A selmeci bányatulajdonos polgárok királyaink bankárjai voltak, akikkel csinján kellett banni. S a suhanc, akit Balassi Vihnyén helybenhagyott, ép a leggazdagabb s gazdagságában hallatlanul gögös Rubigallusnak volt a fia. Az őt ért sérelmet magáévá tette az egész város. Elindultak a panaszíratok, fel a királyig s ha nem is hozták meg a selmeciek által kívánt elégtételt s a per elsekélyesedett anélkül, hogy ítéletig jutott volna, ép elég kellemetlenséget okoz Balassinak. Erre vall indulatos hangú mosakodása, a panasz megvizsgálása folyamán.

— Ha volna is némi vadság a természetemben — írja latinnyelvű levelében — a múzsákkal való társalkodás, a tisztos tanulás, hosszú vándorlásaim s az udvari élet szokása meg nem szabadítottak volna

attól? . . . Én sem szűkölködöm ám a szó bősége nélkül s oly nevet találok ragasztani rátok selmeciek, hogy bizony megperzsel benneteket . . . Istenemre ! nem is tartalak magamra nézve félelmeteseknek, nyomorult nép vagytok, akiket Isten a bányák örök szolgaságára kárhoztatott, amiből ugyan nem nagy dicsőség sugárzik reátok, hiszen híretek alig terjed túl házatok küszöbén.

E becsületsértési per hullámai még el sem pihentek s a Rubigalusokkal magukat azonosító selmeciek haragja még el sem ült, amikor 1583-ban újabb pörbe keveredett a selmeciekkal Balassi Bálint.

Ezúttal sokkal súlyosabb volt ellene a vád. Az említett esztendő májusának 20-ik napján Klimkó Gyuró és Skopen Tamás bankai emberek társaságában Zólyom felől hazafelé tartott özvegy Sommer Jánosné, Sommer János selmeci polgár és mészáros mester özvegye. A lovásza társaságában ugyanez úton nyargaló Balassi Bálint megpillantotta a csinos özvegyet és évődve szóba elegyedett vele. S míg a lovász, alighanem gazdájának utasítása szerint, a két férfit tartotta szóval, Balassi hirtelen nyeregbe emelte az asszonyt és vad vágásban tovább nyargalt vele. A szántók közé vitte magával, ahol a selmeciek följegyzései szerint, dulakodásba kezdett az asszonnyal, fejkendőjét, pruszlikját, kötenyét letépte róla és hajfonatát is szétbontotta. Ugyanakkor a dulakodás hevében, zesebébe gyűrte az asszony keszkenőjét, amelyben tizenkét tallér volt becsomózva s amikor az országúton arra járók felfigyeltek Sommerné segélykiáltásaira s Balassi kénytelen volt megfutamodni, ez a keszkenő a tizenkét tallérral együtt a zesebében maradt.

A selmeciek haragja még hevesebben fellángolt. Újabb pört tettek folyamatba Balassi ellen a zólyomi bírónál és Barbarics főispánnál. Érdekessége ennek a megindított pörnek, hogy abban nem csupán erőszakoskodásáért, hanem a tizenkét tallér eltulajdonításáért is vádolták a hatalmas és gazdag főurat.

Balassi pedig a főispánhoz intézett fölháborodott hangú levélben felelt a vádakra s az ő erőteljes és gazdag magyernyelvén ilyeneket írt :

— Irták azt is, hogy én éjjel-nappal iszom és hogy mind szolgálímmal össze Sybarita életet viselek. Ebben is hazudtak, mert mi soha természet ellen nem élünk, sőt az Sybarita élet minémű legyen, Isten abban bizonyosságom, hogy soha nem tudom. Hogy vígan lakozunk, nem tagadjuk, de mi azzal sem bírót, sem más polgárt meg nem bántottunk. Abban pedig, az én italomban mi ellenek lehetett nekik, soha nem tudom, holott sem az anyjok gyapjúszoknya-borát, sem az bestia attyuk keresményét nem ittuk, hanem az mi magunkét költöttük . . . Irták azt is, hogy sem feleségek, sem gyerekek velünk békével nem maradhatnak. De az eborcák, bár ne többet nevezzenek, hanem csak egyet, mely asszonyembert, vagy leányt igyekeztem én itt megszégyeníteni. Ha feleségek jámbor, miért féltik, ha tudják, hogy aranyot

rozsa nem fog, ha pedig nem az, miért őrzik, holott tudják, hogy az Filelphus gyűrűje nélkül meg nem oltalmazhatják?

A selmebányai levéltár feldolgozásra váró, gazdag anyaga bizonytalanságot még érdekes adatokat Szitnya várának kalandos életű főúrjáról. A költőről, aki mélyérzésű, a verseiben Istene előtt töredelmesen kitáruló lélek volt, meg az emberről, akit kortársa, Salánki akként énekelt meg, hogy «lovaggal, gyaloggal, vitéz Balassi házakat, pénzes boltokat tör vala.»

A szélsőségek embere volt ő, aki keservesen felpanaszolt rabságának túlnyomó részét voltaképpen vidám lengyelkedésben töltötte el a később, amikor belőle lett rabtartó, «három ujjnyi temérdek pálcával» gyötörte a foglyul ejtett törököket. A szerelemben csak azt szerette, aki őt nem szerette s akit szeretett is, azt sem szerette eléggé. A vígság és keserűség végletei között élt, valószínűleg sokszor és sokat szenvedett lelkében és életének negyvenharmadik évében meghalt Istennek nevével ajkán, igazi hősként és megtért bűnősként.

Benvenuto Cellini-szerű jelenség volt a magyar irodalom életében. De mindezek felül költő, első igaz, nagy muzsikusa a magyar nyelvnek, aki még tízszor annyi botlás után is örök büszkeségünk maradna.

HALÁLTÁNC ÉNEK.

(Táncolók éneke):

Tegnap elaludt valaki . . .
S mondd, mit ér, ha valaki él is?
Balgaság sírni a halálon,
táncol a hulló falevél is.

Adj kezet, fogózzunk össze . . .
Neked is menned kell, ha vár.
Egy nagy hívság van csak: élni,
s egy nagy bölcsesség: a Halál.

(Költő):

Te pap vagy, te császár, te koldus,
nézd, a sír: van szebb valóság,
hogy lebukunk s eloszlunk, mint
dérben a későírósák? . . .

(Táncolók kara):

Úgy van, halld, peng a nagy kasza
s tarlóknak virága fejünk . . .
Hallod, hogy csörög a bokája?
Sebaj, táncoljunk, énekeljünk:

Tegnap elaludt egy élet . . .
S mondd, mit ér, ha valaki él is?
Balgaság sírni a halálon,
táncol a hulló falevél is.

Kiss Tamás.

A SZENT ISTVÁN-NAPI KÖRME NETEK KIALAKULÁSA.

Irta: *Mesterházy Jenő.*

INNEN-ONNAN 45 éve lesz, hogy a magyar nemzet törvényhozásilag intézkedett Szent István király napjának — mint nemzeti ünnepnek — ennél méltóbb megünnepléséről. Ekkor vált országos jellegűvé első szent királyunk emlékének a megünneplése. Addig inkább csak az ország fővárosának ünnepe volt Szent István napja.

Az ország fővárosának ez a különösebb ragaszkodása az országépítő szent király emlékéhez szintén nem olyan régi keletű, mint egyesek vélik. Ugyanis csak 1771-ben került haza Raguzából Szent István királyunknak sok viszontagságot látott jobbkezfeje, mégpedig az akkor uralkodó Mária Terézia királyunk rendelkezése folytán Budára, az ország szívébe. Így érthető még az is, miért éppen az ország fővárosában alakult ki különösképpen Szent István király napjának megünneplése. Azért, mert 1771 óta itt őrzik a szent király jobbját. Augusztus 20-án itt teszik ki közszemlére, itt hordozzák körül a Várban ünnepélyes körmenet formájában.

Mária Terézia királynő 1771-ben nemcsak a Szent Jobbot küldötte haza a magyar nemzetnek, de ugyanazon évben azt is elrendelte, hogy Szent István király napját országszerte megünnepeljék és az összes katolikusokat kötelezzék ezen a napon a misén való megjelenésre és a «hétköznapi munkától» való tartózkodásra. 1772-ben is bocsátott ki egy újabb szabályzatot, mely részletes ünnepi rendtartást tartalmazott. A budavári Szent István és Szent Jobb ünnepe azonban inkább csak a köznép ünnepe volt: hiányoztak onnan a polgári és katonai hatóságok; nem volt teljesen kiforrott rendje az ünnepnek és még 1817 augusztusában is ezt írja Szent István napja alkalmából az akkori egyetlen magyar hírlapunk, a Hazai s Külföldi Tudósítások: «Temérdek sokaság gyűlt össze a közép és alsó rendből, mintha Szent István által Országunknak szerzett boldogság és dicsőség egyedül őket illetné. Azért sok Hazafiak megilletődve kérdezték: Vallyon miképen kellene egy Nemzetnek, ha még nemzet, első Szent Királyának ünnepét szentelni úgy, hogy az egyszerűsmind a' Nemzeti méltóságnak érzését nevelje...»

A felvetett kérdésre a feleletet a következő évben, vagyis 1818-ban József nádor Buda és Pest városok önzetlen fejlesztője adta meg. Mint a helytartótanács elnöke, a király (I. Ferenc) nevében szabályrendeletet dolgoztatott ki, mely a legrészletesebben előírta, miképpen ünnepeltessék a jövőben első szent királyunknak és szent jobbjának kettős ünnepe. Ez a szabályzat lett az alapja a Szent István-napi körmeneteknek, amely szabályzat német, latin, végül magyar nyelven is megjelent és amely szabályzatnak az a rendkívüli érdekessége, hogy ma is ennek alapján rendezik a Szent István-napi Szent Jobb körmenetet. Nem lehet tehát érdektelen megismernünk azt a 27 pontba foglalt «Rendtartás»-t, «melly szerint Szent István első Apostoli királyunk Ájtatossága és Processiója ünnepeltetik» 1818 óta.

1. Kis Asszonya havának 19-kén, úgy mint Szent István napja elő-ünnepén, délután 3 órakor Szent Zsigmond Templomában pompás Vesperák

fognak tartattatni ; a' melly napon ezen két szabad király város (t. i. Buda és Pest) minden Templomaiban estvéli hét órától nyolczig az öreg harang szózatja hirdetni fogja a' jövő nap ditső ünneplését.

2. Emléttét Kis Asszony hava 20-kán, úgymint Szent István önnön ünnepén, ismét az öreg harang reggel 4 óraker mind egyik Templomban meg szólal, és egy óráig, az az ötíg fog harangoztatni. Öt óraker valamennyi Templomokban kis szent Mise fog tartatni. A' Pesti PP. Franciscanusoknál pedig ezen kívül ötödfél óraker is lészen egy kis szent Mise. Egyébként a' többi Pesti Plébániákban és Templomokban az Isteni Szolgálat rendje szoktkép megmarad.

Budán, a Boldogságos Szűz Mennybevitele Templomába regveli hat óraker szokott kis Mise, nyolczkor pedig a' Processió elérkezése után a' Prédikáziók fognak tartattatni, a' Templomban ugyan Magyar, a Kamara-épület udvarán pediglen Német nyelven, és ennekutánna tizenkét óraker ismét egy kis Mise lészen.

Utóbb Szent Zsigmond Udvari Templomában 5 óraker kis Mise, hatkor áldásos szent Mise ; a' Processiónak pedig vissza térése után, mintegy tizenkét óra felé, elvégezvén Szent Ambrus' Te Deum laudamus-énekét, ismét egy kis szent Mise fog mondattatni. Ezentúl délután 5 óraker pompás Vesperák lesznek, mellyek alatt, és annak utánna is egész hét óráig a' Szent Kéz köz tisztelet okául ki tétetik. Azon kívül egész Octava folytában regvel 8 óraker áldásos sz. Mise, délután pedig ötkor Lytaniák az Oltári Szentség előtt tartattatni fognak.

3. A' Budai külső Városbeli apró Iskolák Ifjúsága, melly a Processióval nem fog jární, a' Boldog Asszony Parochialis Temploma, és az Ország épülete közt meg állapodik, a' honnan el sem mozdul, valamig az egész Processió által nem mégyen.

4. A' Pesti Gymnasium, és K. Universitas tanuló Ifjúsága, meghallgatván önnön templomaiban az öt órai sz. Misét, tüstént Budának indul, olly iparkodással, hogy a' Plébánia Processióját megelőzze. A' Pesti egyéb Processió pedig mellyhez a' Czéhek, Szerzetes Rende és Nevendék Papság többi hívekkel együtt Boldog Asszony Menybevitele Templomába 5 órai Misére öszve gyülekeznek, s onnan a' Budai Várnak igyekszik, olly móddal, hogy Szent György piatzán már hetedfél óraker meg jelenjen, és legottan a' Budai Czéhekkal és Tanuló Ifjúsággal, kik szintén ezen időre az emléttét piatzon egybe gyűlnek, azon renddel magát öszve kaptsolja, melly a' Processióban fog tartattatni. Tudniillik, hogy leg előbb induljanak a' Pesti Czéhek a' fő Strázsa felé, és ott az őket követő Budaiakkal öszve kaptsolván magokat, a' Processió kezdetét el várják. A' Tanuló Ifjúság pedig a' Fegyverháznál ; nem külömben az öszve gyűlt Plébániák, és Szerzetesek a' Prépostság épülete előtt fognak megállapodni.

5. Az Udvari Szent Zsigmond Templomából, mellyben a T. N. Statusok és Rende öszve gyülekeznek, fel emelvén a Szent Kezet, 7 óraker útnak indul a' Processió, melly is mind a' két Város valamennyi harang szózatja alatt az Urak utzáján mégyen, Boldog Asszony Menybevitele Templomába. Innén pedig vége lévén a Prédikázióknak, és az Énekes sz. Misének, vissza indul a' Városháza piaczán, és az Urak utzájának egy részén keresztül, Szent Zsigmond Templomába. Mégyen pedig illy sorral :

6. Mind a' két Város Tzéhei, zászlóikkal együtt ; már hetedfél óraker útnak indulván, elkezdik a Processiót ; Budaiak követvén a Pestieket, és

minekutánna Nagy Boldog Asszony Plébánia Templomához el érkeznek, a' Templom felé, részre oszlanak olly móddal, hogy egy részrül a Budaiak, másik részrül pedig a' Pestiek egyenes sort formállyanak, és a' Processió köztök járuljon bé a Templomba. Ezeket követi

7. A' Budai nemzeti fő Iskola, a' Pesti Gymnasium, Budai Fő Gymnasium, és az Universitas tanuló Ifjúsága, kik is a' Czéhek után, valamint sorba menének, megállapodnak.

8. A' Városi Dob és Trombiták.

9. A' Szerzetes Rendek Szent Kereszt alatt, úgymint az Irgalmas Barátok, P. P. Serviták, Kaputzinusok, Pesti és Budai Franciscanusok.

10. A' Plébániák Administratorai, és a' Plébánusok Assistentioikkal együtt.

11. Mind a két szab. k. Város külső Tanátsossai, Tisztjei, és a' Pesti N. Magistratus.

12. T. N. Pest Vármegyének T. Magistratussa, más T. Karok és Rendek, és a' Fő Méltóságú Törvényes, Kamarás, és Politikus Dicasteriumok k. Tisztjei elegyedve.

13. Egy Sereg Ts. Kir. Katonáság.

14. A' Templomi Chorus dobbal trombitával.

15. A' Pesti Nevendék Papság Rochetumba öltözködve.

16. A' fel szentelt Papság Rochetumokba stolával és Biretummal.

17. A' Szent kezét őrző Prépost Assistentseivel együtt.

18. Önnön a' Szent Kéz hat Diaconus által vitetvén, mellynek oldalairól nyoltzan az Universitas nemes Ifjai közül égő fáklyákat fognak viselni.

19. A' fáklyákat vívők mellett mind a' két részrül környül veszi a' Szent Kezet a' Budai Ns. Magistratus, ezet pedig ismét kerittik a' Magyar Polgár Katonáság Tisztjei kivont karddal, egyrésrül a' Pestiek, másíkrül a' Budaiak. A' korona őrző sereg pedig a' Szent Kéz külsőbb oldalait foglalja el, az Őrző Préposttúl fogva, egész a' Pontificansig és azt követő Uraságokig egy húzomban.

20. FF. TT. Kanonokok és más Prelátus Urak Rochetummal és Moze-tommal ékesétve, Assistentsek és maga a' Pontificáns. Ennek pedig óldalrúl mégyen a' Királyi Universitas Magistratussal 's Pedellussai jegyeikkel együtt.

21. A' Fő Méltóságú Dicasteriumok Tanátsossai, Királyi Kamarás, és Belső Tanátsos Urak, 's egyéb Ország Nagyjai 's méltóságai.

22. A' Fő Nemes, és nevezetesebb Asszonyságok.

23. Egy Sereg Tsász. Katonáság.

24. A' többi akármelly rendű, és sorsú lakossai ezen két Városnak, valamint idegenek is, kik ezen Rendtartásban nem foglaltatnak, tisztességes renddel fogják követni a Processiót, két részrül késértetvén azt eleitül egész végig.

25. Ezen Rend fog tartatni a' Processio vissza mentében is; úgy a' Tzéhek is vissza térvén Sz. Zsigmond Templomáig ismét a' többi Népséggel együtt két felé oszlanak, valamint Nagy Boldog Asszony Temploma előtt, és mind addig váraokoznak, míg az egész Processió közöttük által nem járult.

26. A' Ns. Budai Magistratus rendelése szerént a' többi Népség két lépésnyire szüntelen távul fog maradni a közepetten járulóktúl, és egyébként is, hogy mindenütt rendtartás, tisztesség, és ájtatosság uralkodjék, hasznos rendelések fognak tétetni.

27. A' Tsász. Kir. Katonáság pediglen, valamint a' Polgári is önnön

Elöljáróik parantsolatja szerint bizonyos helyeken meg fog jelenni, és minek-utánna a' Processió a Sz. Zsigmond Templomába vissza tért, hármás puska lövéssel, a' Bástyákon pedig ágyú durrogással fogja e' Nemzetünk bötsős Ünnepest dicsőíteni.

E rendtartás megjelenése óta minden évben csakugyan így ünnepelték első szent királyunk emlékét. És ha évek folyamán itt-ott el is tértek ettől az 1818-i rendtartástól és a Szent Kéz nem indul el olyan kora reggel mint a régi, jobb világban és kísérete mellől el is maradt a már nem létező «Polgári» és «Tsászári Királyi» katonaság, kivont kardok és égő fáklyák, — de ünnepének fénye ezek nélkül is csak növekedett és növekszik folytonosan azoknak a száz- ezreknek az ország fővárosába való zarándoklásával, kiknek megjelenése mindegyre nagyobb arányúvá szépíti és felejthetlenné teszi ezt a napot még azoknak is, akik csak egyszerű szemlélői ennek a dicsőséges nemzeti ünnepnek.

KÉZHEZ TANULT KISMADÁRKÁM...

*Kézhez tanult kismadárkám,
Szívemben kelt Ibolyácskám,
Enyém vagy hát, tied vagyok
Kék-tó szemed rabja vagyok
Édes szeretőm.*

*Hajnalarcád rózsalevél,
Ajkad gyöngykagylóval felér,
Kezed virág, cédrus lábad,
Őzünöke sem szebb nálad
Édes szeretőm.*

*Szarvasének, medveének,
Virágének, madarének,
Nem dicséret szépségednek.
Sem violaszerelmemnek
Édes szeretőm.*

ELJÖTTEM, ELJÖTTEM...

*Eljöttem, eljöttem
Bogláros violám,
Csodafejű szarvas
Hozott el a hátán.*

*Híreslő híredre
Orcád megcsodálni,
Gyémántos kendővel
Szerelmemkinálni.*

*Szerelmemkinálni,
Hozám választani,
Jegybéli mátkámnak
Téged megváltani.*

*Húzz karmazsincsizmát,
Őlts selyemrokolyát,
Tíz ujjadba gyűrűt,
Csokrozd a pántlikád.*

*Csodaszarvas hátán
Aj, elköltöztettek,
Három körösön túl
Asszonyomnak teszlek.*

Számadó Ernő.

ÁRNYÉK.

Irta: Rónay György.

A FÉRFI:

AZT HISZEM, a legjobb lesz, ha a szemeidre gondolok, édes. Azokban még akkor sem volt semmi zavaró. Tisztán, kicsit könnyörgően ragyogtak, hosszan, mint a csillagok, mielőtt lehanyatlanak az égboltozatról. Fényük vigasztal most is. Miért lettél hűtlen? Miért hagytál magamra? Ha tudnád, milyen kegyetlenek voltak az éjszakák nélküled. S milyen kegyetlenek még ma is! Néha, álmatlan órán, halkán lenyomtam szobád kilincsét, besurrantam hozzád, s a mécses pislákoló fényében meghatva néztem, amint aludtál. Szőke hajad végigfolyt a párnán, bekeretezte halvány és mosolygó arcodat. Ó, a mosolyod! Alig észrevehetően bujkált finom metszésű ajkaidon, melyek olyan édesen tudtak beszélni és csókra formálódni. Volt benned valami földöntúli; csak a melled lágy hullámozása jelezte, hogy élsz. Ilyenkor mindig különös erővel éreztem, hogy milyen végtelenül szeretlek. Igen, legjobb, ha mindig a szemedre gondolok. Az mély, mint a tenger, magába szédít, és elfeledteti a fájdalmat.

A NŐ:

Tizenkét éve élek veled, de ilyenek sose láttam. Kérdéseimre sokára és homályosan felel, mintha nem értené őket, vagy mintha ki akarna térni előlem. Rejteget valamit? Néha úgy érzem, idegennek tart. Azt hiszem, titkai vannak, melyeket nem akar közölni velem. Itt ülök veled szemben, nézem, de nem veszi észre. Azelőtt mindig megérezte, ha figyelem. Öt napja vagyok itthon, és mintha hivatalos vendég lennék az uram mellett, a saját házukban. Most már sejtem, miért iszonyodtam annyira az elutazástól. Mintha előre láttam volna!... De menni kellett. Az orvosok akarták. Ő is akarta. El óhajtott távoztatni? Sose vettem észre, hogy más asszonnyal foglalkozott volna. Szeretted. Sőt, azt hiszem, még mindig szerelmes volt belém. Megbántottam, hogy magára hagytam? Nem, azért nem szabad haragudnia. Sajnáltam, éreztem rettenetes fájdalmát, de nem bírtam ki itt, lehetetlen volt azok után tovább élnem ezek közt a falak közt, ebben a kertben; könnyörögtem, hogy jöjjön velem, de ő hajthatatlan maradt. Ha visszagondolok arra a két napra, most is szédülés környékez. Hogy tudtam túlélni? S most ő is eltávolodik tőlem. Mellettem ül, de másra gondol. Öt napja vagyok itt, s ő mindig másra gondol!

A FÉRFI:

«Úgy-e elfáradtál, édesem, ebben a sokadalomban?» Nem felelt; csöndesen pihegett mellettem a kocsiban. Esteledett. Óvatosan a

vállára teritettem a sálját. A lovak prüszkölve kapaszkodtak föl a lejtőn. Kelt a hold, vöröses sárga volt, és ijesztően nagy. Feje a mellemre csuklott; haja, amint a szellő libegtette, jólesően csiklandozta arcomat. Éreztem meleg lehelletét. A sápadt holdvilág kiemelte vonásai szépségét. Alabástrom-szoborra emlékeztetett. Hirtelen parancsoló vágyat éreztem, hogy megcsókoljam áttetsző homlokát. A kocsi zökent; fölnyitotta szemét, és nyakam köré fonta karjait. «Te . . . te» — suttogta, és rögtön újra elszenderült. Lent a völgyben szikrázva suhant a vonat, kattogása nem hallatszott föl hozzánk. Csak a vásári nagydobok tompa puffanásaira horkantak föl néha a lovak.

A NŐ:

Ha tudná, mennyire szeretem! Hogy rettegek arra a gondolatra, hogy elveszitem! Most, amikor rajta kívül senkim sincs a világon. Miért ilyen különös hozzám? Ha nem szégyellném, kérdezősködném a cselédségtől: hogy élt az alatt a fél év alatt, amíg távol voltam. Szívdobogva figyelem a szobalányok elejtett szavait, bár pirulnom kell magam előtt kíváncsiságomért és gyanakvásomért. Rettenetes ez a bizonytalanság. Kétszer volt közben a városban? Riadtan tiltakozom megalázó föltevéseim ellen, de hiába, mindig azt a harmadikat keresem . . . Tudott volna szeretni mást azok után? Vagy épp vizsgálást keresett? Az élet olyan különös meglepetéseket tartogat sokszor. De nem, ezt nem lehet elhinni! Ha engem elfelejtett is, az ő riadt és eltorzult arca elől nem menekülhetett ilyen méltatlanrévbe. Hogy kísért ez a borzongató látomás, végig a téli Alpokon, le Velencéig . . . Ó Velence! Bocsáss meg, drága halott kisleányom, hogy Velencében hűtlen lettem emlékedhez. Bocsáss meg anyádnak, aki az életre és szerelemre gondolt, mikor a te összeégett kis testeden első győzelmeit aratta az enyészet. Ha lehúnyom a szememet (jó lehúynyi, legalább nem fáj az ő messzekalandozó tekintete), most is látom sebeidet, didergő, elkékvült ajkaidat, ökölbe dermedt kezedet. A halál a szépségnek sem irgalmaz! Ma sem tudom, mi történt tulajdonképen. Csak az a tébolyító sikoly borzongat még egyre; sose hittem, hogy ilyen finom ajkáról ilyen szörnyű hang szakadhat ki. Kirohantunk; mint égő fáklya, futottál végig a kerten, tépted magadról a ruhát; apád hörögve iramodott utánad; a többit nem tudom. Csak arra emlékszem, amint behoztak a házba; üszkös rongyaidba nád és moszat akadt: a tó emléke, hová a lángok elől menekültél. Aztán jött a kétségbeejtő két nap, ébren az ágy mellett, melyben fekélyesen és jajgatva küzdöttél a fájdalommal. Arcod olyan volt, mint a nyers hús; rimánkodva néztél rám, és én nem tudtam segíteni rajtad! Reszkettem az életedért, de közben lehetetlennek tartottam, hogy élj, elcsúnyulva, az égés bélyegeivel testeden. Én szültelek, s amint elködösülő szemeid, kialvó életed fölé hajoltam, éreztem újra az elviselhetetlen kint, amelyben világrahoztalak. S ha elgondolom, hogy

mivé kellett lenned, a föld alatt, hová lecsordulnak az ős lúgos nedvei, ennek a kinnak az emléke kísért. Egyetlenem!...

A FÉRFI :

Ma meglátogattam azokat a helyeket, ahol együtt jártunk. Megálltam fönt a dombon, ahol gyakran üldögéltünk a rönkön, s ahol egyszer azt mondta : «Nagyon szeretlek». Hirtelen megéreztem a keze érintését, s tovább siettem, mielőtt elfutották volna szememet a könnyek. Jártam kint a patak partján is ; visszaemlékeztem arra a délutánra, mikor a hídon állt, a karfára könyökölve, virágcsokorral a kezében ; én a major felől jöttem, és szinte megdöbbenett a szépsége. Elzarándokoltam a kilátóhoz is ; ha elutaztam, onnét integetett a kocsni után. A nyárfákat elkerültem ; ott egyszer, egy esti sétán, megbántottam.

A NŐ :

Halálosan szerelmes vagyok belé. És nem érzi meg ! Mikor Velenében megálltam a Szent Márk-téren, és egy kereskedő gledicsiából faragott rózsafüzért kínált, hirtelen határtalan boldogság áradt át rajtam. Rá gondoltam. Láttam, amint mellettem áll, belém karolva, éreztem a szorítását ; több mint tizenkét éve, a nászútunkon!... Azt hittem, meg kell halnom az utána való vágyakozástól. Azóta csak vele foglalkoztam, övé volt minden mozdulatom, minden gondolatom. Este, magányos szobámban, alig tudtam elfojtani zokogásomat, s ha a kislányom emléke merült föl bennem, rá gondoltam, s újjongtam, hogy ő él, és én az övé vagyok. Türelmetlenül számoltam a napokat, s a szívem hevesen vert a boldogságtól, mikor végre föltűntek a hazai tájak. Szeretlek, szeretlek, ismételtem magamban, és szinte röpültem felé. Mosolygott. Megcsókolta az arcomat. Idegen volt. Megúnt? Elfelejtett? Valami titka van. Rejteget, szégyell talán valamit. Csak szólna, én mindent megbocsátok, nem érdekel semmi, nekem csak ő kell, és ezt nem bírom tovább ! Halálosan szeretem !

A FÉRFI :

A dáliákat különösen szerette. Szóltam a kertésznek, hogy a jövő nyárra a szalviák helyére is dáliát tegyen.

A NŐ :

Árnyék. Igen, erre gondolok : egy árnyék állt közénk. Nem ismerem, s ha nem félnék tőle, gyűlölni tudnám. Miért rabolja el tőlem? A házvezetőnő azt mondta, vigyázzak magamra, nagyon rossz színben vagyok. Rossz szín ! Harmadik éjszakája nem alszom, rá gondolok, várom, hullanak a könnyeim, hiába ! Megvakult? Nincs szíve? Nem látja, hogy egyetlen csókjáért odaadnám az életemet? Elnéz, különös kifejezésű szemekkel, és nem tudom követni a tekintetét. Azelőtt

mindig velem volt. Most magányosan sétál, órákig bolyong a kertben, szemergő esőben ; ha szólok, ha utána viszem a kabátját, összerezzen, s ha nekem felel is, mintha máshoz beszélne. Kínozni akar?

A FÉRFI :

Gyönyörű volt, mikor az alkonyat fényei beragyogták. Haja olyan lett, mint a nehéz arany ; szemei elmélyültek. Szinte átsuhantak a testén a sugarak. Emlékszem, egyszer a pálmák alatt vártuk az estét. Egész közel húzódtam hozzá. «Látod azt a csillagot odafönt? Az az én szerencsecsillagom.» Este meg fogom nézni, ott ragyog-e még. A felhők oszladoznak, derűs éjszaka lesz.

A NŐ :

Éjjel sokáig sétált kint. Lestem a lépteit. Hiába, már nem törődik velem. Álmatlanul hanykolódtam. Reggel megrémültem, amint megláttam a tükörben az arcom. Mély karikák sötétlenek a szemem alatt, bőröm hervadt, ajkam élettelen. Eddig szép voltam. Elszorul a szívem arra a gondolatra, hogy csúnyulok, öregszem. Miért? Mindegy ! Hisz úgysis csak érte volna. És ő ! . . . «A nagyságos úr olyan furcsa, — mondta a lány, — tegnap is sokáig nézett egy képet a dolgozószobában.» Ő is sajnál? Istenem ! Egy képet nézett. Bizonyára az övét. Az árnyékét. Kutassak utána? Olyan boldogtalan vagyok !

A FÉRFI :

Vele álmodtam. Mosolygott, és mint egyszer fönt a dombon, azt mondta : «Nagyon szeretlek.» De a hangja . . . Lehetséges, hogy máris elfelejtettem a hangját? Kár, hogy a képek csak a vonásokat őrzik meg.

A NŐ :

Benyitottam hozzá. Zavartan tekintett hátra. Valamit tartott a kezében. Hirtelen ösztönnek engedelmeskedve odasiettem, mielőtt elrejthette volna. A fénykép volt. Halott kislányom fényképe ! Fölsikoltottam boldogságomban, a mellére vettem magam, sírtam és csókoltam az arcát, a szemét, az ajkát, önfeledten, szenvedélyesen, fölszabadult boldogsággal : leomlott a fal, eltűnt az árnyék ! Ez volt az ő titka, ez az apai fájdalom, amit szégyelt előttem, amit rejtegetett ; nagynak éreztem, magasztosnak, s vártam, hogy hatalma előtt megsemmisüljek. «Édes, mondtam, édes, szeretlek, halálosan» . . . Szavak ! Egész valómban ott zúgott a szédítő öröm : visszakaptam, enyém ! Nem csókolt vissza. Egyik kezével a fejemet simogatta ügyetlenül. Főlegyenese dtem. A kép már nem volt az asztalon. Ebben a pillanatban, látva zavart tekintetét, mindent megértettem. Megszégyenülten álltam előtte, hajamat és ruhámat igazgatva. Éreztem, hogy mindennek vége. Ha egy idegen nő lett volna ! Akivel harcolni lehet érte ! De egy halott volt, a halott lánya, akinek órákon át nézte a fényképét, s aki

már így eltávolodva, több volt számára, mint gyermek, tizenkét éves, bájos lányka : több volt, szerelmes volt belé ! Megfordultam, és lassan elindultam kifelé. Az ajtóból visszanéztem. Mintha mondani akart volna valamit. Vártam. Ez volt az a pillanat, amikor talán még mindent helyre lehetett volna hozni. Mintha egy pillanatra kinyúlt volna a ködből, amibe belesüllyedt, utoljára, a világosság felé. De nem beszélt. Hirtelen elfordult, gyerekes zavarral babrálni kezdett az íróasztalán. Becsuktam az ajtót. S ő ott maradt, némán, az éjszakában, mely ráborul réveteg lelkére. Most itt állok a folyosón, letekintek a vörhenyes őszi kertre. Alkonyodik. Lüktető homlokomat nekiszorítom a hűvös ablaküvegnek. Jólesik. Azon az úton szaladt a tó felé. Égett a ruhája. A haja égve lobogott utána. Milyen valószínűtlenül vörös tud lenni az ég egy ilyen őszi alkonyaton. Velencében volt egyszer ilyen, a paloták homlokzata lángolni látszott. Velence ! Nászút ! El tudta felejteni ! Nézi a képet, a halott kislány képét. Vajjon őt is el fogja felejteni egyszer ? Csak annyira, hogy engem ismét szeretni tudjon . . .

OLVAS A FIAM

*Eddig együtt jártunk mi ketten,
Minden szépséghez én vezettem.*

*Ami a lelkét megigézte,
Csak az én két szememmel nézte.*

*Most itthagytál s búcsút sem véve,
Megy Betűország közepébe.*

*Csodák földje eléje tárul,
Csengő barackot lop a járul.*

*A karját velük fűzve láncba,
Pajkos manókkal indul táncba.*

*Robinzonnal szigetre dobva
Nézi, mit rejt a barlang odva?*

*Toldi Miklós harcolni hívja,
Toldi harcát ő is megvívja.*

*A messzeségben valahol tán
Vár rája már Kárpáthy Zoltán.*

*Mindig új utakra indulva
Ádámmal küzd és bukik újra.*

*Hamlettel bolyong siri tájon
S vele töpreng élten s halálon . . .*

*Ismeretlen utakra vágyva
Megy a fiam Betűországba*

*S én míg gyenge szemmel elérem,
Békült lélekkel elkísérem.*

*Tudom, hogy áldott Betűország
Megédesíti majd a sorsát.*

*S ha itt föléje felhők gyűlnek,
Lesz egy hely, hova menekülhet.*

Vathy Elek.

MÉG EGYSZER AZ ANGOLOK.

Irta: *Ferenczy Valér.*

AZ ANGOL, minden hagyományszeretete mellett is, tud és akar fejlődni, sokszor meglepő mértékben kész a mult tanulságainak levonására. Épp a közelmultban, a világháború óta is feltűnő ez. Így látja dr. G. J. Renier is, akinek «The English: Are they Human» című, nem mindennapi könyvét már ismertettem. Ő is megállapítja, hogy Angliában nagy átalakulásban van az uralkodó mentalitás és életforma; csak az kár, hogy ezt, ami a legérdekesebb volna: hogyan és mennyiben változott s változik tovább, melyek e fejlődési menet szimptomái Angliában? — csak éppen érinti; nem hatol bele, adós marad a válasszal, melyet az angolok e kitűnő ismerőjétől és szókimondó bírálójától várhatnánk. Megállapítja, hogy a régebbi, háborúelőtti, a viktoriánus kor hagyományaira épült angolság — «Dr. Arnold és Dean Inge Angliája» — tűnőfélben van, hogy új «Zeitgeist» váltja fel a régít. De miben áll ez az új korszellem? Éppen mivel Renier könyve annyira stimuláló hatású: utolsó oldalához érve úgy érezzük, hogy a legérdekesebb pontnál hagyta félbe, talán azért, mert ez egyúttal a legnehezebb is, eligazodni abban, amiben benne élünk, tisztán látni azt, ami fluktuál s átalakulóban van, ezt az átmeneti kort, melynek jelenségei épp Angliában annyira figyelemreméltóak. Mert Anglia az az ország, ahol egész furcsa vegyítésben megvan egymás mellett a két ellentétes sajátság: a csökönő hagyományszeretet, kitartás a régi mellett és ugyanakkor az a másik jellemvonás, mely mindenél jobban megkapott Angliában: a ritka átalakulóképesség, amellyel tud és akar is új helyzethez alkalmazkodni, új igazságokat az életbe belevinni, magáévá tenni.

Mennyiben érvényesül legújában ez az utóbbi hajlam az angoloknál? És mennyiben, mily mértékben kísértének még régi hagyományok? — nemcsak külsőségekben. Mert ez aztán igazán kézenfekvő, az angoloknál divó régies, szokásszentésítette külsőségek nagyon is szembeszökőek, nem kell mélyebb ismeret, tájékozottság ahhoz, hogy példákkal, sokszor mulatságos furcsaságokkal illusztráljuk azt a különcködést, mellyel az angol sok új forma mellett szereti olykor megőrizni a régít, a nagyon régít. A falkavadász vadozatú autóban megy a szomszédja birtokára, ahol lóháton, kutyafalkával hajszolnak halálra egy szegény kis rókát; de belehalna, ha nem ölthetné magára a cinóberpiros frakkot, mely ilyenkor ősidőktől fogva kötelező. A Bond Street-en, ahol a legelegánsabb boltok vannak, már van repülőgépbolt is és ármegjelöléssel láthatók a kirakatban repülőgépek; de kevéssel odább, az ugyancsak díszes Piccadilly mentén elterülő parkban nyaranta juhok legelnek, bizonyára azért, mert két-háromszáz évvel ezelőtt is ott legeltek. Nem tudtam rájönni arra, honnan hajtják ide, ebbe az ápolt, andalító parkba a juhokat — bizonyára nem a Piccadilly palotáiból... Az egész környező városrészben alig van egyéb, mint középület, autókereskedés, díszes klubház és magánpalota. Itt van nem messze az ódon, lőréses, repkényes Saint James-palota, aztán az ugyancsak gyönyörű Westminster, az angol parlament hamisítatlan gótikus épülete; alattuk pedig a várost keresz-

tül-kasul szedelő «tube», vagyis földalatti, száguldó vonatokkal, melyekhez képest a mi földalattink szerény játékszer, legmodernebb földalatti pályaudvarok üzletekkel, nyilvános telefonfülkék soraival, jegyadó automatákkal és mozgólépcsőkkel, melyek az egymást keresztező alagutak, «csövek» megállóihoz vezetnek . . . külön világ a föld alatt, annyira külön világ, hogy az írók technikai utópiáikban se tudnak sokkal újszerűbbet kiagyalni, hiszen pl. H. G. Wells filmjében a jövő városa is alig egyéb, mint nagyarányú földalatti, mozgójárdákkal felszerelt aknarendszer, melyhez, kétségtelen, hogy a londoni földalatti szolgált mintául. Vagy pedig, hogy még egy példát említsék : amikor Northampton vidékén vitt sétaútra «szerény» kocsiján egy angol ösmerősöm (Angliában az autó tudvalevően még szerény polgári keretek közt is nélkülözhetetlennek számít), ott láttam gyönyörűen karbantartott régi lakóházakat — szalmafedéllel s hallottam, hogy sok vidéki háztulajdonos szívesen megfizeti a lényegesen magasabb biztosítási díjat, hogy megőrizhesse a szalmatetőt, mert az szebb, mert régies, hagyományos, hangulatos.

Inge és a dizasszimiláció.

Nem folytatom e példákat, hiszen ami most mindennél inkább érdekel, nem annyira külsőség, mint inkább az egész életforma, a lelki beállítottság az, amit az angol «outlook»-nak nevez — szó szerint kitekintés, vagyis az, amire azt is mondhatnók : szemlélet, vagy azt, hogy a szemlélet iránya . . . Hogy mennyiben módosult s módosul ez az angoloknál a világháború utáni átalakulás korszakában : e probléma vizsgálatának két újabb olvasmányom is adott tápot, noha nem egyenlő mértékben : Birkenhead «Turning Points in History» — Fordulópontok a történelemben c. esszéesorozata, aztán még sokkal inkább, egy «England» c. új Tauchnitz-kötet, melynek szerzője, William Ralph Inge, nem más, mint a hazájában közismert Dean Inge, a londoni Szent Pál-székesegyház «dékánja», akit Renier úgy állít oda, mint a hagyományos angol mentalitás legtipikusabb képviselőjét.

Mindkét könyv igen kellemes olvasmány, már pusztán stiláris alapon is; megvan bennük az a pózmentes közvetlenség, a kifejezésmód nemes veretű egyszerűsége, mely annyira élvezhetőkké teszi a kultúrált angolok írott megnyilatkozásait. Ez már nem is csupán az egyes szerzők egyéni érdeme ; ez már kialakult, mint fémjelzett angol stílus. Ugyanígy nálunk se kizárólag az író egyéni bűne, ha nem tud, nem mer eléggé egyszerűen, keresetlenül írni, ha még nagyon is kísért nálunk az átkos öröklött kényszereszme, hogy az írott fogalmazás lehetőleg ne hasonlítson az élőszó egyszerűségéhez. Ily vonatkozásban figyelemreméltó az is, hogy a régi angol írók stílusa sokszor elviselhetetlenül körülményes. Sterne, sőt részben Dickens is, és sok más korukbeli szerző írásmódjában nehézkes s olykor negédes is ; azóta nagy utat tett meg az angol ; végkép szakított a régebbi nyakatekert stílussal, az irodalomban és publicisztikában egyaránt. A modern angol nyelv és irány, amint egyrészt nagyban megolajozta a napi publicisztika gépies munkáját, úgy másrészt egy magasabb sikon könnyűvé tette az író számára mondanivalója kifejtését. Érdekes az is, hogy az angol közéleti emberek, politikusok, sőt éppen retrogád politikusok közt nem egy igen tehetséges író akad. Így Winston Churchill, akiről némi ironikus mosollyal mondják Angliában, hogy a «die hard»-okból való, a nehezen kimúlókból, «of the last ditch», az utolsó árok védelmezőiből — és akinek a világháborúról írt, «The World Crisis» c. nagy munkája a maga nemében irodalmi remekmű. És ugyanígy Birkenhead earl is,

eredetileg egy Smith nevű ismeretlen ügyvéd, aki fényes pályát futott be, a miniszterségig, főnemességig. Nemrég halt meg; azt beszélük, hogy reménytelen, súlyos alkoholista volt, ami azonban nyilván nem gátolta kiváló írói képességei gyakorlásában. A világtörténelem fordulópontjairól írt, posztumusz kiadásban megjelent munkájában a múlt századok legkülönbözőbb, ismert és kevésbé ismert mozzanatairól a legegyszerűbb írói eszközökkel ad eleven, csaknem felejthetetlen képet; csak amikor a mai korhoz, a világháborúhoz s a világháború után teremtődött helyzethez jut, mond csütörtököt; itt már posztán antant-ügyekkel foglalkozik, itt hirtelen zuhan a könyv; az író nyilvánvalóan képtelen fölülemelkedni az angolok és szövetségeseik hadászati s hatalmi érdekeinek szempontjain.

Inge könyve kevésbé művészi írás; de rengeteg a tárgyi érdekessége, és stílusa is éppen eléggé közvetlen, sőt sokhelyt egész meglepően nyílt, kerteslés nélküli passzusokat találunk benne. Egyébként a szerző korántsem éppen csak a mai Anglia problémáival foglalkozik, hanem átfogó képet igyekszik adni, ha nem is teljes sikerrel, az egész angolságról, ahogy a történelem folyamán kialakult, a történelmi idők kezdetétől. A teljesség kedvéért megemlíti még az őskort is, s így melleleg azt is megtudjuk, hogy a pleistocén-korszakban, amikor az európai szárazföld sokkal jobban kiállt a tengerből, Anglia korántsem volt sziget, hanem összefüggött az európai szárazfölddel; az akkori idők emlései vígan átsétálhattak volna Ázsia steppéiből Angliába. A könyv első fejezete «az ország és lakosai», a továbbiak: «Anglia lelke», «a birodalom» (empire), «indusztrializmus», «demokrácia»... Talán legérdekesebb az első, itt a faji és nyelvi fejlődésről van sok szó, a kettőt a szerző karöltve tárgyalja; a faji dolgokat illetőleg nyíltan megmondja, hogy bár megállapításait a kutatás legújabb eredményeire alapítja, nem áll jól értük, sőt el van készülve rá, hogy a fajtudomány hamarosan új állomáshoz jut s az eddigi vélemények módosításra, korrektrúra szorulnak. A mai angolok északi származására helyezi a hangsúlyt, az nem igen derül ki, hogy a kelták milyen szerepet játszottak, szerinte túlbecsülik a kelta faj szerepét. Számomra, megvallom, új elmélet, hogy a brit se volt kelta, hanem északi fajta. Általában ezeknél a faji elméleteknél jellemző, hogy nagyon is tágíthatók, nem nehéz olyan színezetet adni a dolgoknak, amelyen az illető fajkutató beállítottóságának megfelel. Inge nyilván nem szereti az idegen fajtaakat és a továbbiakban ily vonatkozásban ezt az Angliában eléggé szokatlan kifakadást találom könyvében: «Skótok, velsziek, írek és zsidók kormányoznak bennünket. A világháború végeztével, a fegyverszünet idején Lloyd George, Bonar Law, Lord Reading, Balfour, Geddes, Haig, Wemyss és Milner képviselték Angliát». Geddes és Wemyss nevét sose hallottam, ezek nyilván Angliában is letűnt egyéniségek; de azon se igen szoktak fennakadni az angolok, hogy Lloyd George velszi, Bonar Law skót, Lord Reading pedig zsidó; a híres Milner lordot pedig, akinek fényképét gyerekkoromban gyakran láttam angol illusztrált lapokban, amint Fokföldön leszáll a hajóról s nagyban tárgyal Cecil Rhodes-szal stb. — sose emlegetik másként, mint a brit imperializmus egyik főpillérét. Épp nemrég adták ki Milner levelezését és ebből kiderült, hogy legszívesebben félredobta volna az egész parlamentarizmust; az Observer könyvismertetésében idézte a levelekből ezt a jellemző passzust, amikor Milner a parlamentről ekként emlékezik meg: «that mob at Westminster» — az a westminsteri banda (!). Ebben jellemző az is, hogy a könyvbíráló ezt mindennemű megrovás nélkül idézte, és valóban számos jelből látható, hogy a parlamentáris

demokrácia újabban igen erős kritika tárgya lett Angliában is ; Inge könyvében is sok van ebből. Ami pedig azt illeti, ahogy keblén melengeti az angolt, szemben az ilyen «jött-ment» idegenekkel, mint a skót, a velszi, vagy a zsidó (nem is beszélve az írekről, akikkel szemben valóban határtalan, leplezetlen megvetés nyilvánul meg a könyvben) : ebben rá kell ismernünk arra, amit az előzményekben igyekeztem ismertetni mint újabb jelenséget s amit *diz-asszimilációs* processzusnak neveztem. Inge is utal erre, nem ugyan a saját hazáját illetően, mert itt ő magától értetődőnek érzi azt, hogy az angol nem azonosítja magát a skóttal vagy velszivel ; de általában úgy látja, hogy újabban észlelhető a népeknél ez a kisebb egységekre való szétszakadási törekvés, amelyet ő a biológiából vett műszóval így nevez : *fissiparous* — hasadás útján szaporodó. Bizonyára ily vonatkozásban az osztrák-magyar monarchiára is gondolt, amelyet persze ő is röviden Ausztriának nevez, amikor éppen megemlíti. Azt viszont persze nem érti, hogy mondhatja valaki Nagybritannia helyett azt, hogy Anglia («The large island which we call Great Britain, but which continental nations often call England . . .») írja a könyv elején). De aztán nem hatol bele a nagy országok kis nemzetekké hasadásának kérdésébe, nem igyekszik magyarázatot adni e jelenségnek. Mint ahogy általában meglehetősen a felszínen marad, az által, hogy minden kérdést csupán az angol náció szemszögéből néz, így pl. az írek különválásában sem hajlandó egyebet látni, mint «szégyent», amelyet «kár volt megengedni».

Ezzel függ össze az is, hogy a könyv szerkezetileg is széthull. Inge, mint igazi angol, izig-vérig empirikus ; ezért kevés az egységesség a könyvben, melyet így is jellemezhetnék : aforisztikus. Az olvasó viszont, amennyiben átfogóbb történetfilozófiai megértésre törekszik a tárggyal szemben, erre sok ösztönzést találhat az adatokban, idézetekben és a szerző sok helyt igen elmés apercu-iben amelyek a kötet folyamán fel vannak vonultatva.

Az angol kényelmi nyelv.

Igy, ami az angol fajta és nyelv fokozatos átalakulását illeti, igen érdekes a norman hódítás és még előbb a dán betörések ideje. Az angol nyelvnek nem mindig volt meg az az, egyetlen más kultúrnyelvnél sem található végtelen egyszerűsége, grammatikamentessége, mely ma oly kolosszális előnynek bizonyult a nyelv elterjedése, nemzetközi használhatósága szempontjából, amire Inge is idéz példákat, így, amit neki személyesen említett Tagore, hogy költeményeinek indus olvasói is túlnyomó számban az angol fordítást olvasák ; továbbá, hogy a japán-kínai háborúban az ellenfelek kormányai, vezérkarai mindennemű tárgyalást angol nyelven folytattak. Ez a *kényelmi nyelv*, az angol, valamikor éppoly komplikált volt nyelvtanilag, mint ma a német, számtalan név- és igeragozási alakkal, továbbá azzal, ami joggal réme ma mindenkinek, aki németül (vagy akár franciául) tanul, a főnevek semmi észokkal meg nem indokolható nemével. Így még nagy Alfréd idején a láb — *foot* — himnemű volt, mint ma is a németben (*der Fuss*), a kéz — *hand* — nőnemű (*die Hand*) és a feleség — *wife* — semleges (*das Weib* = a nő). Érdekes, hogyan magyarazzák a sok nyelvtani alak kiveszését az angoltól. A dán hajósok, akik még a normann hódítás előtti időkben egyre betörték és a szigetország nagy részeit uralmuk alatt tartották, az angolszászhoz igen hasonló nyelvet beszéltek ; a két nép úgy ahogy meg tudta egymást érteni, de nem annyira, hogy anyanyelvük nyelvtani szabályait kölcsönösen respektálni tudták volna, és így, feltevés szerint, már akkor sok lemorzsolódott az

angol grammatikából. A normann hódítás után pedig hosszú időre, századokra a francia lett az uralkodó nyelv, az angol csak mint a nép, a jobbágyság nyelve, mint konyhanyelv maradt fenn s amikor aztán ismét uralkodó nyelvvé vált, már végkép kikoptak belőle a grammatika sallangjai. Hogy milyen alárendelt szerepre jutott, erre nézve mulatságos részletre figyelmeztet Inge. Az ember nem gondol rá, amikor angolul beszél, de tény, hogy az állatokat, melyeknek husa ehető, az angol a régi angolszász vagyis germán szóval nevezi, ha élő állatról van szó: a husát viszont ma is francia eredetű szóval jelöli, melyet a normannoktól vett át. Mihelyt az angolszász szolgák leölték az állatot és husát bevitték a normann báró kastélyába a lakomára, az «ox»-ból «beef» lett (boeuf), a sheep-ből mutton (mouton), a calf-ből (Kalb) veal (veau) stb. Ugyanilyen eredetű az angolban a dinner és supper szó. Érdekes, hogy a magyarban is megvan ez a sajátság, hogy az étkezéssel kapcsolatos kifejezések nagyrésze idegen eredetű, illetve az volt, amíg a legújabb időben erőszakkal ki nem irtották. Nem is volt mindig szerencsés az új szó, amellyel pótolták a régi német kifejezést és ily vonatkozásban emlékszem egy mulatságos esetre, amikor egy alkalommal Szinyei Merse Pál, jóízű, magyaros öregúr s egyben nagy kedvelője az asztal örömeinek, tréfásan kikelte az ilyfajta kulináris nyelvújítás ellen, hangoztatta, hogy az nincs magyarul, hogy «főzelék», mert az nem főzelék, hanem cuspájz, nem tészta, hanem melspájz! Az angol nyilván sose gondolt tudatos nyelvújításra, nem is gondolhatott volna, hiszen akár a fél nyelvet is kiirthatná, aki purista szándékkal akarna hozzányúlni. A normann hódítás emlékeként őriz az angol nyelv ilyen szavakat is, mint «servant» — szolga és «master», maitre — úr. A normann urak idejében sokkal súlyosabb függőviszonyba is került az angolszász parasztság az urakkal, nemesekkel szemben; addig a «churl» a paraszt, úgy látszik, «freeman» volt, szabad ember; a normannok alatt jobbágysorra jutott. Akkor őt is a francia névvel vilainek nevezték (falusi), ami egyértelmű lett a jobbággal. (Később tudvalevően ez a szó a franciában ezt a jelentést is kapta: csunya, amivel szemben a gentil — eredetileg gentilis, nemes — ma azt jelenti: kedves, szeretetreméltó. Érdekes, hogy a mai angolban a churl komisz, fukar frátert jelent, a normannoktól eredő «villain» pedig sötét gonosztevőt, így pl. a konvencionális színdarabfigura, az ármányszóvő «intrikus» is a mai angol nyelvben «villain.» Később, az 1500-as években, amikor a középkori hűbéres rend nagy vajadások, kegyetlen tusakodások közt kezdett lebontódni, rendkívüli mértékben súlyosbodott a parasztság helyzete: a földesurak hirtelen élni kezdtek a földtulajdon jogával és a földeket, melyeken addig a parasztok háborítatlanul gazdálkodtak, elkerítették, hogy juhtenyésztésre használják fel; a parasztokat pedig sorukra bízták, szélnek eresztették. Ezt a processzust nevezi az angol «enclosure»-nek (bekerítés). A juhtenyésztés és vele kapcsolatos gyapjútermelés vált az angol nemesi osztály óriási vagyonának fő forrásává s egyben ez volt az első lépés az újkori szabadkereskedelem, szabad vállalkozás felé, mely a régi hűbéri viszonylatokat fölváltotta, fölborította; de ez csak azon az áron valósult meg, hogy a parasztok nagy hányada földönfutóvá lett. Annál súlyosabban esett ez a latba, írja Inge is, mert akkor még nem volt ipar s így nem volt meg az a lehetőség sem, hogy a parasztok máshol helyezkedjenek el. Az izmos koldus pedig nem találta meg azt a részvétet, melyet megérdemelt volna. Morus Tamás, e kor egyik legkiválóbb és legrokonszenvesebb alakja, kifakadt ez ellen, azt írja, hogy «a juhok a mezőket, a házakat, a városokat felfalják, elpusztítják, mert egy kapzsi, haszonleső egyén, aki valóságos mételye a

házájának, megteheti, hogy sok ezer hold (acre) földet elkerít s ezzel a földművesek ki vannak dobva otthonukból, vagy pedig folytonos igazságtalanságokkal, támadásokkal úgy elgyötrik, hogy kénytelenek túladni rajta.» Még később, a XVIII. század végén s a XIX. elején is következett egy ilyen «enclosure»-korszak. Ez az idő nemcsak az «ipari forradalom» ideje volt (melyre megjegyezte valaki, hogy helytelen forradalomnak nevezni), nemcsak az iparban volt konjunktúra, hanem a mezőgazdaságban is; az ipari fejlődéssel karöltve járt a technikai haladás a mezőgazdaságban, mely a nagybirtokosoknak kedvezett, akik kitúrták a kisgazdákat, a yeoman-eket, ami már azért is lehetséges volt, mert akkor az egyre fejlődő ipar a földművesek addigi szerény háziiparát is kiszorította. Inge itt Goldsmith-t, a Vicar of Wakefield szerzőjét idézi, aki vészjóslóan írt «Deserted Village» — elhagyott falu c. könyvében, a földről, «hol a vagyon felhalmozódik s az emberek elpusztulnak.» És hozzáteszi, hogy a yeomanrynek, a parasztgazda-osztálynak elvesztése súlyos ár volt, amit azonban véleménye szerint meg kellett adni azért, hogy Anglia mezőgazdasági termelőképessége felfokoztassék.

A gentleman ideál.

Általában e könyv szerzője több újat mond nekünk Anglia régi korszakait illetőleg. Részben azért is, mert a mai eseményekben benne élt s így e téren kétségkívül egy fokkal kevésbé képes tárgyilagos lenni, részben pedig az is előny, hogy nem ír történelmet s így csak adott alkalommal említ igen helyénvaló szelekcióval, olyan jellemző vonásokat, adatokat, amelyek gyakran elevenebben, plasztikusabban állítanak elénk valamely kort, mint a rendszeres, megszokott módszerrel írt történelem. Így pl. az angol fajról írottak kapcsán említi, hogy a középkorban a faji kiválasztódás az uralkodó osztálynak kedvezett, mert a jobbagyság későn nőtt — lakáshiány miatt. Nagy probléma volt a paraszt számára, hogy házhoz (cottage-hoz) jusson. Állandó áramlás volt a vidékről a városokba, a középkori, fallal elkerített város pedig egészségügyi szempontból borzalmas volt, óriási volt a városi lakosság halandósága a vidékivel szemben. Általában a középkori ember, a nemes úr is, nyilván satnya volt a maihoz viszonyítva; nemrégiben egy alkalommal valami középkori jelmezes fölvonuláshoz, színjátékhoz készülődtek, ami ma is kedvelt szórakozás Angliában és az ezen résztvevő angol urak meglepődve látták, hogy az eredeti régi vasruhák közt nem találnak olyat, melyet föl tudnának öltetni; nevetségesen kicsinek bizonyult valamennyi. Fontos kérdés, melyet Inge fölvet, nevezetesen a mai korra nézve is az, hogy mennyiben érvényesülnek ma Angliában diszgenikus hatások (ellentétben az eugéniával, a jó, kiváló, kívánatos emberfajta továbbnemződésével)? Ily vonatkozásban említi, hogy a világháború folyamán, amikor Angliában is bevezették az általános védkötelezettséget, a sorozásnál rengeteg volt az alkalmatlan a városi munkásság, a nyomortanyák lakói közt és később, a pótsorozásokon bevett újoncok állománya feltűnően silányabb volt a francia és német pótsorozottakénál. Ebből azt a kissé elstietett, nagyon is általánosító megállapítást vonja le, hogy az emberfajta nagyobb eltéréseket mutat társadalmi rétegek szerint Angliában, mint «más országokban.» A szerző beállítottsága egészben véve arisztokratikus; sokat foglalkozik az angol gentleman-ideállal, az angolok «világi vallásával» (the lay religion of the English). Több, egész különböző szerzőt is idéz, akiknek szavaiból mintegy leszűrni igyekszik a gentleman definícióját. Így megszólaltatja Newman bíborost is, aki valóban a keresztény etika elgondolása

szerint határozza meg a gentleman fogalmát s így kezdi fejtegetését : «A gentleman az, aki sose okoz másnak fájdalmat». Inge maga, bár egészben véve cseppet se demokrata (így nevezetesen a parlamentáris demokráciával szemben, mely ma minden oldalról annyi támadásban részesül, vannak súlyos aggályai), itt, a gentlemanséget illetően hangsúlyozza, hogy az, nevezetesen ebben az emberbaráti értelmezésében, egyrészt igen lassan alakult ki, másrészt sose is volt a nemesi osztály kizárólagos jellemvonása. Meg kell adni, hogy borzalmas képet tár elénk a régi idők embertelenségéről, ahogy az Angliában mutatkozott. Igaz, hogy már a XVI-dik században egy külföldi látogató jegyezte fel az angolokról, hogy jóindulatúak, különösen az állatok iránt, hogy királyi dekrétum intézkedett arról, hogy a halastavakban a halaknak adjanak eleget enni ; ezzel szemben a rabokat éhen veszejtették és Trevelyan professzor, akit Inge gyakran idéz, úgy látja, hogy a börtönök állapotait tekintve, Anglia szomorú értelemben vezetett akkoriban Európában. Még a XVIII-dik században gyakori volt, hogy előkelő urak társas kirándulásokat tettek a börtönökbe, hogy végignézzék, amikor nőket vesszőznek. Ilyen vonatkozásban meg kell említenem, amit máshol olvastam, hogy az is népszerű szórakozás volt valamikor, hogy a bolondok házait látogatták és az elmebajosokat mint ellenállhatatlanul mulatságos látványt kedvelték, továbbá azt is, hogy a mai angol humor rendkívül nagy ellentétben van régebbi humoruknak a végletekig menő durvaságával (excessive coarseness.). Tény, hogy az újabb időkben az angol humort a kedély jellemzi, szemben a franciák sokszor igen kíméletlen, gúnyos, csaknem szívtelen humorával. Az emberiség, a humanizmus a XIX. század vívmánya, jegyzi meg Inge ; ami pedig a gentleman-ideált illeti, annak demokratikus általánosodása nagy nyereség a társas érintkezés tekintetében.

Egyszerűbben szólva, ez körülbelül azt jelenti, hogy a mai angol általában jóindulatú, jámbor ember. Ez nagyjából a benyomása annak, aki Angliában jár ; és az is valószínű, hogy ez az emberi jóindulat, mely végigmegy minden társadalmi rétegen, nagyban segítette az angolt abban, hogy a világháború utáni években aránylag nagy változásokhoz tudott aránylag könnyen alkalmazkodni. Miközben a békekötések óta az egész világ a békétlenségek, súrlódások, sőt harcok, polgárháborúk színhelye volt és pl. épp a szomszédos őrök is egymást ölték a 20-as években : az angolok eddig elegánsan, simán, úri modorban igyekeztek leszámolni minden problémával, amely a nemzet lelki, politikai vagy szociális életében felmerült.

ROMANTIKA.

*Ódon éjben, lanya éjben
három csillag sír az égen.
Sír az éjben három csillag,
ezüst könnyük csupa illat.*

*Pimpó-lányok, gyöngék, sárgák,
halk szemüket csak kitarják
s bámulják a három rivót,
a szépfényű, éjjelnyílót.*

*Csillag szípod, virág ámul,
Isten szive jóvá lágyul:
csillagot dob, pimpókat tép
s nagykacagva végtelent lép.*

HEGYEK VARÁZSA.

Irtta: *Sztromszky Dénesné.*

A HEGYIMÁDÓK — az emberiség külön típusa. Összetartozók! Érzésben egyek! A hegyimádók a nagyvárosi élet csillárfényes, frakkos, jazzes hangulatában is egymásra találnak és megszűnik számukra a közöttük nyüzsgő hiú világ... A hegyekben vannak! különös gyönyörrel mondják ki a hegyi kifejezéseket, az ismerős hegyek neveit... Abban a pillanatban mindenki más vad-idegen, csak a hegyimádó partner testvérünk: Összetartozunk! A világesemények, politika, személyes gondjaink — mind eltűnnek hegyi élményeink mellett — s az az a csodálatos varázs, ami után úgy vágyik a mai ember.

De egy percre se higyjük, hogy az az ember, aki autón megy fel a Glocknerstrassen, — aki vonaton jut fel a Jungfrau Jochra — ugyanazt a gyönyört érezheti, mint a hegyet megmászó ember! Ez az ember átugrott valamit! Nem látta, nem érezte az emelkedés fázisait. Azokat az átmeneteket, melyek növényben, virágban, — sőt még az állatvilágban is változnak fokozatonként — felfelé...

Ez teszi a turistát természetimádóvá s ezáltal jobbá, nemesebbé, — hívőbbé...

A géperő segítségével kényelmesen feljutott ember azt a diadalittas mámort nem ismerheti, — bárhogy rajong is a «szép kilátásért» —, amit az akadályokkal, természeti erővel küzdő ember érez, mikor csákányát a hóba szúrva — áll fenn a csúcson! Ujjongás tölti el a lelket!

Diadal! Győzelem!

Ez a győzelmi mámor nem hagyja a hegyi embert a völgyben sokáig henyélni! Újabb s mind újabb magasságokba vonzza s várakozásteljes izgalmal indul neki ismét a hegynek, mind lejjebb hagyva a békés völgyet karcsú templomtornyaival, hömpölygő folyójával... A meredek kapaszkodók mentén naiv festményű fakeresztek, békésen legelő tehenek. Igen, ezek a tehenek is a hegyi emberek kedves barátai. Közeledtünkre abbahagyják a fűropogtatást s merően bámulnak felénk, lapátfüleiket vízszintesbe meresztva. Melljük érve nedves orrukkal felénk szagolnak, majd békés kolompolással döcögnek odébb.

Vannak, amelyek elállják hatalmas testükkel a keskeny ösvényt s eszükbe sincs, hogy helyet adjanak. Ezeket aztán faránál fogva lódit az ember egyet s ő béketűrően csörtet a hegyoldalban fel vagy lefelé.

Jó ismerősként üdvözl az öreg pásztor! Bármelyik napon ott találni, hol feljebb, hol lejjebb üldögélve, egykedvűen pipázgatva. Megállunk néhány szóra: «hova, — merre megyünk» — «bár jó időnk lenne» — s ő aggódva kémleli a felhőket miattunk!

Néhány szó esik aztán a rossz gazdasági viszonyokról, de a megoldásra mindig ugyanaz a szó: «Hjo hjo! Wird schon werden...»

S ebben benne van a tiroli hegyi nép békés, megnyugodott lelkülete: «Majd csak lesz valahogy!»... Barátságos «Gruss Gott»-ot kívánva üldögél tovább kis pipáját szíva, — napról-napra, évről-évre... «Vezető» volt egykor,

de most már csak teheneit őrzi s fiára szállt a hegyi vezetők nagyrabcsült tisztsége.

A «Berg Führerek» a tiroli falu arisztokratái!

Meredek hegyoldalban visz az út, zölden lengő hatalmas fenyvesek és Alpenrose-k erdejében. Az egész hegyoldal piroslik tőlük.

Lent a mélyben dübörögve zúg a hegyi patak, fehéren kavarogva, sziklatömbökön átdörögve, örvénylőn, félelmetesen s nyirkos párával leheli tele a szoros völgyet.

Ezüst patakocskák, a hegy véreirei, csillogva futnak a szemközti hegyoldalon végig, behálózva azt, akár karácsonyfát a lametta, beomolva odalent a haragos zúgóba.

Most már folytonosan változik a táj. Az erdő ritkul s csak cirbolyák állnak magánosan, itt-ott; lent a völgyben leomlott hólavínák csőkevényei, a hegy barázdáiban dunyhaszerűen púposodnak s a hegyi patakocska alája furva magát, alóla fut bele a nagy patakba.

Megcsap a hó lehellete. A gletschervilág már látható fehérsége felől éles szél csapódik arcunkba.

Az almokon vagyunk! Az erdőhatár messze mögöttünk. Az alm a legfinomabb, de utolsó zöld legelő — túl az erdőn, — de még a kopár sziklákon innen. Ide költöznek fel a pásztorok a nyári hónapokra. Az alm a tarka virág-szőnyegek tündérkertje, olyan pazar, olyan színes, olyan gazdag, amelyet csak a jó Isten szöhetett — jókedvében!

A margareták, nefejejtsek, vadszegfűk és vadvirágok nálunk is ismert fajtái között a ranunculusok aranygömb fejei himbálódnak a szélben. Fehér és lilás anemonák légies szirmaikkal; ezer édes illatú orchidea fajta s számtalan más új ismerős mosolyog felénk. Az almon minden virág erősebb színt ölt magára. Az ultraviolett-sugarak fokozzák festékanyagukat, de a legcsodásabb szín mégis csak az enciáné, mely alacsony száraival alig kandikál ki a fűből s átható világító kékjével — mind megannyi apró méceses — az alm virágainak tündére.

Ám a mosolygó alm is megkopik lassan, amint emelkedünk. A fű alacsonyodik, mind kövesebb a talaj, mind vadabb a vidék. Kopár csend! Csak itt-ott egy-egy patak morajlik s a távolban csendesen elhaló tehénkolomppal — búcsúzik tőlünk a lent «élő» — emberi világ.

A természet komor képet ölt. Az út már csak zöldpatinás óriás kőlapok egymásra csusztatott torlasza. A görgetegek szürke világa! Zordak bár a sziklák, de nedves oduiban gyengéden rejtegetik az alpesi flóra utolsó kis menekültjeit: a félenken előkandikáló lila primulákat, a saxifragak ezerszínű fajtáit, a sziklavirágok viaszkeménységű gyöngypárnáit, melyek úgy hatnak, mint azok a bizonyos kagylócskákából kirakott velencei dobozkák.

Percről-percre változik a táj. A zord gletscher-klima ellen bundát öltenek a virágok s a legutolsó mohikának a szőrös anemonák, meg a sűrűn összetömörülő, egycsomóba szorongó «párnavirágok.» Fehérek, sárgák, rózsaszínek. Száruk alig van. Tömör alacsonyan, — mint a moha, — borítanak be egy-egy követ, hogy a kő színes párnaként hat. A hideg ellen nem bolyhossággal, de viaszkeménységükkel s összetömörülésükkel védekeznek. Csodálja őket az ember, hogy ebben a rideg környezetben is van kedvük élni. Sőt! Optimisták! Színesek. Vidámak! Jókedvűen kacintanak alulról a turistára... ők a sziklák mosolya!

Végtelenségnek hat a meredek szerpentin felfelé, örökös kanyargás,

mely minden «Hütte»-t megelőző út utolsó része. Szinte unalmasnak mondható, ha nem lenne pillanatonként oly változatos az alattunk hömpölygő, gőzölgő ködök gomolygó katlana, — mely hol leereszkedik, hol felszáguld — s a hegyet végignyálva percek alatt ránk borul, hogy aztán sebesen toványargalásson. S ha nem lenne oly ujjongó öröm minden új, jó ismerős, havas csúcs felbukkanása a horizonton . . . Az igazi «nagyok» csak innen fentről nagyok. A völgyből nem látni hatalmas királyi fejüket.

De, hogy e komor fenségbe humor is vegyüljön, gondoskodnak arról a hegy «bohócai», a magas régiókban tanyázó kecskék! A legnagyobb távolságból látják meg a közeledő embert és komikus kíváncsisággal, előrenyujtott nyakkal, megkövült szoborként lesnek egy-egy kiálló sziklán állva . . . Körvonaluk az égbe rajzolódik . . . Csak amint elhaladtunk mellettük s szakállas csúf képükkel merően megbámultak, ugranak le őrhelyükről s mulatságos fickándozással, saját tengelyük körül is pörögve, szökellnek utánunk.

Ragaszkodnak az élő emberhez ebben a mozdulatlan, komor világban. Hát még a juhok, a hegy: «tolakodói!» Azon reményben, hogy sőt hoznak nekik, már messziről iramodnak az ember felé s egymás hegyén-hátán tola-kodva, a rohanástól éktelen lármás kolompolással gurulnak lefelé a hegy-oldalban, mint egy tömeg pamutgombolyag! Az embert majd fellökik! Az orrukat zsebünkbe dugják s e látvány miatt előszedett fényképezőgéphez is beleszagolnak . . . Mert, hátha mégis?

Sajnálom szegényeket! Mit tudnak rágcálni itt azon a néhány fűpamacs-on, mely a sziklák között már alig akad?

Feljebb már csak a «havasi tyúk» és kőszáli zerge nyomait találni. Egy-egy mormota vésztjelző fütyögése adja tudtul társainak közeledtünket s távoztunkra ismét jelenti: elmúlt a veszély! Nehezen, de távcsővel látni is őket, mert színük a mimikri szabályai szerint a sziklával egyezik, sőt nem is moccanak, — akár a szikla — mikor lesben állnak.

Alkonyodik, mire megérkezünk a Hüttébe. Ragyogó tisztaság, — színes függönyök — s a kályhában ropogó tűz . . . A veranda ablakain át, a fehér hegyek fenséges gyűrűje az «Alpenglühen» bíbor izzásában . . . A felhők ezertűzű opálja . . . Mint egy hatalmas drágakő az égbolt!

Vacsora után vezetőnk is előkerül s kis ideig poharazgatva beszélgetünk a másnapi tura lehetőségeiről . . . Itt más téma nincs, mint a hegy, az esetek, a balesetek, a turák variálása, az időjárás, a felhők járása . . .

* * *

Hajnali három óraker kopog ajtónkon vezetőnk. Az első pillanat nem barátságos, mikor pokrócaink alól kibujva, gleccserhideg vízben mosakodva, gyertyafénynél szedjük magunkra ruháinkat. Ámde az ablakon kinézve, már rabul ejt a hegy varázsa.

A hold ragyog még . . . s fényében kísérteties csillogásban a havas hegyek . . . Távol, az ég alján, szürkés sejtése a hajnalnak . . . Egész való-szerűtlen, meseszerű világítás . . . Így képzeltem el gyermekkoromban «Az óperencián túl s az üveghegyeken is túli világot . . . Igen! Mintha a hegyek áttetsző tejfehér üvegből lennének s rejtelmes bensejükből sugározna ki ez a misztikus, kékes derengés.

Bakancsaink végig konganak a falépcsőkön és folyosókon s gyors reggeli után a fűtött konyhában, nekiindulunk az első «nagy túránknak» — a «Wild spitzének», — mely az Ötztali alpok legmagasabbika (3800 m.).

A már ismert hóhörgetegeken át szökdécselve jutunk el az első Gletscher szélére.

A kék pirkadásba lassanként vegyül bele a rózsaszín s már a Hüttétől messze tapossuk a havat, mikor az átmeneti cyklamen szín eltűnik s a legmagasabb, legbüszkébb csúcsot, tűzpiros csókkal ébreszti a felkelő nap.

Az Ortler tűzben áll! És sorban ébreszti társait. Vérpiros lángtenger a csúcsok végtelenje. De még csak fejük tüzel, a testük kékpárás, holt hidegen őrzi a ködös völgy hajnali álmát.

Most aztán pillanatonként változnak a színek. A karminvörösből, narancspiroson át, az aranyló sárgáig, amíg eljut a legfehérebb fehérig, — a fehér izzásig — az ő kéknél is kékebb hideg árnyékaival. A gleccser törései — aquamarin színű zöldes kékségeivel — sötétek, félelmetesek.

Magunk mögött hagyva az első gleccsert, a «Mittelberg Ferner» jéghideg katlanát, most már összekötözve indulunk neki a Mitterkar Wand, csaknem függőleges hófalának (Firnwand), csákánnyal ütve a lépések helyét, a jéggé fagyott hóban. Jégszilánkok csapódnak arcunkba és szerteszt, majd csörömpölve gurulnak a mélybe.

A fal tetejére érve, új látvány tárul eléink, mint mikor függöny válik szét a színpadon. Új hegláncok, új panoráma, új világ tárul eléink, melyet eltakart az eddig megmászott fal. Innen még 800 m a csúcs, meredek kapaszkodó, síma jéggé fagyott hógerincen (Firngrat). Csak csákánnyal lehet haladni. A néma, fehér csendben csak a szél zenél egy csodálatos, eddig sohasem hallott muzsikát.

A megfagyott hó felülső rétege vékony kis hártyszerű pikkelyekből áll s enyhén felkunkorodó szélük rezgése a tovasuhanó szélben, valami földöntúli eol-hárfa hangot ad. Felkapott és tovasodort jégszilánkok pedig kavargva csörömpölnek lefelé a hómezőkön, csilingelve, mint millió apró üvegharang. Az örök hó zenéje ez! A néma mozdulatlanságban, az egyetlen mozgás — és egyetlen hang! Felejthetetlen . . .

Fáradságos munka a csúcsig s megtévesztően hosszabb, mint hinné a ember. A hó fehérsége megzavarja a távolságról való fogalmat. A szél majd ledönt . . . Arcunk a hidegtől megmerevedve, de ott járunk már a «félelmetes» Wächtén, ami a hónapok a hegy gerincén túl kiálló balkonszerű pereme, mely a mélység fölé nyúlik.

Végre — fent a célnál — 3800 m magasságban!

Felhőtlen égbolt! Tisztán ragyogó napfényben mindent látni, a svejci hegláncokat az Ortlert, a Dolomitokat, a Tauerneket — köröskörül — mint egy megfagyott tenger hullámtömegét.

Örökkévalóság! . . . Ezt érezni idefent!

A végtelenség perspektívájában látunk ebben a pillanatban mindent. Tudjuk, hogy Julius Caesar az Alpokon átkelve légióival, ugyanezt, ugyanígy látta . . . És látni fogják — kik még? És meddig?

«Politika», «liberalizmus», «fascizmus», «paktumok», «Népszövetség»? minden átfut az ember agyán idefent. Szánakozva jutnak eszébe «társadalmi» események, divatok, pletykák, házi gondok és bajok . . . Mind ettől oly messzemessze és fölötte érzi magát az ember itt . . . Közel a Magassághoz, az örökkévalóság szemszögéből nézve, mily semmi minden emberi nagyság és nyomorúság. Mily nevetséges minden hiúság és nagyratörés, gyűlölködés — háború!

Ez az az érzés, amely felemel — mert kicsivé tesz!

A gőgös, büszke ember jöjjön fel a hegyóriások csúcsára, hogy kicsinek érezze magát . . .

Megnő tőle a lelke !

* * *

Órákig tartó bolyongás következik — három hatalmas gleccseren át — a Braunschweiger Hüttéig.

A csúcsról lejövet — a Tatschach-ferner terül el alattunk, mint egy óriási vakító porcellánmedence — büszke csúcsok csillogó koszorújával körülbástyázva. A hó, mely az első szakaszban jégstilárd, meg se roppan, — a második szakaszban lassan puhul — süppedékeny. Sietve, megállás nélkül kelünk át rajta, mert vezetőnk jelszava : «legalább ezen essünk túl» — hiszen még hátra van a hatalmas Mittelberg-ferner — s a hó egyre puhul.

Enyhe árnyalatok jelzik a hó alatt rejtőző szakadék veszélyeit s vezetőnk szakértelmére és óvatosságára vagyunk bízva.

Néma menetelésben telnek az órák ! Csak olykor hangzik el egy-egy utasítás : «kötelet feszíteni», «óvatosan lépni», «könnyű testtel», és ropog, sustorog a hó, olykor nagyot roppan ; és benne vagyunk deréig !

Hatalmas amphiteatrum ez ! Köröskörül a kékesen derengő jégtörések félelmetes lépcsőzetéi, mint kihalt tribünök, melyeken a hegy démonai állnak őrt láthatatlan, néma lesben . . . Óriási aréna, melynek porondján mi vagyunk az egyetlen élő figurák . . . Négy kicsi emberpont, négy kis élet, telve örömmel, bánattal, reményekkel, tervekkel, négy apró kis tiszavirág, kik idesodródtak a magasbatörés vágyának szárnyán és visszahullanak majd a fáradt völgyi vándorok robotoló soraiba, hogy ott majd örökké emlékezzenek és soha el ne felejtsek, amit odafent megtanultak : «mindent onnan fentről nézni ! . . .»

Némán menetel a kis csapat s az érzések és gondolatok röpitik magasba a lelket.

Megérkezünk a Mittelberg Jochra, hol végre megpihenünk. Előkerül a magyar szalámi, feketekávé és cigaretta s kényelmes sziklaülésekről, szent ámulattal csodáljuk a hátrahagyott út gyönyörű képét : a hatalmas Tatschach-ferner hófehér ölet, a körülövező csúcsok gyémánt csillogását, az alattuk leomló törések és szakadékok tengerzöld lépcsőzetét. Micsoda félelmetesen hatalmas jégtömbök torlódása ez . . . Táblák, kockák, megannyi halmaza, mintha egy nagy építkezésre várva készen állnának, hogy majd óriások építsenek belőlük Walhallát — az Isteneknek.

Micsoda Erő? Micsoda Anyag néz itt farkasszemet az Idővel? . . . Eszembe jut, amit Madách Lucifere mond : «Egy század — egy nap, szinte egyremegy . . .»

De tovább, tovább, a nap tüzel és fájón éget s a Jochon túl elénk tárul az út további szakasza : a hatalmas Mittelberg-ferner, a Karles-ferner s mai végcélunk, a Braunschweiger Hütte, mely hivogatóan vár a gleccserek tüloldalán.

Ísmét egy hatalmas aréna, még tágasabb, mint az előző, de sajnos, a nap már déli sugarival puhítja a havat s a haladás még lassabb és óvatosabb. Egy szakadékot, mely vékony hóréteg alatt leselkedik ránk, át kell ugrani, más út nem adódik ! A pillanatnyi izgalom megzavar s nem elég távol ugorva, a szakadék legszélén esem térdre. Fél lábammal belekalimpálva a szakadékba, feltáru a félelmetes kékeszöld homályú száz méteres mélység s dermesztő hidegét leheli felém . . . Kékbe vesző feneketlenségei fölött kristálycsillogású

jégcsapok lógnak . . . Megborzongok ! . . . S egy pillanatra, egy egész kis pillanatra elfog a honvágy . . . El innen ! Haza ! . . . A kék Duna partjára, a zöld ligetes szelíd dombok békés derűjébe . . .

Egy pillanatra elgyengültem — mint Ádám az ürben, — ki nem birt szembenézni az Örökkévalóság megsemmisítő hatalmával.

A nagy némaságban olykor gépfegyverszerű ropogással egy-egy kő süvölt alá a sziklaormok magasságából, majd ismét csend nyeli el a tompa döbbenést. Itt-ott morajlik, zubogva zúg egy-egy gleccser-patak néhány méterrel a jégtalaj alatt . . . A mind gyakoribb kőhullás dörgő moraja, a gleccser-patak bőszt zubogása hirdetik itt az «Idők» hatalmát, mely még «őket» is kikezdi : a néma óriásokat . . .

És ők küzdenek létükért : dacosan és büszkén . . . !

Délután fél 3 óra — amire a Braunschweiges Hüttébe érünk, — hol barátságos, tágas, ragyogó cirbolyafa-burkolatos ebédlőben elfogyasztott jó ebéd után, megérdemelt pihenőre térünk.

Estefelé nem telünk be a látvánnyal. A nap elpihenő sugara vérpiros csókkal búcsúzik a fehér hegyhullámok ragyogó koszorújától. Előttünk egész túránk látványa : a Mittelbergjoch, a három gleccser néma öle, fel, egészen a Wildspitzeig, mely mint egy büszke uralkodó emelkedik ki a hegytengerhullám erdejéből s némán őrzi birodalmát. A Hüttétől balra irdatlan letűrések jégtorlasza, — melyek mint fájó sebek tátonganak a hegy oldalában — feltárva jégtestük kékes borzadályát . . . Jobbra a Kaunergrat cikk-cakkos szikla éle, gránáttűzű izzásban ünnepli a fehér világ legszentebb óráját . . .

Odalent a völgyben, ilyenkor harangszó hívja a lelkeket imára . . . Ide-fent a csúcsok égbetörő, lángoló ormai zengenek hozsannát a nagy Mindenségnek s mint megannyi nagy harang, mit csak a rajongó lélek hallhat, csengnek-bongnak össze egy nagy, örökkévaló szimfóniában.

* * *

Másnap csak délután indulunk haza a völgybe. (Nem oly könnyű egy ilyen barátságos, isteni helyen fekvő Hüttét olyan hamar elhagyni.)

Mielőtt átmásszuk a Pitztaler Jöchlt, mely végleg elzárja előlünk a Wildspitze birodalmának képét, némán, meghatottan búcsúunk tőle . . . A viszontlátásra . . . És köszönjük, köszönjük a gyönyörűséget, a gazdagságot, amit szegény emberi lelkünknek nyújtott !

Át a Jöchl meredek, vaskampózott sziklafalán le, az utolsó Gletscheren (a Rettenbach-ferneren), csakhamar a görgetegek szürke világában kocogunk.

Fájt elbúcsúzni a hótól . . . Egy ünnepi fehér álomból ébredünk, szürke hétköznapokra . . . Ámde az «alm» tündérkertjébe érve — megdobbán a szív — és ujjongva köszönt ránk a kacagó élet !

Ez az, ami a nyári turistát vonzza, ez az, ami közelebb hozza őt a természethez, mint a téli «sielőt», ki a «sport» szenvedélyében elsősorban magát a «sportot», a «recordot» nézi, időt, távot, sebességet mér s csak ennek *keretül* látja a természetet, amely szép és csodás, mint minden a természetben, de más, mint az a sok színfolt és élet, amit a nyári hegyvidék nyújt.

Mert az örök hó birodalma odafent annál varázslatosabb, minél virágosabb völgyből értünk oda fel az emelkedés összes természeti átalakulásait látva és átélve. Fák, virágok, állatok kísérnek minket a metamorfozison végig, fel az örökhóig, melynek határát télen «ugyanaz» a friss hó fedi el, ami a völgyet is ellepi, «mulandót» s «örököt» egybevonva.

Am micsoda ellentét, mikor a völgybe visszatérve elibénk kacag az élet. Ujjongva vibrálnak az enciánok kék lángjai, mámorító vanília illatot lehel az orchidea, vidáman himbálódnak a ranunculusok aranygömbjei és mi mind gyorsabban vágatunk a völgy felé, zötyögős, köves utakon, zúgó patakok s öreg fakeresztek mentén . . .

Alkonyodik! . . . Kolompoló tehenek iromba léptekkel döcögnek a hegyoldalban hazafelé. Pásztorgyerek ostort pattogtat . . . Felhallatszik a harangszó . . . Az esti szellő belekap a fenyők zöldjébe s szakállukat lengeti . . .

A csúcsokon még narancsszínben csillan a nap búcsúcsókja, az ég zöldes, türkizben játszó s a szemközti vad sziklabordák kékes párába vesznek.

Csokoládébarna házak kis csoportjain haladunk át. Az ablakokon tenyérynői hússzínű begoniák és vígan köszönő ismerős parasztok.

A Rettenbach rohanó árja hűvös párákat permetez felénk, amint a kis fahídon átdobogunk és már lent vagyunk a Gasthof előtt . . .

Este van! A karcsú templomtorony élesen szúr bele az ég foszforeszkáló kékjébe és világítanak a kis begoniás ablakok . . .

Parasztok ácsorognak a ház előtt pipázva . . . Pendül a gitár . . . Felcsendül egy tiroli dal . . . Halk jódlizás

A fehérén derengő Nöderkogel örök virrasztással őrzi a völgyet, Magaságok szent csodái ragyognak a lenti, szürke hétköznapi felett

A POMPÉJI KATONA.

*Ó, jaj, már túlsokat tusáztam
s féltem is, mertem is sokat,
hazamennék, hogy legeltessem
a bárányokat, kosokat.*

*Elvesztem a körengetegben,
öklömet már az égre fogtam,
hazamennék, hogy megkerüljek
földben, tanyákban, rokonokban.*

*Fülemben a régi harangszó,
szememben délibáb maradt,
mennék Pompéji vadonából
meghalni messzi fák alatt,
de már paloták épültek rám,
betűkbe vagyok öntve állig
s remegésem, káromkodásom
dörgő, süket ritmusba málik.*

*Kezemben egy szörnyeteg szerszám,
amivel írok, számolok —
s hajbókolok a tűzhányóban,
amíg a láva rámcserog,
mert nem elég ám hősnek lenni,
aljasul talpat is kell nyalni,
sőt a bölcs már elrejtí kincseit
s csak azt mutatja, ami talmi.*

*Nem tudom én, kit őrzök itten,
Istent-e, vagy az ördögöt,
Pompéjiben így vész a harcok,
acél, kő és szemét között.
De szájamig érhet a láva,
akkor is csak a bárányt látom
s a legelőt s a búzaföldet
s az alkony fényét a tanyámon!*

Csomorkányi Pál.

EMLÉKEZÉS SURÁNYI MIKLÓSRA.

Egy ember ment el az életről, sokaknak barátja és mégis az egyedüllevőkből való. Ez a szeretetreméltó emberélet akkor szűnt meg, amikor írói pályájának az addiginál is magasabb értékű szakaszához érkezett el. A sikert már indulásának első könyvével megkapta, de a legnagyobbat, amikor az önmagával találkozó író a szentágostoni konfesszió őszinteségével szólal meg, már nem érthette meg.

Pedig Surányi Miklós efelé tartott, tudom róla. Életének utolsó két esztendejét a közelében töltöttem el, elhanyagolt kis budai kávéház márványasztalnál, ahol abban az időben már alig kereste fel valaki egykori népes baráti köréből, mely sikereinek és csillogásának fénykorában elválaszthatatlan uszályként húzódott mindenütt utána. Akkor már nem volt «divatos» író, élete főművének szánt és a könyvtengerben hatástalanul elmerült «Csodavárók» című regénye óta több mint két esztendő telt el, színpadi művére, az «Aranybástyára» sem a kritika, sem a közönség nem figyelt fel a megérdemelt módon s azok a baráti kapcsolatok, pompás boldogulási lehetőségek, melyek két évtizeden át csillogó keretet alkottak élete körül, eltűntek mögüle, mint a fény, mely láthatóvá teszi a vászonra vetített képet.

Életébe, melynek ha voltak is addig küzdelmei, azokban is nagyvonalú élet volt, bekopogtatott a kicsinyes gond. Őszülő fejjel és a megszerzhető összes írói dekórumok birtokában, máról-holnapra úgy kellett harcolnia a mindennapi kenyérért, akár a pálya kezdetén levő fiatal írónak. Valamikor hatalmas miniszterek dédelgetett barátja, ünnepi számok messzehangzó szavú cikkírója egyszerre társadalmi és publicisztikai hátvéd nélkül maradt, a könyvolvasók nagy tábora tudta, hogy van, a szerkesztőségek is elismerték írásainak értékét, de már egy új nemzedék nyomult mögéje egyre kevesebb kíváncsisággal művei iránt s az írók társadalma is, amikor egyetemesen hallatta szavát az élet valamely megoldásra váró feladatáról, órála nem egyszer megfeledkezett.

Míntha már nem is lett volna kortárs, hanem élön bevégzett élet s amit még mondhatna, már a múlté lenne, elvesztve azt a hitelét is, ami szükséges ahhoz, hogy mondanivalói számára kíváncsiságot ébresszen.

Minderről sohasem beszélt, ezek miatt sohasem panaszkodott, de sokszor láttam, amint vastag szemüvegének hideg csillogása mögé rejtett szomorúsággal órákig bámult maga elé. Neki nem adatott meg a gyónó lelkek feljajduló, töredelmes őszintesége, személyes hangjait magasfokú szeméremérzéssel mindig elrejtette, amint regényeinek túlnyomó részében s a történelem hideg tényeiből szőtt paláttal fedte be személyes líráját. Néha már olyannak látszott ez a szkeptikus, mélységes közönnnyel hallgató Surányi Miklós, mint aki az írói hivatásról való hitét is elvesztette, mintha azt már nem küldetésének tekintené, hanem a kenyérszerzés kényszerű módjának. Csak olyankor árulta el hitét és pályájának szeretetét, amikor valami kortárs tehetséges munkája került a kezébe s felvillanó szemmel, más tehetségének szóló, azzal a tisztelettel, amit csak igazi tehetség tud nyújtani, mondta el minden esetben találó ítéletét.

Ebben a magánykorszakban született meg az az új és addig önmagát felülmúló Surányi Miklós, akiből csak izelítőt kaptunk Széchenyiről szóló nagy művében. Mert a legnagyobb művek mégis csak a szenvedések tisztító tűzéből kerülnek ki. Nem véletlen a regény címe sem: Egyedül vagyunk. Az első lírai cím nála, visszhangja az ő személyes magánytudatának s annak a felismerésnek, hogy életünkkel egyszer mindnyájan egyedül maradunk. Ebben a könyvben minduntalan lehullanak hőseiről a merev történelmi jelmezek és Széchenyi felfajdulásai már oldalakon keresztül érezzük az író csalódásainak személyes panaszhangját. De ez még mindig csak a készülődés volt ahhoz a teljességhez, mely lelkében egyetemes emberi művé érett meg a szenvedésekben. Ahhoz a szentágostoni őszinteséghez, ahová a legnagyobbak is csak életük megpróbáltatásai után tudnak felemelkedni.

Ehhez már nem maradt ideje. Élete műve befejezetlen maradt. Emléke úgy fog élni tovább a magyar irodalomtörténetben, mint egy csonka torony képe, mely magasabb sok más toronynál, de nem érkezett el ahhoz a magassághoz, amit alapzatának arányai jelöltek ki számára, egész fönt, a felhők fölött.

Szittnyi Zoltán.

A Pázmány Egyetem jubileumi emlékkönyve. (Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 1936.)

Előkelő kiállítású vaskos kötet hagyta el nemrég a sajtót Kornis Gyulának, a budapesti Pázmány Péter Tudomány Egyetem rektorának szerkesztésében. Ország-világra szóló, nagy történelmi eseményt, a magyar tudományosság fellelegvárának történetét van hivatva dokumentálni ez a kötet, hogy majdan az idők multával maga is a történelem forrásdokumentumává váljék.

Nagy fényvel ülte meg 1935-ben alapításának háromszázéves fordulóját a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudomány Egyetem. Ennek a jubileumi ünnepségnek előkészítését, eseményeit, magának az ünnepségnek lefolyását és jelentőségét s az ünnepségek levéltári anyagát foglalja össze ez a hatalmas, több mint négyszáz oldalas kötet.

Bemutatja mindenekelőtt a jubileumi ünnepségek rendezésére alakult bizottságot, annak elnökségét és tagjait és intézkedéseit az ünnepségek előkészítésére. Az egyetemi tanács döntése szerint tulajdonképen az egész 1935-ik évet jubileumi esztendő-

nek vették, a jubileumi évből mégis kiemelkedett két időpont és pedig 1935 május 12-ike, amikor az egyetem jubiláris díszközgyűlését tartotta és így mintegy házilag ülte meg a jubileumot. Továbbá a szeptember 26-tól 29-ig terjedő idő, amikor a háromszázéves fennállás örömnépe fényes külső ünnepségek széles nemzetközi keretében folyt le.

Mintegy előkészítői voltak a kettős ünnepségnek, de szorosan beletartoznak a jubileumi év keretébe a Pázmány Egyetem barátai szövetségének megalakítása, az egyetem történetének megírására tett intézkedések, a tüdőbetegpavillon létesítése, a jubiláris emlékérem és ezüstpénz veretése s a Pázmány Egyetem jubileumi bélyegeinek kiadása, az egyetem kiállításának rendezése, a hercegprímás emléktáblájának leleplezése, a sub auspiciis doktorra avatások és a díszdoktori avatás, amikor az egyetem Serédi Jusztinián bíboros hercegprímáson és Hóman Bálint kultuszminiszteren kívül a külföldi tudományosság büszkeségeinek egész sorát avatta doktoraivá. Ezek közé az események közé tartozott egy nagyszabású diákház építésének terve is,

amely megfelelő pénzalapok nélkül, sajnos, csak terv maradt, továbbá az egyetemi atletikai club székházának és pályájának tényleg meg is valósított kibővítése. Minderről részletesen számol be az Emlékkönyv.

Közi azután a jubileumot be-cikkelyező 1935. évi V. törvénycikket s mint illusztrációt, a jubileumi törvény díszes oklevelének hasonmását, színes műmellékletben. Rendkívül érdekes a törvényjavaslat képviselőházi és felsőházi tárgyalása, amelyet az országgyűlési naplóból szószerint ad közre az emlékkönyv második része.

A harmadik rész tartalmazza magukat a tulajdonképeni jubileumi ünnepeket. Bevezeti ezeknek sorát a május 12-iki díszközgyűlés. Ezt követte a szeptember 16-iki évadnyitó díszközgyűlés. Itt mondta el Kornis Gyula akkori rektor magnifikus hatalmas székfoglaló beszédét az egyetem nagynevű alapítójáról, Pázmány Péterről. Ez az elmélyülő, imponáns tanulmány, amely nemcsak történelmünk és kultúránk egyik legkimagaslóbb egyéniségéről ad megelevenítő plasztikus ábrázolást, hanem teljes mozgalmasságában idézi elénk a magyar XVII. századot is, igazi ragyogó középpontja ennek a kötetnek és önmagában is értékessé teszi.

Ezután következik a nagy nemzetközi ünnepek részletes ismertetése. Valóban a világegyetem tudományos-ságának ünnepe volt ez, mert nemcsak Európa, hanem valamennyi világrész legkiválóbb tudósai gyűltek össze. Évszázadok történelmi pompája vonult fel s a legősibb és tiszteletreméltóbb hagyományok hozták elismerésüket a mi egyetemünk háromszázéves tradícióihoz. Az Országház imponáns épülete adott födelet az egyetemi kiküldöttek díszközgyűlésének. Horthy Miklós kormányzó látta őket vendégül. A jubileumi díszében együtt volt a világ szellemi elitje a magyar szellemiség legkiválóbbjaival.

Díszelőadások mutatták be kultúránk fejlődését és együtt ünnepelt az Egyetemmel a Tudományos Akadémia és a Szent István Akadémia is. És megünnepelte az egyetem alapítóját a szlovenszkoí magyarság, megemlékezve arról, hogy Pázmány Péter az 1635-ben megalapított egyetemet eredetileg Nagyszombatban helyezte el. Minderről a legapróbb részletekbe menő ismertetést kapunk írásban és képben egyaránt.

Az Emlékkönyv negyedik része végül méltatja ezeknek a nagyszabású ünnepeknek jelentőségét és közli a jubileum alkalmával az egyetemhez intézett üdvözlő iratokat. Az érdekesebb külföldi üdvözléseknek gondos hasonmásait is oda-füzi sikerült reprodukciókban.

Az egész imponáns kötet méltó az intézményhez és a világjelentőségű ünnepséghez úgy abban, ami az adatok kimerítő pontosságát s a szerkesztés körültekintő gondosságát illeti, valamint a kiállítás előkelő szépségét tekintve is. A sok szemléltető illusztrációval valóban hosszú nemzedékekre maradandó emléke lesz ez a könyv ezeknek a feledhetetlen ünnepeknek. —s.

Nyisztor Zoltán: Magyar Góg. Vigilia könyvek 6.

Amikor Papini Gógját olvastam, valamilyen zavaros, kielégítetlen érzés töltött el. Nem jött az ember tisztába a főhőssel. Papini önmagából is adott Gógjába, de ezen felül különálló lénynek akarta megalkotni. A könyvből azonban épp ez az önálló egyéniség nem akart sehogyan sem kikerekedni. Természetesen a legrikítóbb vonások megmaradtak az olvasóban: Góg cinikus, kiábrándult, ropant gazdag életunt úr volt, de ezek mögött a vonások mögött az olvasó nem látta tisztán magát az embert.

Nyisztor Zoltán szerényebbre szabja a célját. Góg csak álarc a

szerző számára, amely mögül állandóan ő beszél és ezt nem is akarja tagadni. Ezzel elkerüli Papini Gógjának legnagyobb hiányát. A magyar Góg nem akar különbözni az olasz eredetitől, de a dolgok természetéből következik, hogy mégis más. Átveszi az eredeti rohanó, csak lényegesre szorítóköző stílusát, fölényét, kíméletlen őszinteségét, nyers hasonlatait. Azonban hiányzik a magyar Gógból az eredeti életunalma, mohó kapkodása újabb meg újabb érdekességek után. Az eredeti minden próbálkozásában hisz egy kicsit és ahány fejezet van a könyvben, annyi kiábránduláson esik keresztül. Nyisztor Gógja már készen áll véleményével és minden kalandja csak újabb bizonyítékot szolgáltat ahhoz, hogy megvesse a modern világot. Megveti, de nem unja, sőt érdekesnek találja. A magyar Góg kevésbé dekadens, mint az olasz. Határozottan van életkedve. Nem annyira kiábrándító, mint Papinié. Mindenről van véleménye, ha ez más is, mint a közfelfogás. Erősebben hisz a virradatban, a közelgő jobb világban és ezen munkálkodik.

Nemcsak világfelfogásban van különbség a kettő között, hanem műfajban is. Papini Gógja mindig egyénnel áll szemben, akik ugyan korunk egy-egy divatos bolondságát képviselik, de mégis csak egyének. Nyisztor ritkán ír le valamilyen tünetet egyénen keresztül. Legtöbbször magát a tünetet vizsgálja, akár a léggömbök divatjáról van szó, akár a rádióról, az újságírásról, vagy az egykéről. Ennek az a következménye, hogy Papini fejezetei novellisztikusak, Nyisztoréi riportszerűek. Papini ellensége a regénynek, mint műfajnak, mégis Nyisztor került tőle távolabb, mint az olasz mester, aki elviszérien tagadja.

Ez az összehasonlítás nem akar értékelés lenni, mert körülbelül az

derülne ki belőle, hogy Nyisztor könyve jobb, mint Papinié. De ne menjünk ilyen messze: elégedjünk meg azzal, hogy számunkra, magyarok számára érdekesebb, megközelíthetőbb Nyisztor Zoltán. Sok olyan dolgot figyel meg Gógja, ami csak magyar embernek tűnhetik fel. Akár az úri muriról van szó, akár a külföldi államférfiakról, akár az egykéről, vagy a politikai taktikázásról.

Ha a könyv legjellemzőbb tulajdonságait keresi az ember, először az erőt veszi észre. Forrása a szilárd keresztény világnézet, amely sohasem tolakodó, de mindenütt ott van. Másik forrása a szerző harcos, kemény egyénisége. Úgy tud undorodni, ahogyan csak a kemény meggyőződésű emberek tudnak, lendületes mondataiban sokszor ott suhog a nagy erkölcsprédikátorok ostroma. Az embereket és az eseményeket talán túlságosan egyszerűeknek látja, nem elég dekadens ahhoz, hogy észrevegye a bonyolultabb, árnyaltabb részleteket is, de az ilyenfajta karrikírozásra Papini is jó példát ad, ha óvatosabb is, mint a magyar szerző.

Irodalmi érték szempontjából természetesen nem egyenlők a különböző fejezetek. Néhol a szerző heves meggyőződése már az izlés szélső határát surolja (Titulescu), néha ugyanez a hajtóerő megdöbbentő képeket alkot (A halott város). A gúny néha szellemes karrikaturákat hoz létre (Nemzetközi konferenciák, Az államélet kifejlődése), néha erőltetett hat (Sportiera, A rádió fejlődése). A magyar tüneteket néha találóan fogja meg (Úri muri, A politikai érvényesülés útja), néha fáradtabb, nyersebb a kép (Aranyhíd). Általában azonban magas színvonalú, európai műveltség, őszinte meggyőződés és az életet világosan látó elme terméke a könyv, amely új irodalmi műfajt honosít meg irodalmunkban.

Fábián István.

Vitéz Somogyváry Gyula : És mégis élünk. (Singer és Wolfner kiadása. Budapest. 1936.)

A vaskos kötet címlapján a soproni várostorony magasodik bizakodón az ég felé... Hozzáadva a címet, már körülbelül tudjuk is, miről van szó ebben a regényben. Vitéz Somogyváry Gyula hazafias író, a szónak legnemesebb értelmében s azok közé tartozik, akik a magyar lelket, a magyar érzést és a fájdalomt, a hivatott, vérbeli művész hangszerelésével érzékeltetik. Ez a — minden tekintetben nagyszabású — regénye a magyar nemzeti gondolat és tetterő utolsó gyönyörű fellobbanásának, a nyugatmagyarországi felkelés névtelen hőseinek állít emléket. Másfél évtizede vár a magyarságnak ez a hősi eposza az avatott mester megörökítő kezére. Somogyváry Gyula kiváló írói egyéniségében ezt meg is találta. Tökéletesen, plasztikusan bontakozik ki előtünk a felkelés és annak háttere: a friss csonkaságától vérző széttépett ország, Budapest kezdődő sibervilága, a kiűzöttek fantasztikus lázálma és vérszövetsége (csak Kászony Jóska élettől duzzadó remek figuráját említjük), a kicsinyes pártcélokért való örök marakodás magyar átka. A szerző másfélévtized távlatából józan tárgyilagossággal teszi mérlegre a Trianon utáni Magyarország első időszakát, annak minden erényével, fogyatkozásával. Legérdekesebb természetesen a műnek az a része, amelyben a nyugatmagyarországi felkelés egyes mozzanatait vázolja fel. A regény addig megszokott kedves hangulata és menete itt lüktetőbbé válik, lázas sorok, mondatok következnek s a kritikus úgy érzi, hogy mindegyikhez forró átélés is tapad. Ez a regény nemcsak az írói képzelet, hanem a meglátás kiegyensúlyozott művészi összhangja is. Látjuk a «rongyosakat», névteleneket, akik elmennek meghalni tilalom ellenére,

dacolnak az antant misszióval, dacolnak a magyar hivatalos hatalommal, dacolnak Európával, mert egy mindennél hatalmasabb erő szólítja őket: Magyarország. Színesen, változatosan, egy-egy helyt valósággal prózában írt eposz lendületével, másutt izzó liraisággal bontakoznak ki előtünk a felkelés részletei. Adatok és nevek, számok veszteségről, győzelmekről. S mégsem egyszerű hadinapló ez, mégsem hatnak szárazon azok, amiket olvasunk, mert minden felül megérezzük az író magyar lelkét s formába öntő, sodró erejű művészetét. A kritikus nem emlékezett meg a regény háttérét jelentő Viola-Olavi, a nehéz sorba került bájos ezredesleány és Mike-Dersy főhadnagy kedves szerelmi történetéről és ami ezzel egybefonódik: az öregebb Dersy Péterék regényéről. Háború alatt a fronton, meghatalmazás útján kötött házasság egy árvalánnyal, akire ez a lépés anyagi jólétet jelent, aztán a fogságba kerülés. Évek hosszú során mindenki azt hiszi Dersy Péterről, hogy halott, csupán a felesége várja vissza az ő urát, akit még nem is látott, Penelope hűségével. S nem is csalódik. Ez az egybeszótt finom romantikájú mese, úgy véljük, mintha csak keret lenne a nyugatmagyarországi felkelés megörökítéséhez. Az író kitűnően végezte el ezt a magára önként vállalt feladatot. Páthosznak, felesleges cikornyának nyoma sincs itten, a hősökkel úgy találkozunk, mindennapi ruházatukban, jóoldalukkal és hibájukkal, groteskségükkel, túlzásukkal egyetemben, mint amilyenek valóban voltak. Ez a regény nemcsak méltó emléke a felkelés hőseinek, a «civitas fidelissima» példát adó áldozatos magatartásának, hanem gazdagodást jelent irodalmunkban. S előnyösen, tökéletes pompájában csillogtatja meg Somogyváry Gyula írói értékeit.

Mihály László.

Nyirő József székely novellái.
Székelyek. Elbeszélések és rajzok. Kolozsvár. (Erdélyi Szépművészeti Céh.)
 184 l.

Az erdélyi szépprózában van valami finom zamat, amely minden termékét bevonja. Igazi ereje a stílusban van. Kevés komponálókészség, a jellemalkotás bizonytalansága, de a mondanivalók elrendezésének és előadásának szokatlanul friss természetessége lepi meg az erdélyiek minden olvasóját. Nyirő József írásművészetének is ezek a legkiemelkedőbb vonásai. Termékeny író s ez hozza magával azt is, hogy gyakran ismétli, variálja témáit. Tehetségének alaprétegében a novellisztikus koncepcióra van legművészebb beállítottsága. Négy regénye («A sibói bölény», «Isten igájában», «Uz Bence», «Az én népem») sem más, mint összeállított novella-mozaikok színes kaleidoszkópiaja. Ezért sem tudta egységes képét adni vállalt hivatásának: az erdélyi lélek nagyobb alkotásaiban szétomlik s nem tudja szintetikusán elénk varázsolni «testvéreinek» sorát. Novella-teremtő készsége a «Kopjafák» vérző és látnoki suggesztíójú «rajzai» óta elszintelenedett, mintha azok az egyéniség varázsából vesztettek volna. Önállósága nem annyira lenyűgöző, mint chef d'œuvre-jében (Kopjafák). A «Székelyek»-ben azoka legsikerültebbkickek, melyekben a «halál ólálkodik» emberei közelében. Nyirő tragikus lelkialkatú költő. Szereti a sötétet, de egészen másképp keverve, mint Dosztojevszkij vagy a nagy angol realisták. Nála az erdélyi sors kietlensége hatott determinálólag fejlődésére. Ezekben a komor képeiben a tragikum feszültségét érezzük, ha mindjárt nem is tragikus motíválású a befejezés. Ilyenek a «Fadóntó emberek»-ben az éhség hatásának dinamikus fokozása, az «Ezer lei» Ambarus Ferijének gígaszi vívódása, melyben az élet és

becsület harcát mutatja be egy egyszerű lélek tükrében, de a legmarkánsabban a «Farkasok» szimbolikus összecsapásában sikerült ez. Ezt a novellát olvasva fölillant elének Arany Toldi Miklósának farkaskalandja. Arany is, Nyirő is realista módszerrel dolgoztak s mégis mennyivel plasztikusabb és finomabb az Arany jellemzése, pl. a farkaskölykökkel való bánásmódjuk és maga a viadal. Érdekes a Nyirő novelláiból kihámozható Isten-fogalom. Nemcsak a feltétlen hit, de a Teremtő közelségének meg-megújuló eleven bizonyosságai teszik olyan rokonszenvesse «Egyszerűen» című novellában Máté Dani történetét, aki előre megjósolja halálát s melynek a végén, már a hitelesség okáért is, oda teszi az író, hogy «ne legyen Nyirő József a becsületes nevem, ha nem így történt». Ez a túlvilági dolgok iránt érdeklődő hajlam érzik ki metafizikai novelláiból is, így «A madár-vívó ember» szomorú metamorfózisából, «Mócsi bá»-nak a «másvilág»-ról való csodálatos visszatéréséből és a «Most már jöhetsz Jézuská»-ban az egyszerű pásztorok életéből (ezt a témát részleteiben «Az én népem»-ben is földolgozta). Azok a legemberibb alkotásai, melyekben az erdélyi magyarság életének keserű, de igaz jeleneteit mutatja be s melyek mind-egyikében az élményszerűség tesz olyan nagy hatást. (A «Baj-posta» és az «Erdély» sokat jelentő szimbolizmus.) A kötet legsikerültebb darabjában, az «Öreg legények»-ben kedvesen megalapozott miliórajzzal indítja meg az elbeszélés fonalát s mégis mennyire ellaposítja ezt is a befejezetlenség. Kifogásaink ellenére is Nyirő József elbeszélőművészete gazdagodása irodalmunknak s úgy érezzük, hogy a magasabb mérték alkalmazásával csak értékének emelését szolgáltuk.

Kozocsa Sándor.

Nagy Méda: Hét ős, egy tavasz.
(Szent István-Társulat kiadása.)

A lírikus Nagy Méda most eredeti módon megkomponált regényében három generáció életívén keresztül mutatja be az asszonyi sors jólismert változatait, kissé halmozva ugyan a sötét színeket, de mindezt csak azért, hogy azt a maroknyi boldogságot, amit a nő az elődök válságain és tanuságain át elérhet, annál káprázatosabb fényben villogtassa meg előttünk. A kis Szeghy Margó túlcsiszolt, álompárakkal átszótt lelki-ségét felkavarja a bronzarcú, erőtlő duzzadó Berecz Tibor, aki nem tartozik a ködevők közé, ellenkezőleg, maga a testetöltött aktivitás. A puszták fia nem kerget álmokat, mert sürgeti a föld, kenyeret kell hullatnia az emberek közé. Margó lázadozik ez ellen a testies, földszagú szerelem ellen, hiszen az ő lénye egészen más anyagból gyúrt, mint azé a parlagotjáró, paraszttá lett Apollóé. De hiába, ez a férfi a természet jeladását lopta vérebe és befurakodott könyvei közé. A kis tanárnő szakít szellemi multjával, igényeivel és Pállal, a valódi lelkítéstvérrel, — aki csak intellektusát bontogatta, mialatt asszonyisága továbbaludta mélységes álmát — vállalta a «kis körbe zárt életet», mert a puszta egy tikkadt nyári napon eljegyezte.

Rendkívül mozgalmas ez a regény. A cselekmény második síkján a nagyanya, anya és nagynéni tendenciózusan kiélezett asszonytragédiái peregnek le, de közös vonásuk ezeknek a megkínzott lelkeknek, hogy megadón nyugszanak bele az Úr akaratába.

Nagy Médát nemcsak egyénítő ereje, hanem súfító, jól összefogott meseszövése is vérbeli regényírónak mutatják és ezenfelül vallásos életlátású asszonyírónak, aki tudja, hogy «könnyből kell szívárványt feszítenie a felhők fölé».

Hunyady István.

Bohuniczky Szefi: Az eszteregi hitbizomány. (Nyugat kiadás.)

Ha ezt a könyvet végigolvasva — egy kicsit érdemetlenül megfárasztva — leteszi kezéből az ember, azt gondolja: no, hát kiolvastam, most el fogom felejteni. Azután megegyeszer végiggondolja az egészet és rájön, hogy nem jól gondolta. Az egész, — hogy úgy mondjuk: tömbjében — elég erősen megmarad, kényelmetlen és fájtható utórezgéseket kelt és csak már, ha az egészen túl van, érzi az olvasó a különös fáradtságot, hogy tulajdonképpen maga is végigharcolta az egész könyvet, lélekveszélytő harcát annak a két embernek, aki végig az egész könyvön az apály, a dagály, a vonzás és a tisztás változásának kínjain hányódik. De az olvasó részvétele ebben: nem a valószínű teljesítmény kimerültségét hozza, a harcnál — jelenléte nem testesül a harcban való részvételle; az idegek reszketős és fárasztó kúszáltóságává feszül fel csupán, mintha lelkek küzdő mérkőzését nézte volna végig, utólag megérzett izgalommal, felajzódva, összezilálódva, — egy mérkőzést, amelyen minden néző kívül marad és a küzdő felek valami szörnyű macska-egérharcot játszanak egymással, a játék élet-halál-tendenciájával. Az olvasónak ez a kívülmaradottsága, magát mindvégig nézőnek-érzése hozza eredményül a nem kielégítő fáradtságot, amelyet a végigolvasott könyv hagy benne. Az író különös mesgyére állítja az olvasót: csak egy-egy pillanatban engedi arra eszmélni, hogy olvas, de nem engedi, hogy beleélje magát alakjaiba, nem engedi, hogy akár egyikbe, akár másikba az átélés egész erejével behatoljon, beleivódjék. A végigkísért harc feszültsége az idegekben marad és a harc befejeztén: maradnak a szabad idegek, — mint a könyv végén a történet kezdeti állapotában a küzdők, készen arra, hogy egy

újabb félév mulva ugyanezt a tragikus harcot végigjártsszák, mint már végigjártszották félévvel a történet kezdete előtt is valószínűleg, ha nem is éppen így és nem ekkora felfokozásáig a befejezésre-készségnek.

Esztereghy gróf megcsalja a feleségét. Nemcsak megcsalja: csalja. Pedig szereti. Az asszony nem tud megbocsátani. Nem csak nem tud: nem is akar. Éppen mert szereti. Két nagystilú idegember, akiket majdnem csak idegember-voltuk tesz nagystilúlvé. Mindenesetre, ahogy élénk kerülnek, felöltik bennünk — nem is túlmesszire a könyvben — a gondolat: ráérnek arra, amit harcuknak állnak. Egyiket sem tölti meg komoly súly, igazi megpróbáltatottság. Lelki-harcuk ahol igazi, kemény harcá próbálódhatna: csak felkorbácsolt kedély, elviselhetetlen nyugtalanságú idegállapot magát-emésztődésévé lesz. Ha ezt fajuk öröklöttségei, két vérük alig-reggisztrálható sajátosságai hozzák így: ábrázolásuk tökéletes. Kettejük közül mindenesetre a férfi a rokonszenvesebb. Élőbb, emberibb, rosszabb, jobb, érthetőbb, megfoghatatlanabb. Az asszony nemesebb; — tán ezért idegenebb? Nagyon asszony — és nem asszony. Nem tudjuk megbocsátani neki, hogy győznie kell asszonyi kinyjain — ha belül, legbelül vesztesen is, bár nyerteszen, egyaránt. Túlsokat tudunk róla — és mindvégig keveset. Majdnem annyira, mint a férfi, aki nem is tud megbirkózni ezzel. Hasonló az olvasó esete is.

Egészen különös módon szól bele az egész dologba az író stílusa. Nyelvének szókésztsége majdnem rendkívül. Az egész könyvön végig nem találkozunk úgyszólván egyszer sem sablónos, megszokott szóhasználat; szavai úgy hatnak mindvégig, mintha csupa egészen új szó lenne mindegyik, valami sehósem-használt. Bámulatos a szógazdagság, amellyel például lélekállapotokat ír le, az

őszet, a tájat, az eget, a fákat, az egész vidéket szakadatlanul szerepelteti, anélkül, hogy csak egy képe is megismétlődne. Még bámulatosabb azonban, hogy a tökéletes szépségű, gazdagságú képek sora nem tud hangulatot kelteni. Teli élményekkel, teli ízekkel, szagokkal — az olvasó minden életemben marad; teli színekkel, a tájak különös, kemény technikával tisztává mosott felvételekként hatnak. S ez áll a két főalak mellett szereplő alakok ábrázolására is, majdnem kivétel nélkül. Éles, határozott kontúrok körül színek hiányoznak, másutt erőteljes és bátor színteltek éppen a kontúrokat fedik le. Avatott szem, avatott kéz egyébként pompás munkáján — igényes nagyolás, a nagyolás sietségének «mentsége» nélkül.

A regény cselekménye majdnem áll. Bonyolódik, bogozódik, megfeszül, hurokká kötődik, önmaga körül csavarodik mindegyre, hogy aztán, ahol már-már megfogható szála bújnék, — egy rántás és eggyel több a csomó az oldhatatlan fonalon. Írsmódja is ilyen, kötődő-bontódó, s ez olykor megakasztóvá válik, különösen, amikor az éremnek mind a két oldalát külön kell megnéznünk: külön a férfi alakjával s külön az asszonyéval vereteset. Már tovább futottunk a férfival, most vissza kell fordulnunk az asszonyhoz.

Maga a meztelen cselekmény különben is olyan hőfokon elkapott s még forrósdó mag, hogy a sietség hiánya érzik a regényen. Az az önmagát robbantó sehóvásem-tartozás, amely a férfi alakjával aláfűti az egészet, különös, hevített anyagú labdává teszi, amit valójában csak kapkodni lehetne, egyik kézről a másikba. Az író keze értő, tudó kéz — és hideg. Sürgetetlen meg meri mutatni tenyerét, — nem a szíve van benne. Valószínűleg nem sérthetetlen, de el kell ismerni, erős keze van. *Molnár Kata.*

Magyar Földrajz. Magyarország tájrajza. Irta: *Prinz Gyula.* (Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.)

Aki a saját régi iskolai tanulmányai révén esetleg azokkal egykorú olvasmányai alapján képzel el a földrajzot, aligha hiheti, hogy az olvasóközönség nagy átlagát ez a munka érdekelné. A földrajzot sokan még mindig úgy képzelik el, mint száraz adatoknak halmazát, amely csak változatosságánál fogva színesebb valamivel a statisztikánál, amellyel különben is szorosan összetartozik, szinte azt mondhatnók féltestvére. A régi földrajz, amelyet enciklopedikus vagy eklektikus földrajznak szokás nevezni, legjobb esetben egy bizonyos földdarabról összegyűjtött mindenrendű és fajtájú ismeretanyag mennél tüzetesebb és kimerítőbb tára volt, aféle tudományos felkészültséggel megírt, egyetemes Baedeker, adattömegnek legtöbbször összeropantóan sok, egységes és jellegzetes képet, megkapó szintézist adni mégis kevés. Folyamatos olvasmánynak elképzelhetetlen. Egyszerűen tájékozottat «Nachschlagbuch»-nak való.

A mai földrajz egészen más és éppen ezért jól megírva izgatóan érdekes. Nem ridegen egymáshoz fűzött adatok átrághatatlan sűrűje, hanem világos, minden irányban nyílt áttekintést adó szemlélet. Kikutatja az összefüggéseket a táj és a rajta kibomlott élet között. Kitapogatja a táj szívdobogását. Megkeresi és megmutatja a tájleket, amelynek gyökerei mélyen visszanyúlnak a földtörténet ősevezredeibe, amely a geológiai korszakokon át érik és fejlődik és átlöbögja rejtelmes erejű lehelletével a formái közt formálódott élet lüktetését. Roppant és titokzatos folyamatban kapcsolja így össze a mátt és azon keresztül a távolban derengő jövőt a még sejtelmesebb homályban borongó ősmulttal. Hatalmas, beláthatatlan időket átívelő történeti és

egyben biológiai regény ez, amelynek egyes fejezetei tele vannak számmunkra új és érdekes felfedezésekkel.

A mai író földrajztudós egyben alkotó művész is, aki a tájnak tökéletes arcképét akarja megalkotni. A térkép tulajdonképpen csak vázlatra ennek az arcképnek, annak csak nyers plasztikáját adja. Ez lényegében csak a táj csontvázának alaprajza, amely még igen messze van az igazi tájportrétól. Amint Prinz Gyula könyve utószavában nagyon találón mondja, a meztelen sziklafelületen, a csontvázon hús, bőr, hajzat, ruha, ékszer, kozmetika, sőt mindezen felül változó megvilágítás van. Legfőképpen pedig az életlűktetése és valami kideríthetetlennek látszó szimbiózis, mely a tájnak alkatelemeit szorosan egymáshoz fűzi és egymástól függeszbe hozza. A magyar tájnak ilyen értelemben vett arcképét akarja megfesteni ez a monumentális munka, amely «Magyar föld és magyar faj» címen kiegészítője lesz annak a nagyszerű hungarológiának, amelynek eddig megjelent részei a Hóman-Szekfű: Magyar történet és a Magyarság néprajza. Ennek az új sorozatnak első kötete Prinz Gyula Magyar tájrajza, melynek kiegészítő fejezetét a «Magyar éghajlat és a folyók vízjárása» címen Cholnoky Jenő írta meg. Prinz Gyula könyve nem a mai csonka Magyarország földrajzát adja itt. Politikai határokról szó nincs ebben a könyvben. Magyarország határait kitörülhetetlen vonásokkal odarajzolta a világ térképére maga a mesterséges erővel nem igazítható földfejlődés. A magyar aközé a kevés szerencsés nép közé tartozik, amely hazáját a térképen akkor is megtalálja, ha azon a határok nincsenek kirajzolva. De minden más ilyen nép kizárólag a tengernek köszöni hazája meg nem ingatható határait. Magyarország pedig Európa közepén van, valósággal szíve ennek a nagy darab

szárazföldnek. Szorosan körülhatárolt, teljes egység Magyarország. Minden vonás, amelyet a megrajzolt országképben látunk, egyetlen, homogén életet élő országtest vonása. Annyira egységes ez a föld és rajta a nép, hogy tájképének változatosága ellenére sem alakultak ki benne és nem kaptak nevet külön tájegységek. Az ilyen elnevezések mind kizárólag a tudományos tárgyalás céljaira alakultak.

Lehetetlen végigkísérni itt Preisz tárgyalásának gazdag fonalát. Az bizonyos, hogy bőséges lehetőséget ad földünk alapos és teljes megismeréséhez születésétől egészen mai a szó igaz értelmében vett, minden láthatót megmutató panorámájáig; kiválását Európa östömbjéből, tektonikus szerkezetét, épületanyagát, plasztikáját, folyóinak jellegzetes képét, csodálatosan zárt vízrendszerét, egyes tájainak és vidékeinek jellegzetességét, végül pompás tömör összefoglalásban az egész magyar táj egységes arcképét. Ennek az összefoglalásnak zárószavait ideiktatjuk:

«A természetes fejlődés Magyarországot egytestűvé, meghatározott keretűvé alkotta meg. Ez minden távolságból és távlati irányból szembejön. Az országok nagy társaságában mindig kifejezésre tudja juttatni saját egyéniségét. Ezért arcképe is jellegzetes, kifejezésteli. Akárhogy gondolkodik rajta az ember, amint földjének eredete, története egyként alkotta meg, azzá lett éghajlata, földje és vize, talaja és növényzete is. Mindezeknek teljes korrelációjába, minden faji, nyelvi, világnézeti eltérés mellett is beletartoznak népei is. A sokféle nyelv által mesterségesen szétválasztott hungarus ember, akinek gondolkodásában, világnézetében lelki és szellemi alkotásában kifejezésre jut a magyar táj lelke, az a kisugárzás, ami az arcképet igazzá teszi.»

Rendkívül érdekes az a kép is, amelyet Cholnoky Jenő fest Magyarországnak egész Európában legszeszélyesebb klímájáról s ennek a szeszélyességnek okairól. Magyarországot Európa három nagy éghajlati területének, a nyugati tengerinek, a keleti szárazföldinek és az afrikai befolyású földközi tengerinek összességébe esik. Itt a leghevesebb a találkozása a téli és nyári monszunnak a nyugati széláramlással. Ezek a különböző levegőáramlások valószínűleg csataterükként tekintik a magyar medencét s tusájuk ingadozása idézi elő a gyors és sokszor szélsőséges éghajlati kilengéseket. Esők, zivatarok, szárazság, hőség és hideg sorsa dől el ezekben a csatákban, amelyeknek állandó hadijelentései az úgynevezett időjóslatok.

Külső kiállításában is impozáns ez a kötet, amelyet fényképfelvételek, térképek, ábrák tesznek szemléletessé. Szeretnők odátenni így egészében a genfi tanácskozások asztalára, amelyről aligha lehet már sokáig számúzni a magyar revíziókat kaput, falat egyre erősebben döngető kérését.

K. M.

Reményi József : Szerelmesek voltak. Franklin kiadás.

Eddig három kisebbségi magyar irodalomról esett szó, az erdélyiről, szlovenszkóiról s vajdaságiról. Most egyszerre jelentkezett az «amerikai magyar irodalom» képviselője is. Mindez csak irodalomtörténeti groteszk elhatárolás lenne akkor, hogyha Reményi József könyveiben nem találkoznánk egy kisebbségi magyarsággal, amely elszakadva az anyaországtól, új világ új rendjébe fordult, gyermekei már holtidegenek számára s két generáción át maradéktalanul beolvad Amerika csodálatos demokráciájába. Különös meglepetés ez számunkra, «rájuk» nem gondoltunk szorongva, politikai s gazdasági

szükségleteink nem nyúlnak kétségbe-
esetten feléjük. Túlságosan messze
vannak tőlünk, hogy várhassunk
tőlük valamit, vagy ők várhassanak
tőlünk.

Reményi ezt a kisebbségi magyar-
ságot mutatja meg nekünk s mi ál-
mélkodikva állunk meg előtte. Károly
és Terus már legszívesebben angolul
beszélnek egymással, maratoni tánc-
versenyen vesznek részt Terus szü-
leinek tiltakozása ellenére, hogy éle-
tüket a jutalomból megalapozzák.
Csak két szerelmes ember bír ki
annyit, amennyit ők ketten kibírnak.
A leány pincérnő, nappali, majd éj-
szakai munkát vállal, Károly jobb
híjján kószál az utcákon s a leányt
lesí, akire nagyon féltékeny. S ennek
a két szerelmes szívnek a sorsa jelleg-
zetesen amerikai sors. Martinelli, a
leány gazdája autón elhurcolja ma-
gával valamerre s amikor a leány
ellenkezik, ledobja az autóról. A leány
szörnyet halt s Károly, nem is tudjuk
hogyan bírta, egyedül maradt. Fialtal
házas életükbe betört Amerika gang-
sztereivel s máris végzetesen megren-
gett a föld alattuk.

Ez volna a mese, amely minden
szörnyűsége ellenére is nagyon fiatal-
los lendülettel megírt munka. Az
írónak sikerült története kőre vára-
zsolni Amerikát, megismerkedünk
felhőkarcolóival, hatalmas íramú éle-
tével, magyarjaival, akik dolgoznak
reggeltől estig s életük delén viszi el
őket a halál. Kicsit vigasztalan sors
ez, izes magyar földre ereszkedett
gyökerekkel idegen talajban meg-
foganni és kirügyezni. Szomorú, hogy
ebben jellegzetes magyar sorsot kell
látnunk. Az öregekben él még egy-két
emlék otthonról, de őket is viszi már
a munka irama, gyermekeiket még
inkább. Az amerikai magyarokat
másod- s harmadiziglen már vesz-
teséglistára tehetjük. Károly és Terus
nem is említik az óhazát, őket már
csak a ma érdekli, a dollár s a sze-

relem. Bukásuk annál inkább fáj,
mert a mi véreink ők, a mi lelki-
ségünk lobog még bennük.

Reményi az irodalom valamennyi
műfaját egyforma intenzitással újí.
Szívéhez talán mégis az esztetika áll
legközelebb. A nagy távolság, amely
őt tőlünk elválasztja, csak abban
érzik, hogy a magyar beszédnek saját-
os könnyedsége írásaiban fel nem
lelhető. Kis nehézkesség akad ebben
a magyarságban, mindez azonban
semmiesetre sem megy a téma rová-
sára. Annyit azonban kiérezünk te-
hetségéből, hogy idehaza, magyar
levegőben, magyar kultúrigények kö-
zepette különb s népszerűbb író vál-
hatott volna belőle. Magyar szóhoz
való ragaszkodása s bőséges irodalmi
termése így is az elsők közé állítják.
Hisszük, hogy Reményi könyvének
tartalmánál fogva megérdemelt
könyvsikerben lesz része. A Franklin
helyesen tette, amikor Reményit a
szlovenszkói magyar írók közé osz-
totta, hiszen Pozsonyból származott
s kapcsolatai a szlovenszkói magyar
irodalommal közismertek úgy az írói,
mint a közönség körében.

Marék Antal.

Weöres Sándor : A kő és az ember.
Versek, Nyugat kiadása. 1935.

A fiatal Weöres második kötete
ez, mely hangban, levegőben, érték-
ben egyaránt új és gazdag. Előbbi
kötetében az egyes darabok, témák
variációi hatottak, *A kő és az ember*
egységes világkép, sejtelmes, sok-
tétéles zene nagy zenekarra hang-
szerelve. Cikluscímei : *A tömeglélek*
énekei, Akárki énekei, Magamról,
magukban is valami metafizikai len-
dülettel hatnak. Formaváltozatai is
gazdagodtak, de az egység ezenfelül
is megmarad. Lapozása közben ez az
egységes oevre hat legelőször, melybe
oly ügyesen lopóznak be s ölelkez-
nek össze a külön-külön komponált
változatok.

Weöres művészetében a játék gyönyöre az, ami legbiztosabban megkap és legközelebb férközik a szívünkhöz. A nagy dolgok, küzdelmek, veszélységek játékká simulnak kezei alatt. A mindenek fölé emelkedő optimizmus játéka ez, amely életesebb verseiben is felbukkan, mint egy groteszk figura, vagy mint egy vásott gyerek incselgése magasabb régiókból.

Képzet, gondolat világa színes és filozofikus. *Gnómá*-i metafizikai tételekkel játszadoznak s megoldásuk művészi, átítatva Kelet szép bölcselével.

A *kő és az ember* c. vers «*spiritual song*» keresztény néger vallásos ének szabad átdolgozása. Dzsesszerű, andalító dal. Weöres, mint ezekből is kitetszik, nem riad vissza az öntudatos reminiscenciáktól. Jogosnak tartja egy-egy szép ismert téma, forma, vagy hangulat mély átérzését, annál is inkább, mert oly biztosan a maga képére tudja formálni. Az *Ophelia éneke* a legsajátosabb Weöres darabok egyike, Shakespeare-é csak maga az alak, vagy talán az sem, csak egy szépcéncsengő leánynév: *Ophelia*.

Sok bizarr kép, álmatlan éjszakák gyötrik, panszollatják néha a költőt. A fáradt hajnalok hangulata gyakori nála: «... Az *ablakrészen betör a kék, s halványul a csillagezüst. Hűsz évemmel gomolyog, guriqáz a halk cigaretta füst.*»

Weöres verseinek alaphangja az unalom, ez folyja körül, ez öldöklí, vagy simogatja és ez kezdi ki benne a verset. Tehát az unalom, az elzárt magányosság inspirálja. Mintha ezzel a végtelen unalommal való kacér játék lenne a magyarázata annak, hogy Weöres verseket ír; ő így teszi változatossá magányos óráit, melyekben életszükségletté, varázsos narkotikumvá válik a vers. Végeredményében tehát küzdés, lázadás a tébolyító unalom ellen: ebben látom Weöres

költőiségét, — amely éppen ezért érdekes, — erős irodalmiságát, forma virtuozitását, amely annyira jellemzi.

Alig lehet ebből a könyvből egy-egy verset kiemelni, oly egységes arcú az egész. Talán csak a ciklusok éreztetik a tagoltságot. Legtöbbet árul el Weöreshől a *Magamról* — ciklus. Az igazi érzelmi mélységek kisugárzása ez. (*Cantilena, Panaszdal, Öldöklő magány*, Olykor a forma adja meg a tartalmat nála, a test a lelket. (*Arabeszk, Hivogató, Kereszt, árnykép.*) A megélt legmélyebbről jövő érzések közvetlen kifejezői: a *Zsoltár, Határőr, Hazatérés, Az üres szoba*. Ez utóbbi Weöres legmagvasabb és leghosszabb lélekzetű darabja: Hűsz csiszolt stanza, bennük rapzódikus felvillanások az ember testi mivoltáról és szerelméről. A test élete átmeneti állapot, ismeretlen helyről indulunk és ismeretlen helyre érünk: «üres szobától üres szobáig». Kétség, hit, optimizmus, humor, finomság és drasztikum ölelkeznek ebben a költeményben.

Az unalom versei ezek s az érdekesség költészete ez. Vagyis wildei értelemben a művészet tökéletes befejezetlensége, mely kimeríthetetlen, örökké új és mindig megkap.

Kiss Tamás.

Marcel Brion: Attila élete. Fordította: Salgó Ernő. Budapest, 1936. Athenaeum.

Hallatlanul érdekes, izgalmas könyv. Tudományosságánál fogva becsesebb, mint a ma elharapódzott divatú, regényes életrajzok, viszont színesebb és elevenebb a kizárólag történelmi igazságokat leírni és magyarázni kívánó monografiáknál. A barbár nagyhatalmi törekvések e különös álmódjáról a krónikák, mondák és legendák alapján eléggé egységes alakot rajzolt meg idáig is a történetkutatás. Thierry lelkiismeretesen járt utána Attila életmozza-

natainak, összegyűjtötte az adatokat, hadjáratainak történetét és mindazt, ami a maga korában felszínre került a kor ügyesen megfogalmazott távlatába állítva még a hun király egyéniségének többé-kevésbé helyes megsejtésével az egészet szép rendben sorakoztatta fel. Nem volt könnyű ez a munka, hiszen például a hun mondakör Attilájában és a német hősmondák Etzeljében is annyi már az ellentmondás, amennyi csak lehet a történelmi korok küszöbén az eposzformáló hősi idők egy-egy vezérégyéniségéről. A helyreállító képzeteknek legalább akkora feladata és szerepe volt, mint a kútfőket és forrásokot feltáró tudományos kutatásnak.

Sok az igazság abban az állításban, hogy minden kor szükségszerűen fogalmazza át önmaga számára a történelmet s e munkálatban talán nem is annyira a pozitív történések kiegészítésén, illetőleg az adatok helyreigazításán és módosításán van a hangsúly, mint inkább az értékelésen. Thierry kora természetszerűen látta másnak a hadakozó, nagy csatákat vívó Attilát, mint Brioné. Így Thierry a külső tények, a csaták pontos felvontatásában látta a feladatát. Brion kora, a mi korunk már nem tulajdonít akkora jelentőséget egy csatának és az adatokat a belső lélekvilág, a különös jellem, a nagyszerű egyéniség esetleges külső megnyilvánulásaiként tudja csak elkönyvelni. Ha tehát Thierry feladata nem volt gyermekjáték, Brioné még kevésbé az. Ma a történetírás ugyanis biztos szemű és tétovázást egyáltalában nem ismerő pszichológust kíván, aki a pozitív történetkutatás eredményeinek szákszázalékos birtokolásával ki tudja az adatokból következtetni az embert. A sajátóságosan egyénit, csak egyetlenegyszer feltűnő és elmúló csodálatos jelenséget, de az örök emberit is. S ami a legfontosabb, hogy tételeit a logikának és a tudományos

történelemnek egyaránt igazolnia kell.

Ma nem a nagy katonák, de a nagy államférfiak századát éljük. Tekintetünket a művészi politika és diplomácia távlataiba állították be az események. Ma tehát a letűnt korok örökéletű hőseit ebben az új perspektívában kell a történetírásnak átértékelnie. Ezért dolgozza ki Brion ebben a barbár uralkodóban az államférfiút, a diplomatát. Fölényes, nagy vágyak és álmok élnek Attila lelkében. Bizanc és Róma csak az első állomások, az alappillérei a messze keletre nyúló, szinte áttekinthetetlen, óriási világbirodalomnak. Olyan koncepció ez, mely csak lángelméknek adatott meg. A hun faj diadalmi terve. S a király nem öldökléssel, nem fölösleges vérontással kezdi. Zseniálisan ravasz diplomata, aki tudja, hogy a merész fellépés, a hangoskodó szó, az idejében odamutatott kemény ököl, a fenyegetés az évezredek kultúrák után megfáradt civilizációkban mekkora félelmet tud kelteni. Ezért húzza-halasztja a háborút, mely győzőnek és legyőzöttnek egyképpen csapás és szörnyűség és talán azért is, mert érzi, hogy Rómában nem tudta egészen kitanulni a hadvezetés mesterségét. Sejtí, hogy győzelmét csak félelmetes vad hordáinak száma és ereje hozhatja meg, de nem az ő hadvezéri képességével. S e sejtését a bekövetkező események igazolják, Attila elbukik mint hadvezér. De a terv él tovább, az álmoknak valóra kell válniuk. Megállás nélkül, lázasan dolgozik az álomkép megtestesítésén s talán sikerülne is, ha nem találná magát szemben azzal, kinek őt a nagy műben segíteni kellene. Az egyetlen, akit ebben a romlott-bomlott világban egyedül becsül, a germán származású Aetius-szal, «az utolsó igaz rómaival». Attila is tragikus hős, mint minden hős s tragikumának kettőssége éppen itt mutatkozik meg.

Tragikus az, hogy Aetius az egyetlen, ki kezébe vehette volna az Isten ostorát, hogy megtisztítsa vele az akkor folyó életet szörnyű erkölcstelenségétől, csak hogy az Imperium Romanum fantazmagóriájától vezetve nem hogy felvette volna ezt az ostort, de elhajtotta magától és lelke szavát megtagadva Attila útjába állt. S tragikus Attilának az a roppant erőfeszítése, mellyel gyúrja-gyúrja a tervet, miközben kivész lelkéből az idő tudata. Pedig az idő múlik és minden álomból felébreszt a halál.

Igaz-e Attilának ez a mai megfogalmazású arcképe?! A logika és a történelem meg tudná erősíteni, de ha valamire áll az annyiszor hangoztatott klasszikus mondané — Ignoramus et ignorabimus! — úgy itt csakugyan állnia kell. A kitűnő könyv érdekességéből azonban ez vajmi keveset von le.

Dénes Tibor.

Christopher Morley : Ember volt. (Regény. Cserépfalvi-kiadás.)

Nem tudom, más hogy van vele, amerikai író nekem nem könnyű olvasni. Ennél a könyvnél pedig csak egyet olvastam fárasztóbbat: Sinclair Lewis könyvét, a «Művészek»-et. Emlékszem rá, két embertől azt hallottam, hogy Lewisnak ez a könyve élvezetes olvasmány! Mindenesetre kell, hogy legyenek emberek, akiket érdekel az, amiről például Lewis könyve szól. De az irodalom célja talán mégsem az, hogy a foglalkozások bizonyos ágában működő emberek szakmabeli érdeklődését elégítse ki. Senki sem fogja azt kívánni egy amerikai írótól, hogy oroszul írjon (itt nem a nyelvet értem); és hogy egy könyv fárasztó olvasmány-e, az sohasem tartalmi nehézségétől függ. De Morley könyvét türelmetlenség nélkül végigolvasni — ehhez talán színamerikainak kellene lenni. Vagy, ki tudja.

Bizonyos Hubbard úr, akiről a

regényben csak annyit tudunk, hogy mérlegképes főkönyvelő és — a szónak legreálisabb értelmében — igen rendes ember, életének egy váratlanul szabad délutánján baráti körben, vendéglőben megismer egy egészen szürke embert, akinek még a nevét is csak utólag tudja meg: Richard Roe, írodaszergyáros. Richard Roe képviseli a regényben a célkitűzést, róla lesz megállapítandó a regény folyamán, hogy ember volt. Richard Roe szívszélhűdésben hirtelen halált hal egy propelleren s Hubbard úrnak, aki mérlegképes főkönyvelő, váratlan ötlete támad: megírni a hirtelen eltávozott, hangsúlyozottan szürke embernek az életrajzát, akiről egyelőre még semmit sem tud. E célból mindenekelőtt kibérel egy zavartalan szobát, ebben elhelyeztet egy nagy asztalt, egy ceruzahegyezőt s egy polcot rekeszekkel a cédulák számára, amelyekre azoknak a tanuvalomásait fogja rávezetni, akik Richard Roet ismerték. Természetesen minden név külön rekeszt kap s külön-külön rekeszt kapnak Richard Roe életének egyes korszakai is.

A regénynek ez az álnaív elindítása oly csikorgóan diszsonáns, íróember számára oly elviselhetetlenül kínosan hamis és lehangoló, hogy még az sem menti, hogy — mint a végén kiderül — az életrajz tulajdonképen sohasem készül el. Ennek ellenére pontosan 150 oldalon keresztül kényszerű társai vagyunk Hubbard úrnak atadokat kergető, némileg kísérteties hajtóvadászatánál. Beszippantjuk a levegőt Hubbard úrral a város különböző részein és Hubbard úrral együtt tündönk az, hogy milyen gondolatokat kelthetett Richard Roeban, amikor a városnak ezen a részén — és milyeneket, amikor amazon a részén szívta a levegőt. Felülünk Hubbard úrral a magasvasútra és megkonstruáljuk Hubbard úrban és magunkban, hogyan rázta ugyanez a vasút Ri-

chard Roet és mit éreztetett vele a kanyarodóknál. Százötven oldalon keresztül ismerkedünk a néhai Richard Roe érzeteivel és környezetének érzeteivel, sőt azoknak a szakmáknak, amelyekben dolgozott, az érzeteivel, olyan szédületesen részletezett összevisszaságban, ami azt a gyanút van hivatva előkészíteni bennünk, hogy a szürke emberrel alattomban olyan dolgok is történtek, amelyek el fogják dönteni róla, hogy ember volt. A százötvenedik oldal után végre határozottan jelenik meg a színen Minnie Hutzler, Richar Roe titkárnöje — és ekkor végre kiderül, hogy Richard Roeval valóban történtek dolgok, mégpedig olyanok, amiket a százötvenoldalas elcsigázottság után egészen jól esik elhinni róla. De nem sokkal később kiderül az is, hogy szegény Richard Roe összevisszakonstruált élete csak ürügy volt arra, hogy Minnie Hutzlerről lehessen regényt írni.

Minnie Hutzler nagyszerű nő. A moziipar már szállította is nekünk nem egyszer. Legutóbb Claudette Colbert volt az a tökéletes titkárkisasszony, akinek a képességei mellett az összes szimultán sakkbajnokok elmehetnek a sarokra gesztenyét sütni. Minnie Hutzler körülbelül megmenti a regény további kétszáz oldalát. Csak szegény Richard Roet nem menti meg, mert róla Minnie Hutzleren keresztül sem tudjuk meg, miért viseli a regény sokatigérő címét. Az életrajzíró Hubbard úr az egyetlen, aki a regény végére érve váratlanul megokosodik. Ő az utolsó oldalon feleségül veszi Minnie Hutzlert. Ha Minnie Hutzler jól jár vele, megérdemli.

A regénynek vannak egészen friss oldalai is; az egészet meg lehetett volna írni felényi terjedelemben. Fannie Hurst, vagy akár Elinor Mordaunt egészen biztosan jobban írta volna meg. Morley gyászosan érölködik, hogy az életnek lehetőleg a

legegyszerűbb dolgairól lehetőleg olyan nagy bölcseségeket mondjon, amik csak azért nem pukkadnak szét fent a levegőben, mert sokkal nehezebbek és tehetetlenebbek, semhogy szállhatnának. Kár; az írónak a tehetősége milyetenségét illető tévedése nélkül ez a könyv kellemes olvasmány lehetett volna. Összes alakjaival kivétel nélkül találkoztunk már az amerikai filmekben — csupa régi jó ismerős, hangulatosabban is elbarátkozhattunk volna velük.

A könyvnek nagyon szép a külső ruhája. Belsejében pedig olyan tömege hemzseg a nyomdahibáknak, amilyennel könyvolvasói multam egésze alatt sem találkoztam. A fordítónak nem kellett volna sajnálnia itt-ott néhány csillagos megjegyzést. Akadnak, akik e könyv elolvasása után sem érzik magukat egészen otthon Amerikában.

Molnár Kata.

L'Écueil : A zátony. (Székely Mózes regénye francia nyelven.) A Revue Mondiale kiadása. 1935.

Székely Mózes regénye néhány évvel ezelőtt a legnagyobb könyvsiker volt nálunk. Szerzője megdöbbentő, de igaz, a valósághoz hű képet festett benne arról a rettenetes elnyomásról, amelyet az erdélyi magyar kisebbségnek Romániától elszenvednie kell. Nem volt ebben a regényben egyetlen izgató szó, nem volt egyetlen kétségbeesett sikoltás vagy felzokogó panasz sem. Nem hívott tetemre senkit, nem kiáltott bosszúért. Egyszerűen és szárazon leírta az eseményeket, de éppen ez a száraz regisztrálás volt a legvérlázítóbb, mert ilyenek voltak maguk a tények, egy barbár, eszközeiben nem válogatós, vagy legfeljebb átlátszó hipokrizissal dolgozó tömeg vad uralma egy magasabb kultúrájú kisebbség fölött.

Mindenki mohón olvasta ezt a könyvet, amelyből először kapott hű

képet arról, mi is történt tulajdonképpen Erdélyben. De már akkor mindenben élt az a titkos óhaj, bárha lefordítanák ezt a regényt idegen nyelvekre, hogy a külföld és elsősorban a Nyugat civilizációja szerezzen tudomást arról, hogy az önmegelőzési jog jelszavai mögött milyen barbár zsarnokságok garázdálkodnak a trianoni béke területkörében. Ez az óhaj most valóra vált, a Revue Mondiale kiadó vállalat gondoskodott a regény francia fordításáról s a kötet L'Écueil címen Victor Réguier fordításában meg is jelent.

Magát a regényt ismertetni fölösleges. Elvégezte ezt annak idején részletesen a Napkelet, de ma már aligha van magyar olvasó, aki a Zátont ne ismerné. Itt csak arról kell megemlékezni, hogy a kitűnő fordítás, amely az eredetit minden árnyalatában a legpontosabb hűséggel és pompás franciasággal adja vissza, meg fogja találni az utat a francia olvasók, sőt ezen a világnyelven az egész művelt Nyugat szívéhez és ilyen módon szószólójává lesz az elnyomott erdélyi magyarságnak. A Réguier név alatt különben vitéz Rényey Viktor rejtőzik, akinek kitűnő műfordítói munkássága már rég jól ismert. Ez a munkája is a legteljesebb elismerést érdemli. —s.

Három verseskötet.

Keszthelyi Zoltán: Árkon, bokron át. — **Sipos Károly: Szigetlakó.** — **Alföldi Géza: Kész, mehet!**

A három közül a legkiforrottabb és legegényibb : Keszthelyi Zoltán. Minden versében valami ősi természet-érzés lüktet, hullámszik és hirdeti az egyszerű szépségek szeretetét. Mint egy szabadléptű, kedvesen tisztarcú csavargó beszél az utak mentén a fákhöz, a fűszálhoz, szélhez, hideghez, tűzhöz, ködhez, esőhöz, felhőhöz, éjhez, mindent megérint szikrázó hasonlataival és dús, pompás jelzői-

től egyszerre szinte élni látszanak az élettelenek és közelhajolnak, egész közel a szívhez a mozdulatlan növények és néma állatok. Ezekben a versekben van valami Knut Hamsun átfogó természetérzéséből és meleg csodálkozásából. Nagyon szépek : Júliusban, Szélszend, Este, Hideg, A hír, Összeölelkezünk, Éjszaka.

Sipos Károly és Alföldi Géza versei inkább a nyomtatott betű lázas szeretetét lehelik, mint az igazi költőiséget. Mindkettőnek már «tiz önálló kötete» jelent meg vidéken, szindarabok és elbeszélések. Ha több önkritikával verseskötet helyett ezeket gyarapították volna, akkor bizonyára értékesebbet alkottak volna, ha nem is az irodalom számára, de a jószándékú és rokonszenves vidéki kultúrtörökvések előbbreviteléhez. Mert a «költészet» a szép kifejezések, tavaszi vágyak áradásánál és az enyhe én-imádatnál többre kötelez.

Nagy Méda.

A. A. Milne : Miesoda négy nap!
Fordította: Karinthy Frigyes. Budapest. 1936. Athenaeum.

Ha ez az első kötet, mit a magyar olvasó a mai angol regényirodalom meglepő gazdagságából kezébe vesz, feltétlen élményt jelent számára. Élmény nekünk ez a gúnyolódó, csipkelődő, fölünyeskedő hang, mely alig tud valamit komolyan venni, ez a mindenben, — embereken és dolgokon — átnéző tekintet, a hatalmas és gazdag szigetszország polgárának derűs vállveregető életszemlélete, aki helyett és akiért a gyarmatok milliói hordják a munka igazi terhét és harcadják ki kenyerét. S csak, aki várja már a nevezetesebb angol regények megjelenését, hogy tüstént elolvashassa, az számol le hamarosan azzal a reménnyel, mintha e regényekben továbbra is az újság élményét kaphatná. Mert észre kell vennie a közös eredőket és a kaptafát, amelyre rá-

húzzák a mind ötletlenebbé váló mesét, amit csak némileg enyhít a tagadhatatlanul jóízű, zárt fogsorok mögül megeresztett nevetés. A detektívtörténeteket habzsoló csinos leánykák találkozása a vágyvavágyott, izgalmas, nagy kalanddal és abban a szövevények és bonyodalmak mesterséges fokozása csak jámbor és nagyon is egyszerű változata az irodalminak kikiáltott, mai angol detektívregény-sorozatnak. S az írók és művészek, sajtó és rendőrség, hírnév és polgári egyszerűség kifestésére, a mennyi hűhó egyetlen tojásrántottáért szatirikus, sőt néhol már szarkasztikus kézlegyintése lassan-lassan kelléke, díszlete lesz az ilyesfajta regényeknek.

Nem sokat változtat a lényegen az, hogy a mai angol regényirodalomnak sikere van. S ez a siker nemcsak nemzetközi, de angol is. Milne és a többiek nem a hazájuktól elmart, utálkozó Byronok, udvarias gentlemanok, akik készséggel szolgálják a közönség szélesebb rétegeit. Ez a közönség szentnek hirdeti a private life-t s minél hangosabban teszi ezt, annál önfeledebb boldogsággal kucskál be egy-egy család, vagy polgártárs magánéletének szentélyébe, ha arra rendőri nyomozás és szükség-szerű kimerítő sajtószolgálat alkalmat ad. Hipokrizis ez is, mint annyi minden más a polgári társadalmakban, de az angol polgár nem tartja sérelmesnek, ha az írók rá-rámutatnak ezekre az emberi gyarlóságokra, ha kipécézik ezeket a furcsa ellentmondásokat. Jó néven veszi, ha mulattatják, maga is beáll a gúnyosképző nevetők hadába és mindössze azt kívánja, hogy órá, az egyénre személy szerint azért ne lehessen ráismerni. S az angol író ma úgy érzi, hogy minden lelkiismeretfurdalás nélkül ki tudja szolgálni olvasói táborát. Általánosságban tréfálkozik, de személy szerint nem dorongol, mégha

halványan célozgat is egy-egy testületre, szokásokra, intézményekre. S e célozgatások nem lehetnek a siker rovására, hiszen legtöbbször csak alapokat nélkülöző találgatásokra nyujtanak lehetőséget.

Természetes, hogy e regényeknek ezek után a többi nyelvterületen is sikerük van. Ami Angliában kicsit eszméltető tükör, az másutt groteszk-ségével kellemesen szórakoztat. Könnyű nyári olvasmáy, minek irodalmi értékét az eredményes fordítás jelenti. Karinthynak meglehetősen közel áll az ideológiája, sőt a frazeológiája is a mai angol regényíráshoz. Alig néhány mondata van csak, ami kétértelmű, vagy egyáltalában érthetetlen. S Platon Politeia-ját sem szabad a Köztársaság szóval fordítanunk, mert ez könnyen fogalomzavart idézhet elő.

Dénes Tibor.

A. von Buzágh: Kolloidok. Eine Einführung in die Probleme der modernen Kolloidwissenschaft. (Dresden und Leipzig, Th. Steinkopff, 1936, XII, 323.)

Általábanvéve az a felfogás, hogy az anyagnak három halmazállapota van: szilárd, cseppfolyós és gáznemű. A múlt század közepe óta lassan-lassan rájött a tudomány arra, hogy elvileg minden anyagnak még egy másilyen állapota is lehetséges, az úgynevezett *kolloid-állapot*. Thomas Graham vezette be ezt a fogalmat a tudományba. Ő ugyan azon a nézeten volt, hogy az anyag két nagy csoportba tartozik, egyik a krisztalloidok, másik a kolloidok csoportja. Krisztalloid volt felfogása szerint az az anyag, amely feloldva áthatolt pergamenpapiroson vagy finom állati hártján és kikristályosodott oldatából. Ilyen a só vagy a cukor. Kolloid pedig az, amely alig vagy egyáltalán nem hatolt át és párolgás után megkocsonyásodott vagy beszáradt. Például az enyv;

görög nevééről (kólla) nevezte el ezt az új fogalmat. Azóta tudjuk, hogy Graham tévedett, mert a kolloid-állapot elvileg, mint mondtuk, minden anyag számára lehetséges. Kolloid-állapot például a köd, a füst vagy az aranyrubin-üveg, hogy igen egyszerű esettel érzékeltessük ezt az állapotot. A levegőben elosztott igen kicsiny vízcsepp a köd, az igen finoman elosztott szénrészecske a füst és a felettébb finom arany az üvegben a kolloidális arany. A kolloid-állapotban levő anyag részecskéi meghaladják a molekuláris méretet, de olyan kicsinyek, hogy a legerősebb mikroszkópikus nagyítással sem láthatók. Az ultramikroszkóppal azonban ki lehet mutatni jelenlétüket.

A kolloid-állapot felismerése, kikísérletezése s osztályozása az elmúlt húsz esztendő során új kémiai tudományágot teremtett meg. Ez a *kolloidika*, amely a kolloid-állapotban levő testek fizikai és kémiai tulajdonságával foglalkozik. A kolloidoknak rendkívül nagy szerepük van nemcsak a biológiában és az orvostudományban, hanem a technológiában is. Biológiaiilag a kolloidokról való tudásunk az élet hordozójának, a protoplazmának kutatása közben új szempontokat és új irányokat szabott, a fizikában pedig az anyag szerkezetéről való ismereteinket gazdagította. Kézenfekvő, hogy a kolloidikának máris tekintélyes irodalma van és különböző folyóiratai, főleg a németeknél. Ennek ellenére az egyik legtekintélyesebb német kiadó most közreadta egy fiatal magyar tudós-nak, *Buzágh Aladárnak*, a Pázmány-egyetem második számú kémiai intézete adjunktusának ezt a bevezető munkáját. Ez a külső körülmény már egymaga is biztosíték arra, hogy Buzágh kiváló szaktekintélye a kol-

loidikának és könyve elsőrangú tárgyalása e tudományszak alapvető kérdésének és problematikájának. — E helyen nem foglalkozhatunk művének szakszerű ismertetésével, csak annyit kívánunk hangsúlyozni, hogy a nagy standard-munkákkal összevetése azt a meggyőződést érleli bennünk, hogy a külföldi szakirodalom jelentős termékkel gazdagodott vele, úgy didaktikai, mint tárgyi szempontból, ami dicsősége lesz a magyar tudománynak. Főiskolai hallgatók és a kolloidika iránt érdeklődő kémikusok és fizikusok nagy haszonnal forgathatják a magyar tudós-nak ezt a művét, amely irodalmi utalásaival a legújabb irodalomról is tájékoztat.

(*cf.*)

Angol Filológiai Tanulmányok.

(A Budapesti Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Angol Intézetének Kiadványa.)

Az utóbbi években egyetemi tudományos intézeteink mind intenzívebb munkát folytatnak. Most az angol intézet jelentkezik egy izléses kiállítású, komoly formájú füzettel. Yoland Artúr és Fest Sándor bevezető sorai után — az utóbbi programadásnak is beillik, mert áttekinti az angol-magyar szellemi érintkezés történetét — Róna Éva és Ullmann István értekezései következnek. Az előbbi a XVI. és XVII. századi angol irodalom magyar vonatkozásait keresi meg, Ullmann a renaissance angol nyelvében kutat olasz hatásokat. Mindkét dolgozat komoly, lelkiismeretes munkát mutat be. Anton László és Szentkirályi József magyar-angol bibliografiát állítottak össze, Ország László pedig az angol intézetben készült doktori értekezéseket ismerteti.

(-án án.)

MAXIM GORKIJ.

I.

A századforduló előtti évtizedtől a világháborúig eltelt irodalmi korra talán mi sem jellemzőbb, mint az, hogy ennek a kornak bizonyos mértékig és bizonyos értelemben Gorkij Maxim volt az irodalmi szimbóluma és az irodalmi életérés legvégső adottságait kifejező írója!

Nem mintha Gorkij Maxim nem lett volna valóban nagy író. Orosz és világirodalmi mértékkel mérve egyaránt nagy, «összes művei» minden irodalomtörténet, sőt Oroszország politikatörténete számára is hozzátartoznak majd a kort alakító szellemi tényezőkhöz és a kor élményeihez. De különbség talán itt van legfőképpen: hogy csak a *kor* élményeihez! Emberei, lelki tájai és lelki problémái ma már kopottaknak hatnak, esetlegeseneknek, egy adott korhoz, egy adott társadalmi helyzethez fűződnek; ugyan hol van belőlük az a szívetszorogató élmény, ami máig is izgalmassá teszi a Bűn és Bűnhődést, vagy máig is élővé teszi a Háború és Béke tengernyi szereplőjét? A mai élet legvégső kérdései vetődnek fel Dosztojevszkinél és Tolsztojnál, s legalább is főszereplőik élete olyan szférák közé sodródik, amely szférák már a transzcendentáliákat surolják, míg Gorkij hősei izzadt és keserves proletár- és kispolgári élet jelenetei közt vergődnek és — tipikusan jellemző a kispolgári és proletár világszemléletre — nem tudnak tudatosan sem a kozmikus, sem a társadalmi erők közé illeszkedni. Talán a legvégső erők és a legvégső principiumok, amelyeket felismernek, társadalmi erők és társadalmi helyzetek. A társadalom az a világűr, amelyben az egyén él; ez a világűr magában foglalja az emberi élet minden lehetséges principiumát, rajtuk túl az emberi életnek nincsenek más principiumai. Ez Gorkij hőseinek tudatalatti életfelfogása. Ez a felfogás nemcsak rá jellemző, hanem egy egész korra is; a XIX. század fordulójára, amelynek gondolatvilágában szintén a társadalmi erők szerepeltek úgy, mint az emberi élet legvégső, azt lehetne mondani, kozmikus erői. Nincsen benne tehát semmi különös, hogy az irodalmi kor, irodalmi ízlés Gorkijban találta meg a maga profétáját.

II.

Érdeemes volna külön és részletesen megrajzolni, milyen kapcsolatban állott Gorkij és az a felfogás amit ő jelentett, az orosz szellemtesttel! A kérdés ma nem közönséges fontosságú. Ma már tudjuk, hogy mindenféle közösségi és egyéni magatartás mélyén valamiféle (tudatosan vagy öntudatlanul tagadó, vagy ugyanúgy igenlő) vallásos magatartás áll. Nincs Gorkijnál tipikusabb példája annak, hogy a bizánci kereszténység, vagy ha úgy tetszik, a pravoszlávia, akár mint kultusz, akár mint hitélet, akár mint szellem, akár mint akarat, mennyire szétesett a tömegekben. Nem tartozik ide annak történelmi rajza, hogyan ért el a fejlődés eddig, de ide tartozik az a megállapítás, hogy a mult századvég mégis csak modernizálódott életű Oroszországa-

nak életformái óriási társadalmi rétegeket sodortak el ettől az erőit vesztett bizánci hitélettől. Így elsősorban az orosz kispolgárságot és a proletariátust ; sőt éppen azt a területet, ahonnet Gorkij való, a Volga-mentét : alapjában sohasem járták át lelkeket formálóan ennek a hitéletnek erői. Különös, hogy a forradalom és a ma Oroszországnak szinte összes szellemi vezetői mind ebből a zónából valók !

III.

A nagyapa még lehanyaglott nemesúr, az apa már koldus és nyomorgó kárpitos, az unoka meg csavargó egy óriási orosz proletárvilágban. Ez is kevésbé megrajzolt helyzet a mi köztudatunk számára, amely megszokta a háborúelőtti orosz társadalmat Tolsztoj hercegeinek, grófjainak, birtokos-nemesseinek világául tekinteni, vagy mindenekelőtt Turgenyev fanyar intellektuelljein s Csehow érzelmes, érzéki és melankólikus polgárain át látja azt. Gorkij bomlási termék és ez szinte többet megmagyaráz művéből, mint élete.

A félig már tatár nagyvárosban, Nizsnij-Nowgorodban született, ott telt el rémületes gyermekora, amelynek csak egyik nüansza volt, hogy anyja gyűlölte őt, mert férje a kisiútól kapott tifuszba halt bele. A későbbi író soha nem tudott másfajta családi életet ábrázolni, csak hideget, ellenségeset, gyűlölködőt és marakodót ; de jó ha legalább ilyen családi életet ábrázolt, mert legtöbb alakja egyszerűen nem tartozik senkihez és sehova, magányos, mindenkitől elszakadt, a társadalmon kívüli lény. Olyan, amilyen ő maga lett, kamaszkorának kezdő éveitől fogva, a Volga mellett hányódva és vetődve mint pék, hajósinas és csavargó. Mint fiatal író, ennek a féleurópai, félázsiai barbár és különös proletár-világnak lett az epikusa.

A véletlenül kezébe került könyvek vezették rá, hogy mi az irodalom, Hugo Victor volt az egyik mestere, az ő hatásai nyomon követhetők Gorkijnál egész az Éjjeli menedékhely-ig, pedig az tulajdonképpen nem tartozik első munkái közé. Mindenesetre már első nagyobb elbeszéléseivel roppant feltűnést kelt, még nagyobbat személyes sorsával ! Kiemelkedik az éhségből és nyomorból, amelynek vaskeze egész életében rajta hagyták nyomát egészségén, egész életében a tüdőbajjal fog viaskodni. Alig harminc éves, amikor a neve lobogó, többet jelent írónál és irodalmi iránynál. Szociális és politikai programot jelent, Oroszország egyik legnagyobb szellemi felgerjesztőjének nevét ; az 1905-ös orosz forradalom fiatal fanatikusai mind az ő írásaira esküsznek és azokban látják programjuk szociális evangéliumát. A század első évtizedében Oroszországban is, a művelt világ számára is már Gorkij «az» orosz író ! A szociális nyugtalanságot előkészítő forrongásoknak ezekben az éveiben Gorkij nemcsak Oroszország, hanem a hasonlóan hangolt egész művelt világ számára is a nagy író ; érényei és hiányai azonosak ennek a kornak és ennek a világnak érényeivel és hiányaival.

IV.

Vajjon mi mondanivalója van Gorkijnak, a transzcendens világnézettől elszakadt, felbomlott társadalom egyik tagjának az ember életéhez és a felmerült programnak megoldásához?

A kaosz fia ő és a kaosz ábrázolója. Tétélei negatívok. Mindaz, amit pályafutásának első harmadában leír, azt jelenti, hogy a kaosz — a csavargók, nyomorultak és a proletárok — világa formák után vágyódik. Pályafutásának második harmadában már arról írt Gorkij, hogy a csavargók és a

proletáriátus életének zavaros és formátlan világa felett van egy olyan társadalom is, amelynek már megvan a maga szervezete. Ezt a szervezetet csak egyes részleteiben ismeri Gorkij, csak a kispolgársághoz élt közel, csak azt tudja ábrázolni, s természetes, hogy azt ábrázolja, hogy a kispolgárság élete mennyire természetellenes és hiányos. Következtetés: a mai szervezet társadalom élete természetellenes és helytelen. Az abból való következtetés: a mai társadalmi világrend helyébe jobb társadalmi világrendet kell állítani.

V.

Ez a pár vonás tulajdonképpen meg is rajzolta Gorkij egész oeuvre-jét a Malvá-tól, Csudra Makart-tól és az Éjjeli menedékhely-től egészen utolsó nagyobb művéig. Ez — *Az Artamónovok* — egy orosz kispolgári család élete a forradalom előtt; már mint a szovjet hivatalos írója írta, noha Capri szigetén. Már régtől fogva itt élt a Földközi-tenger déli virulásában és déli virulásában gyógyítva tüdőbaját; a bolsevista forradalom természetesen hazahívta megszervezni Oroszország irodalmi életét, amivel meg is próbálkozott, közben azonban szakadatlanul visszatért szigetére. Nem titkolva, hogy az, ami megvalósult, nem egészen az, amire ő gondolt. És Gorkijra, a forradalom egyik szellemi atyjára mi sem jellemzőbb, hogy alig vannak írásai, amely a forradalmak utáni Oroszország életéről szólnának. Semmi kétség: már nem értette meg ezt az új világot...

Ijjas Antal.

HEINRICH LERSCH.

(1889—1936.)

Az újabb német líra egyik legerősebb, legegényibb költőjét ragadta el nemrég a halál, amikor a mindent kiegyenlítő béke révébe kormányozta be Heinrich Lersch küzdelmes, sokat hányatott életét. Lersch legalulról, a munkásnép szürke tömegéből emelkedett fel a legtisztultabb költői szférába, de soha egy pillanatra nem felejtette el, vagy nem tagadta meg a közösséget a legmagasabb szellemi szinteken sem a fizikai munka verejtékes mélységeivel, sőt éppen ennek a közösségnek tudata volt fenntartó ereje, az a szilárd talaj, amely a gyökérszálak százával tartotta s amelyből költészete az éltető, termékenyítő nedveket szívta. A tömegek közösségével való testvérisége azonban mindig az ösztönös összetartozás érzése volt és nem a tömegjelszavak pártindulata. Lersch munkásnak vallotta magát, nem szocialistának. Szívében tiszta, szent szegénység új franciskánus forradalma lobogott. Igazságot, egyenlőséget és testvériséget keresett, de az isteni igazság és a végtelen szeretet jegyében. Az egyetemes emberiség nagy közösségéből nem közösi-tette ki a haza és a nemzet szeretetét. Ember volt és nem tartott magától idegennek semmi emberit és a legnagyobb bűnnek ítélte volna megfosztani az embert attól a legfőlségesebb lehetőségtől, hogy Istenhez emelkedhessen.

Egyszerű kazánkovács fiának született a bajorországi Münchenben, Gladbachban. Kemény gyermekkorra, még keményebb ifjúsága volt. Már zsenge éveiben igába törte a munka. De a műhely füstös, kormos taposómalma sem tudta megőrölni lelke szárnyaló rajongását. Magános álmodozó volt. Kemény egyénisége nem tűrte a szervezetek szürke béklyóit. Szűk volt

neki a szülőföld s mint homályos börtönből, úgy szökött belőle nagy, szabad szemhatárok felé. Országutak vándora lett. Erdők, mezők szabad csavargója. Ha valahol munkát talált, csak rövid időre állapodott meg. Munkahelyéről mint nem szervezett munkást hamar kiutálták a szaktársak, de magának sem igen volt maradása. Barangolás közben éhség, nélkülözés hajszolta, a gyárakban a szervezkedés terrorja nem hagyta nyugton. Bejárta Svájc vadregényes vidékeit, az Északi-tenger nagy ipari városait. Tirolon keresztül eljutott Bécsbe. A legnagyobb nyomorúságban vergődött itt. Egy álló éven át poshadt a világváros züllött nyomortanyáin, éjjeli menedékhelyein munka nélkül, hajléktalanul. Fenéig üritette a proletáriság legkeserűbb poharát. Csatornák dögletes bűzében, förtelmes hulladékokon tengődött. Némi föllendülést jelentett végre Florisdorf, ahol mint fémmunkás ő is kenyeret kapott és vasárnap a népotthonban Beethoven-zenét hallgathatott. De ez a helye sem volt állandó. A nagyvilág szólította. A kultúrvándorok örök országútján ő is eljutott Itáliába. A szabad kószálások klasszikus földjén úgy nem számlálta az állomásokat, mint szerelmes lány a csókokat és csak úgy gondolt szülőföldjére, mint túlszigorú apára, aki nagysokára meghalt.

Ezeknek az első nyugtalan éveknél emlékei sűrűsödnek össze első kötetében, amelyet 1914-ben *Abglanz des Lebens* címen adott ki a *Westdeutscher Arbeiterzeitung* támogatásával. Lersch mint kész költő ugrott ki ebben a kötetében. Könyvében nyoma sincs az autodidakták első félszégeinek, fontoskodó tudálékosságának. Már első verseiben ura a formának. Egyéni szempontjai vannak, saját külön világa, amelyben egy munkás először halhatta a németiséggel szabadon szíve őszinte dobogását. Tárgyát, képeit a gyár világából veszi, de belekapcsolja mindezt a külső világ és a saját belső világa végtelen változatosságába. A szabad természet, a számolhatatlan földi szépségek szertelen rajongója szeretettel énekel a gyárról, a vas és kő, a láng és korom kemény börtönéről, amely megtiporja s amelytől elszakadni mégsem tud, amely mégis a honvágy láthatatlan pányvájával húzta magához vissza nagy vándorútjairól.

Ekkor tört ki a világháború és mintha Lersch lelkében valami roppant, új világozás tárult volna meg. Ő írta az első, megrázó erejű háborús riadót, amelyben a töretlen nép mély lelkének hangja fakadt fel. Ez a harci dal egyszerre ismertté tette nevét egész Németországban. És Lersch úgy érezte, ez költeményeiből is kizengett, hogy valami szent láng lobogja át az egész németiséget, valami csodálatos fény sugárzik át a lelkeken, amelynek izzásában végre megszületik és szétléphetetlenül egybeforr a várvavárt igazi testvériség. A fellelkesültségnek ezekben az elragadtatott pillanataiban érezte át először igazán a nemzeti összetartozás nagy szükségességét s emelkedett fel a tűrés, a szenvedés és a halál testvériségében Isten mindent kezében tartó végtelenségéig. Szent és lelkendező örömmel harsonázott reveláció volt számára a háború, mert lelke született újjá benne. Csodálatosképpen egészen hasonló átalakulás ment ugyanekkor végbe az ellenséges föld egyik legjobb fiának, a szintén munkássorból felemelkedett Charles Péguynek lelkében.

De az öröm és az újjongó elragadtatás hangját csakhamar felváltja a részvétel s az irgalmas könyörült. Lersch látja a szörnyű szenvedést, a kínok kertjében a halál félelmes aratását és lelke megtelik fájdalommal és már érzi, hogy a maga életének és milliók életének gyötrelmes áldozata csak a világ nagy, békés testvériségének áldozata lehet, hívó lelke a nagypénteki hangulat világinjában borul le a «hétfájdalmú Istenanya» lába elé :

Fiadnál jártam én s Ő nékem áldón megbocsátott és kegyelemben
békültem véle.

De lásd, Anyám, töviskorona hullt az egész emberiség fejére !
Millió földi anya tartja ölében, akár te, holt fiát !

Millió katona lába járja ez órában a Kálváriát,
És minden anya és minden asszony lélekben ott van a Golgo-
tán, mit fia s férje jár . . .

Ő, nem tudok benézni a katonanyák és asszonyok szemébe már,
Égő szemük azt mondja, mint tiéd : keserű vesztük a te bűnöd
is, te vagy oka !»

Ő, hétfájdalmak Anyja, földi bajunk nem volt még ilyen nagy
soha.

Ő, hét fájdalmak Anyja, kinek ölében fekszik holt Fia :
Szíved hét törével segíts az embernek, a háború bűnétől szaba-
dulnia !

A háború után következő idők csalódással töltötték el Lersch nagy esz-
ményekért rajongó lelkét. Ez a kiábrándultság hallgatásra kényszerítette.
Csak 1922-ben jelent meg «Das ist es» című megrázó vallomása, amelyben meg-
magyarázta ezt a hallgatást. Kétségbeesve látta, milyen tévedés volt, mikor
az élet értelmét a szeretetben kereste, de rettenetes álutakon tévelyegtek a
nemzetek és pártok is a háború után.

Évekbe telt, míg szelleme tiszta szárnyalását újra visszakapta. 1925-
ben jelent meg «Az ember vasban» (Der Mensch in Eisen) című kötete. Ebben
a hatalmas verskötetben életének történetét írta meg. Hol Walt Whitman-re
emlékeztető rímtelenül szabálytalan sorokban áradó versekben, hol a formák
szigorú zártságával énekelte meg hányatott sorsának fordulóit és lelkének
orrongó tusáit belekapcsolva a saját személyes ügyeit a munkástársak óriás
családjába. Végső fokon pedig egy nagy álom megvalósulásának vágya cseng
ki a kötetből egy jobb, tisztultabb, a szeretet nagy egységében összeforrott
emberiség után.

Egy nagy költő és egész ember lelkebe markoló sikolya ez s rajta
keresztül egy egész kor szociális nyomoráé, és ez a sikoly annál megrázóbb,
mert érezzük, hogy Lersch az a költő volt, aki mindig egész szívével, egész
lelkével, megpróbált lényének minden ízével benne élt minden sorban és betű-
ben, melyet tolla csak leírt.

Kállay Miklós.

Három angol könyvsiker. Hogy ma Angliában szinte egyhangúlag az angol irodalom egyik legnagyobb írójának Charles *Morgant* tartják (amit könyveinek rekordot verő kiadászamai is bizonyítanak) annak nem annyira tökéletes előadása és stílusa az oka, mint inkább műveinek tárgya és hangulata, amelyek a közönség mai lelkiszükségleteit elégítik ki. Már 1932-ben megjelent «Fountain (Forrás)» című regénye ilyen szellemű és hangú volt. Emelkedett színvonala és nagyigényű életfelfogása ellenére olyan nagyarányú és tartós sikert aratott és olyfokú népszerűsége tette

szert, amit ilyen mélységű könyvnel csak az értethet meg, hogy úttörő iránya és megnyilatkozása egy régóta és forrón várt lelkületnek ad kifejezést.

Morgan, a *Times* félelmetes színházi kritikus, rendkívül finom, szigorú és lelkiismeretes művészetére jellemző, hogy «*Sparkembroke*» című (Macmillan, 8. 6 sh) most megjelent művén négy éven keresztül dolgozott, ami meg is látszik rajta. A terjedelmes nemes mű stílusa, ritmusa, hangulata a legtökéletesebben van megalkotva, cselekvénye pedig a szellemi fejlődés mesteri rajzát adja. A «For-

rás» c. korábbi munkájában csak vázolt érzések, e regény szimbolikussá emelkedő hármasszerelmi játékában részletes kidolgozásra kerülnek. A művészet, a szerelem és a halál kapcsolatait tárja fel költőileg az író. A «Forrás» hőse egy romantikus kiadó volt. Ebben a regényben a főhős egy lobbanékony, szenvedélyes, nagytehetségű, nemes költő, korunk lord Byronja. A fiatal, szép, szellemes hösnő nem lobban iránta gyarló szerelemre, hanem feléje emelkedik és hű marad férjéhez, a költő derék barátjához és azt boldoggá teszi, míg a főhős a halál áldozata lesz. A regény finom, hangulatos stílusa olykor Morgan mesterének, George Moorenak hatását mutatja, de kerüli annak erősen érzéki és merész humoros vonásait, amelyek a kiváló ír költőnek kedveltségét nagyban fokozták ugyan, de Morgan műveinek szelleméhez nem illenek.

Somerset Maugham: «*Cosmopolitans*» c. könyvújdomsága (Heinemann 7. 6 sk.) rövid történeteket ad elő. Megkapó sűrítettsége és határozottsága éles ellentétben áll Morgan álomszerű módszerével szemben. Korábbi hosszabb novellái (például a Rain) kétségtelenül tökéletesebbek, mégis el kell ismernünk, hogy ezek is az élő angol elbeszélők művészetének

legmagasabb fokán állanak. Maugham már idős és nagyfokú újítással nem lep meg, de korábbi műveinek kissé keserű realizmusát enyhítve, az emberi lélek titkainak barátságosabb és derültebb megrajzolásához fejlődött. Ma kétségtelenül a legelsőrangú angol írók közé tartozik, mondhatjuk, hogy a mai angol irodalom «Grand Old Man»-ja.

Hemingway amerikai író híre ma sokkal nagyobb Angliában, mint hazájában. A világháború utáni angol nemzedékre ő gyakorolta a legerősebb hatást. Most tavasszal megjelent új műve «*Green Hills of Africa*» (Cape, 8. 6 sh) bizonyítja, hogy sajátos, tökéletes művészete teljesen életteljes személyiségéhez van kötve. Kelet-afrikai vadászkirándulást beszél el, amely azonban nemcsak lebilincselő tárgyi vonatkozásaival, hanem érdekes életfelfogásával is megragad. Miként Morgan, úgy ő is foglalkozik a szerelem és halál és művészet nagy kérdéseivel, melyeket fontosaknak tart, csak hogy nem ünnepélyes hangon, hanem természetes, színes előadásban beszél róluk. De itt mondanivalóit azonban túlrövidre fogta, úgyhogy vázlatosságuk nem elégíti ki az igényeket, mert nagyobb szabásút vártak tőle.

Szendrey Miklós.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.
Helyettes szerkesztő: KÁLLAY MIKLÓS.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.